

2156

24576

84⁵⁻⁶⁴
2-66

2011

2011

25 1797 290
ՎԵՐԹՈՐ ՀԻՒԿՕ

ԹՂՈՒԱԹՆԵՐ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ԴՐ. ՉԻՐՆԿԻՐԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ. — ՄԱՐԻՈՒՍ

Հիւզերորդ հատոր

ՏԵՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ԵՂԲԱՐԲ ՏԷՏԷԱՆ

ՋՄԻՐՆԵՐԸ

ՏԳԱԴՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

1868

290

02442 40-0442

995-054059

00000000

00000000

00000000 - 00000000

00000000 00000000

00000000 00000000

00000000 00000000

00000000

00000000 00000000

0000

0 2 0 1 5 0 5 6 7

2003

84

290

2-66 նք

ՎԻՊԹՕՐ ՀԻՒԿՕ

ԹՂՈՒՆՈՒՆԵՐ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ԳՐ. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ. — ՄԱՐԻՈՒՍ

Հիմնադրողի հատոր

ՏԵՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՏԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

ԶՄԻՐՔՆԲԵ

ՏՊԱԿՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

1868

(1002 / 5158)

380 1724

ԹՂՈՒԱՌՆԵՐ

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ. — ՄԱՐԻՈՒՄ

ԳԻՐԲ ԱՌԱՋԻՆ

ԲԱՐԻՋ ԿԸ ԶՆՆՈՒԻ ԻՐ ՀԻՒԼԵԻՆ ՄԷՋ

ԳԼՈՐԲ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱՆՈՒՄ

ԲԱՐԻՋ մանուկ մ'ունի, մանատն ալ թուղուն մը։
Թուղունը ճնճղուկ, մանուկն ալ ստամբակ (gamin) կան
ուանի։

Զուգարդէ այս երկու գաղափարները, որոնց մին կը պա-
շտենալէ ամէն կիզողական հուր, միւսն ալ ամէն արշալոյս
շիջէ իրարու այս երկու կայծերը, այսինքն Բարիզը, մանկու-
թիւնը, և ահա պղտի մարդ մը կը ժայլմբի։ Մարդուկ (hom-
muncio) ըսէր թերևս Բլոթ։

Այս պղտիկ անձը զուարթ է։ Ամէն իրիկուն շինքակները
բայց՝ եթէ սիրտը ուզէ՝ ամէն իրիկուն լատրոն կերմայ։
Մարմինը շապիկ չունի, ոտքը մուճակ չկայ, գլխուն վերին
ալ յարկ չկայ. օդին ճանճերուն կը նմանի, որոնք ասանկ
բաներ չունին բնաւ։ Խօթէն մինչև տասներեք տարու է.
լամբօրէն կապրի, փողոցները կը լծափափ, դուրսը կը բնա-
կի, հօրը վարտիքներուն մին կը հազնի որ իր ներսուն.
Ձեռքն աւելի վար կիջնէ, ուրիշ հօր մը վերաբերող հին

2151-64

գլխարկ մը կը դրուի որ ականջներէն աւելի վար կիջնէ , միայն մէկ փոկ ունի որու եզրը դեղին է , կը վազէ , կը լըր-
տեսէ , կը խնդրէ , ժամանակ կը վատնէ , միշտ կը ծխէ ,
սոսկալի գեհնապարտի մը պէս կը հայհոյէ , կապելաները կը
յաճախէ , զոգներ կը ճանչնայ , փոխանակ դուք ըսելու ,
դու ըսելով կը խօսի աղջիկներու հետ , արկթեան¹ լեզու կը
խօսի , լըբերն երգեր կը նուագէ , և սրտին մէջ ամենևին չա-
րութիւն մը չունի : Հոգիին մէջ ունեցածն է մարդրիտ մը ,
այսինքն անմեղութիւն . և մարդրիտները աղմիւն մէջ չեն ա-
պականիր : Մարդս քանի որ տղայ է դեռ , Աստուած կուզէ
որ անմեղ ըլլայ ան :

Եթէ հարցուելու ըլլայ ահագին քաղաքին թէ ինչ է այն .
— Պզտիկս է , պատասխանէ թերևս :

ՓԼՈՒՐ Բ.

ԸՆՈՐ ՔԱՆԻ ՄԸ ՄԱՆՆԵՐՈՐ ՆՁՆՆԵՐԸ

ԲԱՐԻՋԻ ստամբակը տիտանուհիին թղուկն է : Ծայրա-
յեղապէս չգտեսնը , փողոցի աղմիւն այս քերովքէն երբեմն
շապիկ մ'ունի , բայց մէկ հատ ունի միայն , երբեմն մուճակ-
ներ ունի , բայց մուճակները ներքան չունին , երբեմն բնա-
կարան մ'ունի , զոր կը սիրէ , վասն զի մայրը հոն կը զըտ-
նէ , բայց փողոցը նախապատիւ կը սեպէ վասն զի աղատու-
թիւն կը գտնէ հոն : Իրեն յատուկ խաղեր ունի , իրեն յա-
տուկ չարամտութիւններ ունի , որոնց հիմն է քաղաքաւորին
դէմ ատելութիւն , իրեն յատուկ այլաբանութիւններ ունի .
մեռնիլը կանուանի վայրէ հազար ուրէլ արմաղէն , իրեն յատուկ
զործ ունի , որ է կառք բերել , կառքերու սանդուղները ի-
ջեցնել , սաստիկ անձրև եկած ժամանակ բաժ առնուլ՝ փողո-
ցին մէկ կողմէն միւս կողմը անցք հաստատելով , զոր ճարտ-
քութեանց կամորջներ կանուանէ , իշխանութեան կողմէն Ֆրան-

տայի ժողովուրդին համար ըստած ճառերը հռչակել , քա-
ղայատակին միջնամասը քերել , իրեն յատուկ գրաֆ ունի .
այս գրամը կը քաղիւնայ այն ամէն ձևակերտ պղնձի կտոր-
ներէ որք հրապարակը կրնան դառնուիլ . այս հետաքրքրական
գրամը որ Գործէր կանուանի , այս թափառական տղոց մէջ
անփոփոխ և խիստ կանոնաւոր դին մ'ունի :

Աւերջապէս իրեն յատուկ կենդանիներ ունի զոր ուշագիւր
կը զննէ . ինչպէս է կարմիր միջատը , մուռլալ լուխ ալիզը ,
գաշտասարգը , « սատանան » որ իր շրկու եղջիւրով զինուած
պոչը զալարելով սպառնացող սև գեռուն մ'է : Իրեն յա-
տուկ առասպելական հրէշ մ'ունի որու փորին վրայ թեփեր
վան և որ մողէզ մը չէ , որու կունակին վրայ պալարներ կան
և որ զորտ մը չէ . որ կրոյ հողցներու և ցամքած ջրփոշներու
ծակերուն մէջ կը քնակի . որ սև է , մազոտ է , կը փակչի ,
կը սողայ՝ երբեմն արագապէս , երբեմն յամբապէս , և որ
այնքան սոսկալի է որ ոչ ոք անհամ է զայն բնաւ . ստամ-
բակը « սաղամանդր » կանուանէ այս գաղանը : Քաղերուն
տակ սաղամանդր փնտռելը սոսկալի զուարճութիւն մ'է : Աւ-
րիշ զուարճութիւն մ'ալ ունի , որ է յանկարծ տալաքարը
վերցնել և ննպուկներ տեսնել : Բարիզի ամէն մի կողմը երե-
ւելի է հետաքրքրական իրերով որք հոն կրնան դառնուիլ :
Խւրսիլինի փայտանոցները ականջամուտներ կան , Բանթէօնը
օձասանդրներ կան , Շան-տը-Մարսի խրամներուն մէջ զոր-
տի ձապեր կան :

Այս տղան իրեն յատուկ խօսքեր ալ ունի Թալէյրանին
պէս : Բաւապան լիր է , բայց բաւական ալ պարկեշտ է :
Չզիտեմ ինչ անակնկալ զուարթութիւն մը կայ բնաւորու-
թեանը մէջ . իր յիմարական խնդումովը խանութպանը կը
շփոթէ : Իր ձայնալիրերը ընտրելագոյն կատակերով թեմնէ
մինչև զաւելտ կերթան համարձակապէս :

Յուզարկաւորութեան հանդէս մը կանցնի : Մեռելին հետ
գացողներուն մէջ բժիշկ մը կայ . — Այն , կը պոռայ ստամ-

բախ մը, բժիշկները փրկան ժամանակէ՝ ի վեր սկսած են իրենք տանիլ իրենց դործը:

Աւրիշ ստամբակ մ'ալ բազմութեան մէջ կը դանուի: Ծանրաբարոյ մարդ մը որ ակնոց ունի և զարգեր, զայրաւնալով ետեւ կը դառնայ, և կըսէ. — Սրիկայ, ինչու կընկանս մէջքը բռնեցիր. — Ե՛ս, պարոն, նայէ՛, բան մը կայ ձեռքս:

ՊԼՈՐԵ Գ.

ՍՏԵՄԱՐԵՐ ՀԵՃԵԼԻ Է

ԻՐԵԱՌՆԵՐԸ քանի մը սուի շնորհիւ զոր հաջկոյթութեւն միջոց մը կը գտնէ միշտ, մարդու լծաւուն մը կը մտնէ: Այս հմայական անձն ներս մտնելով այլակերպութեան մը կառնու. ստամբակ էր և ահա թիթի² կըլլայ. թատերաները գլխիվայր քարձած տեսակ մը նաեւ բու կը նմանին որոնց յատակը վերն է: Թիթիները այս ունջին մէջ կը դիպուին: Ենչ որ է զիշերացին թիթիները լըմուրին նկատմամբ, նոյնն է և թիթին ստամբակին նկատմամբ: Երբ այս թիթին հոն կը կենայ՝ երանութեան ճառագայթումով, ախարի և սրտախութեան զօրութեամբ, ծափահարութեանն րոզը որ լեւերու ընդհարումին կը նմանին, այս նեղ, զարշահոս, մթին, դձուձ, անողջամիտ, ստակալի և զարշնլի յատակը Արքայութեան կը դառնայ:

Տուր անձի մը ինչ որ անօգուտ է և վերցնէր իր վրայէն ինչ որ հարկաւոր է, և ահա ստամբակը կուեննա:

Ստամբակը գրականութեան մասին ակնբեութիւն (intuition) աւելի փոքր ի շատէ: Այն լաճին չափ ցաւելով կը տեսնէր թէ անոր միտումը գասական ճաշակը չէ թերեւ: Երբ ունեւորութեամբ ոչ այնքան աղատեմիական է: Օրինակի աղաղաւ օրիորդ Սարս անուանի դերասանուհիին հանրածանօթ անունը այս կրակաւ տոց բազմութեան մէջ հեղնութեան

խայթով մը համեմուած էր: Ստամբակը օրիորդ Մէշ կանուանէր զան:

Այս աղան մեծաձայն կը շաղակրատէ, կը ծաղրէ, կը կատակէ, կը կուռի, մանկիկի մը պէս քուրջեր, փիլիսոփայի մը պէս հնոտիներ ունի, կոյուղին (égout) մէջ ձկնորսութեան, կոյանոցին մէջ որսորդութեան կընէ, աղբնոցէն դուարութեան կարտագրէ, յիմարական յօժարութեամբ քառուղիի բերանները կը յաճախէ, կը հեղնէ և կը խածնէ, կը սուլէ և կերպէ, կը կայթէ (acclamer) և կը բարբառնէ, ալեւուիան ծիծաղաշարժ խորքերով կը բարեխառնէ, կերպէ ամեն դաշնակաւոր երգերը, յուզարկաւոր քահանաներուն Փարսի³ Բարջանէն սկսելով մինչև բարեկենդանի գլխակաւորաց բազմութեանները, կը գտնէ ստանց փնտելու, գիտէ ինչ որ չգիտէր, ճարպիկ զոյ մ'ըլլալու չափ ապարդեան, իմաստուն մ'ըլլալու չափ յիմար, զարշափօս մ'ըլլալու չափ քնարերգու է, թերեւ Ալիմիսի վրայ կը սմբի, աղբնոցին մէջ կը թաւալի և աստեղազարդ դուրս կը լնէ: Բարիկի ստամբակը պզտիկ Բապըլէ մ'է:

Գոհ չէ իր վարակէն և թէ մամայցոյցի քաակ չունի:

Տիշ կը գարմանայ, վախ ինչ է չգիտէ, աւելորդապաշտութեանները կը հեղնէ՝ երկելով, չափանցումները կը մեղմէ, զազմանքներու նկատմամբ սուտումուտ կերպով կը դքսաւնէ, ճիւղները կը ծաղրէ լեզուն դուրս հանելով, բանաստեղծական ճամբաքաղութեաններու վրայ կը ծիծաղի. գիշաղանկան մեծ երեւոյթներուն անհեղեղ պատկերները կը խառնէ: Սակայն մի կարծեր թէ բանահիւսութեան փշնամբ է. ընդհակառակն կը սիրէ ինչ որ բանաստեղծական է. բայց հանդիսաւոր տեսիլին տեղ ուրուականի ծիծաղաշարժ պատկերը կը դնէ: Եթէ Ասամասթօրը երեւալու ըլլայ, ստամբակը թերեւ ըսէ, Այ, Աարաղանճալօղն է եղեր:

ՓԼՈՌԵ Գ.

ՍՏԱՄԲԱԿԸ ԿՐՆԱՅ ԹԳՏԱԿԱՐ ԸԼԼԱԼ

ԲԱՐԻՉԸ պանդոկոյրով կտիտի և ստամբակով կը վերջաւանայ. ուրիշ քաղաքի տրուած չէ ունենալ այս երկու անձերը. մին է կրաւոր (passif) բնդունելութիւն որ նայելով պոչ կը լլայ, միւսն է նախաշարժում (initiative) որ սպառիլ չդիտեր. մին Բրուտոմն է և միւսն ալ Գուլետու : Ասի միայն Բարիզի բնական պատմութեան մէջ կայ : Պանդոկը ամբողջ միապետութիւնը կը ներկայէ. ստամբակը բոլոր անիշխանութիւնը կը ներկայէ : Բարիզի արուարձաններուն այս դունատ պատանին կապրի և կը զարդանայ, կը վտտի և կաճի տառապումի մէջ և ընկերային իրութիւններու և մալդիային իրերու առջև՝ իբր փոհուն ակնաւանդ : Ար կարծէ թէ անհոգ է ինք, թէ և չէ : Ար նայի՝ խնդալու պարտաւոր ըլլալով. բայց ուրիշ բանի ալ պատրաստ է : Ի՛նչ կուզէք եղիք, դուք որ նախապաշարում, Ջեղձում, Խալաւաւորութիւն, Հարստահարութիւն, Անօրէնութիւն, Բռնամարտութիւն (despotisme), Անիրաւութիւն, Մոլեռանդութիւն, Բռնակալութիւն (tyrannie) կանուանիք, վախճիք բերանաբաց ստամբակէն :

Այս պղտիկը պիտի մեծնայ :

Ի՞նչ կառով շինուած է ան. — Որ և իցէ տիղմով : Ափ մը տիղմ, շունչ մը, և ահա Ադամը կը շինուի, կը բաւէ որ Աստուած մ'անցնի : Ստամբակին վրայէն Աստուած մ'անցած է միշտ : Բազմը կը բանի այս պղտիկ անձին համար : Բազմը սեւ լով նաև դիպում կիմանանք փոքր ինչ : Այս թզուկը, որ հողին մէջ հասարակ հաստ հողով շագուած է, և որ արդէտ, անուս, ապուշ, շինական և խուժան մ'է, յոնիացի՞ մը պիտի ըլլայ թէ պէօթիացի մը : Սպասէ, Բարիզի ողին, այն դէր որ բաղլին զաւակները և ճակատագրին մարգերը

կը կազմէ, լատին բրուտին հակառակ՝ ջուրի փարջը զինեալի (amphore) մը կընէ :

ՓԼՈՌԵ Ե.

ՍՏԱՄԲԱԿԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԳԼՈՒԹՆԵՐԸ

ՍՏԱՄԲԱԿԸ քաղաքը կը սիրէ, մեծական վայրերն ալ կը սիրէ՝ իմաստութիւն ունենալուն համար : Ֆիւսյիսին պէս քաղաքը կը սիրէ, ֆիւսյիսին պէս ալ դաշտերը կը սիրէ :

Մտածելով թափառիլը, այսինքն դեղերիլը իմաստասիրին համար ժամանակը լաւ դորձածել է. մանաւանդ այն փոքր ինչ պիտակ (bâtard), բաւական տղեղ բայց այլանդակ և երկու բնութեամբ բաղադրուած դաշտային վայրերը որոնք կը շրջապատեն քանի մը մեծ քաղաքներ, ինչպէս է Բարիզ : Զրջակաները դիտելը երկակենդանը դիտել է : Ծառերը կը վերջանան, յարկերը կսկսին, խոտը կը վերջանայ, քարաշատակը կսկսի, ափսոսները կը վերջանան, կոպակները կըսկսին, անիւի հեռքերը կը վերջանան, կիւքերը կսկսին, երկնային շէտքը կը վերջանայ, մարդկային շէտքը կսկսի, ասկէ կը հետևի տարօրինակ հետաքրքրութիւն մը :

Այս պատճառաւ է որ սաստիկ մտախոհ՝ առեւելութապէս առանց նպատակի՝ ման կուղայ այս տեղերը որք ոչ այնքան հրապուրելի են և որոնց անցորդը Գիւլո մակդիրը տուած է մշտնջենապէս :

Այս տողերը դողը շատ ժամանակ Բարիզի դուռերու մօտ տեղուանքը թափառած է, և այս թափառումը անոր համար անմոռանալի յիշատակներու աղբիւր մ'է : Այն ողորկ դալարները, վիմուտ պողոտաները, կալիճները, կրախառն հողերը, բուռերը, խոպան երկիրներու և անձակ անդերու տաղտուկ միակերպութիւնները, բանջարեղինաց պարտիզպաններուն երախայրիքի նորաբողբոջ առուկերը որք յանկարծ մեկուսի Խեղ մը կը նշմարուին, վայրենական և շինական ի-

քերու խառնուրդը, և քնդարձակ ամայի խորշերը ուր պա-
հապանս գինու օրնեքու թմբկահարները աղմուկ դաս կառնուն
և պատերազմի տեսակ մը թօթափումը մը ներկայեն, այն տեղ-
առանքը որ ցորենը խորունկ միայնութիւններ են և գիշերը
առաջակներու ուր, միջնաբէկ աղօթիքը որ հոգին վը քառնայ,
քարահատներու անկները որոնք քար հանելու կը ծառայեն,
գերեզմանոցներու ծայրի աշխարհաւանդները, և վերջապէս
մեծ և տխուր պատերու խորհրդաւոր և հմայական հրապարակ,
որոնք տրեխ Ծառադայլման ռով ոգոգուն և թիթեռնիկներով
գեղուն ամայի լայնածաւալ երկիրներ կը ձևեն քառակուսո-
ցէն, և կը հրապուրեն զան :

Երկրի միայն գրեթէ ոչ ոք կը Ծանչնայ սա զարմանալի
տեղերը, այսինքն Լա Վլասիէր, Գիւնէթ, Յըրնիլի սոսկա-
լի պատը որ գնդակներէ պիտակուած է, Վոն-Բարնաս-
Պոս-օ-Լու, Օպիէ որ Մարիի գահաւանդին վրայ է, Վոն-
Պուրի, Թոմպ-Իսուար, Բիէր-Բլաթ Եր Զաթիլեան ուր
ապառած հին քարահատը մը կաջ քրու միջ ալ տունի կը
քուսնի և որ փառած առիտակէ կափարիչով մը գետնին
հաւասարութեամբ կը փակուի : Հոռով գաղապարէ վայրերը
գաղափար մ'են : Բարիլի չըջակայ վայրերն ալ գաղափար
մ'են : Հարիլունի մը տեսքին միջ մի միայն գաղտնի, տունը
կամ ծառի տեսնելը մակերեսովէն անդին չանցնիլ է, ի-
րերու ամէն տեսքերը Աստուծոյ ծրարիքներն են : Այն տեղը
ուր առաքարակի գաշտ մը քաղքի մը հետ կը միանայ, չգիտեմ
քիչ ազդու մեղամաղձութեան մը դրոշմը կը կլէ միշտ : Հոն
քնութիւնը ալ միանգամայն մարդկութիւնը հետք կը խաւին,
տեղական նորաշնան իւրը հոն կը բնան :

Այլ քր մեզի սէս թափառեր է այս առանձնական տեղուան-
քը, որք Բարիլի լիմպոսը (limbes) սեպուղ առուարձաններ
քաւ կից են, հոն հոս, ամենէն լքուն տեղերը, չորաբէկ ցան-
կի մ'ենեք կամ սոսկալի պտտի մ'անկիւնը, ամենեւին միա-
քէն չանցած վայրիկներն՝ աղմկալի կեցողով մը խմբուած :

Քարահատ, աղմուկ, փոշոտ, կէս մը մերկանդամ և անհամ-
քոյր աղաներ տեսած է, որոնք հովտի շուշաններով պսակ-
ուած՝ Բիէլ³ կը խաղան :

Անոնք ամէնքն ալ աղքատ ընտանիքներու պղտի փախըս-
տականներն են : Արաքիւն պուրկարը անոնց շնէլի միջա-
վայրն է, չըջակները անոնց կը վերաբերին, ուր մշանջե-
նապէս կը թափառին իբր դպրոցէ խոյս տուող աշիւքաներ :
Հոն միամտապէս կերպեն այն ամէն անամոթ երգերը զոր գի-
տեն : Հոն են, կամ լաւ ևս է ըսել հոն կապրին՝ ամէն
նայուածքէ հետի, մայրի կամ յունիսի անոյշ արեւին մէջ
հոն գետնի ծախի մը քոլորտիքը կը կճկոթին, բթամատով
քարի զնդակներ կը մղեն, փուլի մը համար կը կուտին, պա-
տասխանատուութիւն չունին, կը թոխն, ազատ են և երջա-
նիկ : Եւ երբ մարդ մը կը նշմարեն, կը յիշեն թէ արհեստ
մ'ունին և թէ պէտք է իրենց ապրուստը հայթայթել, և ահա
ծառի բնդերնեքով լի աստի հին դռնալայ մը կամ փունջ
մը շեփորով կը բերեն՝ առաջարկելով անոր որ գնէ : Բա-
րիլի չըջականերուն զմայլելի ու միանգամայն կսկծալի գե-
ղեցիկութիւններու մին է հանդիպիլ այսպիսի տարօրինակ պա-
տանիներու :

Երբեմն այս խուռներամ տղոց մէջ պղտի աղջիկներ ալ
կան, — անոնց քոյրերն են արդեօք, — գրեթէ չափահաս
աղջիկներ, որք նիհար, տենդոտ, արեւահար, կարմիր բի-
ծերով արատաւոր, հաճարի հասկերով և հարսնուկներով
(coquelicot) զարդարուն, զուարթ, վայրենատես և բոկոտն
են : Այս աղջիկներէն ոմանք ցորեններու մէջ կերաս կու-
տեն : Բրիկուներ անոնց խնդումը կը լսուի : Այս խուռները ո-
րոնք կէսօրուան պայծառ լոյսէն կը լուսաւորին ջերմադին
կամ վերջալոյսի ժամանակ կը նշմարուին, մտախոհին ուշ
կը դրաւեն ժամերով, և այս տեսիլները անոր երազին հետ
կը խառնուին :

Բարիլ կեցողն է. արուարձաններն ալ անոր շրջանակը

կը կազմեն . այս պատանիններուն համար այս է ահա բոլոր երկիրը : Ամենին դուրս չեն ելնիր այս շրջանակէն : Ինչպէս ձուկերը չեն կրնար ջուրէն ելնել , անոնք ալ Բարիզի մթնոլորտէն չեն կրնար ելնել : Բարիզի դուռերէն երկու մղոն անդին անոնց համար ալ բան մը չկայ . Իվրի , Ժանթիլի , Արլէօյլ , Պէլիլ , Օպէրվիլիէ , Մէնիմօնթան , Շուազի-Լը-Բրուա , Պիլլանգուր , Մէօօսն , Իսի , Վանվըր , Սէվըր , Բիլթօ , Նէօյիէ , Ժէնըվիլիէ , Գօլմպ , Բօմէնվիլ , Շաթու , Ասնիէր , Պուժիվալ , Նանթէր , Էնկիէն , Նուազի-Լը-Սէգ , Նօփան , Կուրնէյ , Տրանսի և Կօնէս էութիւն չունին անոնց համար . տիեզերքը հոն կը վերջանայ :

ՔԱՌՈՒ Զ.

ՍՆՍԵՐ ԻՆՉ ՊԱՏՄԱՌԹԻՒՆ

ԱՅՆ Ժամանակ որ զրեթէ արդի ժամանակը ըսել է և ուր զբքիս զործողութիւնը տեղի կունենայ , հիմակուան պէս ամէն մէկ դուրսի անկիւնը պահապան մը չկար (աղէկութիւն մ'է այս որու վրայ վիճելու ժամանակը չէ) . Բարիզի մէջ խուռներամ թափառաշրջիկ տղաներ կային : Վիճակազրու-թիւնը միջին հաշիւով կը ցուցնէ թէ անատեն օստիկանու-թեան ցիշերապահները տարին երկու հարիւր վաթսուն ան-ապաւէն տղայ կը հաւքէր անիակ տեղերէ , կիսաշէն տունե-րէ և կամուրջներու կամարներուն տակէն : Այս բոյներուն մին որ հռչակուած է , «Արդօլի կամուրջին ծիծեռնիկները» ար-տաբերեց : Ընկերային ակտանշաններու ամենէն աղէտալին է այս : Մարդուս ամէն ոճրադործութիւնները աղանջը թա-փառաշրջութեան ժամանակ կսկսին :

Բայց բացառութիւն մը համարինք Բարիզը : Յարաբերա-կան չափով մը նկատելով , և առանց դիտելու ինչ որ քիչ մ'առաջ յիշեցինք , կը հաստատենք թէ իրաւացի է այս բացառութիւնը : Մինչդեռ ուրիշ ամէն մեծ քաղաքներու մէջ

թափառաշրջիկ տառանի մը կորուսուած մարդ մ'է , մինչդեռ , զրեթէ ամենուրեք , ինքնիշխան ձգողած պատանին կերպիւ ի-ւիք կը նուիրուի և կը լքանի աղէտապէս ընկղմելու համար հասարակային մոլութիւններու անդունդը , որ անոր պար-կեշտութիւնը և խիղճը կը լափէ , կը կրկնենք թէ Բարիզի սասամբակը , որքան ալ մաշուած և կեղեքուած ըլլայ արտա-քուստ , ի ներքուստ զրեթէ անարատ է : Շքեղ բան մը կայ զոր պէտք է հաստատել և որ մեր ժողովրդային յիշա-շրջումներու սքանչելի անբծութեան մէջ կրեայ յայտնապէս , այն է անապական յատկութիւն մը որ Բարիզի օդին մէջ դանդաղ գաղափարէն կարտագրի՝ Ռիկիանոսի ջուրին աղէն արտադրուելու պէս : Բարիզի մէջ չնչիւր հողին պահպանել է :

Բայց այս ըսելով բնաւ չպակսիր մեր այն սրտաբէկ վիշտը զոր կղզանք երբ կը հանդիպինք այն պատանիններուն մէկուն , որոնց բոլորտիքը աղէտաբէկ ընտանիքի զաւակներուն տարու-բերիլը տեսնել կը կարծենք : Արդի քաղաքալիթութեան մէջ որ դեռ շատ անկատար է , խիստ անկերպարան բան մը չէ ընտանիքներու այս բեկորներուն մթնութեան անդունդը թա-փելով սլարսուիլը , բեկորներ որոնք լաւ մը չդիտեն թէ ինչ եղած են իրենց զաւակները , և որոնք զուհի կը նետեն ի-րենց աղիքը : Այս անկումը , ըստ որում տխուր եղելու-թիւնը մասնաւոր առջ մ'ունեցաւ , այս անկումը , կըսենք . «Բարիզի փողոցը նետուիլ» կանուանի :

Հոս յարմար կը թուի մեզ ըսել թէ հին միապետութիւնը տղայոց այսպէս երեսի վրայ ձգուիլը արդիւլու փոյթ չէր տաներ : Վարի մարդերուն սակաւ ինչ եղիպտոսի և Պօհէ-միայի նմանիլը վերի մարդերու հաշիւին կուգար , և հզօր-ներու զործին կը նսրաստէր : Ժողովուրդին մանկանց կրթու-թեան նկատմամբ ատելութիւնը հաւատքի գաւառանք մ'էր : Ինչ բանի կը ծառայէ «կիսկատար լուսաւորութիւնը» : Այս էր ահա նշանաթօսը (mot d'ordre) : Արդ մանկան թա-փառաշրջութիւնը մանկան տղիտութեան հետեւանքն է :

Մանաւանդ թէ միապետութիւնը տղաներու հարկաւորութիւն մ'ունենէր, և ահա փողոցէն կը հայթայթէր իր պէտքը:

Աւելի հեռի չեմթալու համար Լուի ԺԴ. ի իշխանութեան ժամանակը կը յիշենք ուր թաղաւորը իրաւամբ՝ կուզէր նաւատորմի մը կազմել: Լաւ էր այս դադափարը. բայց տեսնենք թէ ինչ էր զործադրութեան միջոցը: Նաւատորմի մ'ունենալ կարելի չէ՝ եթէ՝ առադատաւոր նաւին քով որ հովերուն խաղալիկն է, չըլլայ այնպիսի նաւ մը որ 'ի պահանջէ հարկի կարենայ քշել տանիլ զայն և որ ուղած տեղը կերթայ թէ թիով, թէ շողիով. ինչ որ են այսօր շողեաները նաւատորմի մը նկատմամբ նոյնն էին նաեւ թիանաւերը (galère) այն ժամանակի նաւատորմի համար: Ուստի թիանաւերու պէտք կար. բայց թիանաւը թիալարով կը շարժի միայն. հետեւաբար թիալարներու ալ պէտք կար: Պօլպէր կրցածին չափ թիալարներ կը կազմէր գաւառներու կառավարիչներուն և խորհրդարաններուն շնորհիւ: Պատաւորները հաճութեամբ կը նուազէին Պօլպէրի դիտաւորութեան զործադրութեանը: Մարդ մը թափօր մ'անցնելու միջոցին դիտարկը չէր հաներ. բողբոջակներ զիրք մ'էր այս հետեւաբար թիանաւ կը զրկուէր մարդը: Փողոցին մէջ տղայ մը կերէար, և եթէ տասնուհինգ տարեկան ըլլար և պատկելու տեղ չունենար, թիանաւերը կը զրկուէր: Մեծ իշխանութիւն, մեծ դար:

Լուի ԺԴ. ի իշխանութեան ժամանակ պատանիները Բարիկ մէջէն անհետ կը ըլլային. ոստիկանութիւնը կառեւանդէր զանոնք չգիտեմ ինչ պաղտնի կիրառութեան համար: Մարդիկ թաղաւորին բաղանիքին ծիրանեղոյն շուրերուն վրայօք սոսկալի ենթադրութիւններ կը փսփոսային սարսափով: Պարպիկէ այս իրերու վրայ կը խօսի միամտաբար: Երբեմն ոստիկանութեան նուիրակները տղայ չգտնելով կառնէին նաեւ այն տղաները որոնք հայր ունէին: Հայրերը յուսահատոյթեամբ ոստիկանութեան նուիրակներուն վրայ կը յարձակէին: Ան

պոնի խորհրդարանը կը միջամտէր, և կախել կուտար. քայքայով, նուիրակները. ոչ, այլ հայրերը:

ՊԼՈՒՐ Է:

ՍՏԵՄԲԵՐ ԹԵՐԵՐՈՒ ՆՍԵՆՆԻ ԴԱՍԿԻՈՐՈՒԹԵԱՆՑ ՄԷՋ

ՊԵՏԵՂՈՒՆ

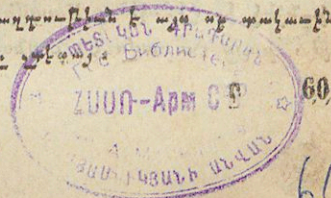
ԲԱՐԻՉԵԱՆ պատմականները դրեթէ դպք մը կը կազմեն, որոնց ըսուիլ թէ ամէն ուղղը չիրնար պատմակ ըլլալ:

Եյս պատմակ, կաշի, բաւը պաշտին անդամ 1834ին, պոլոնցաւ, և աշխարհիկ լեզուէն զրաբարին անցաւ: Գլուխէն անունը զբոյլին մէջ երեցաւ այս բարդ: Մեծ դայթակուլութիւն տուաւ, բայց բարդ միայն:

Խիստ կը զանազանին այն տարրերը որոնք պատմականներու համարումը կը կազմեն նոյն իսկ պատմականներու մէջ: Ասոնց մին ճանցած և հեղը տեսութիւնը բրած ենք. այս ըստմաբակը շատ յարգ և համարում ունէր՝ Նովոր-Տայմ Ե. կեղեցիկն աշտարակներուն վերէն մարդու մ'իշխալը տեսած ըլլալուն համար. ուրիշներ ալ կային որոնք նոյնպէս իրենց ընկերներէն կը յարգուէին և անոնց զարմանքը կը զգուէին, վաղն զի մին կրցած էր մտնել այն յետաւաբակը (arrière-cour) ուր Կնիալիտի զմբէթին արձանները դրուած էին առօրեայ փամանակեայ կերպով, և անոնց վրայէն կապար զոգնալ. երբորդ մը՝ կառքի մը տապալիւ տեսած ըլլալուն համար. ուրիշ մ'ալ, վասն զի կը ճանչար զինուոր մը որ՝ քիչ քիչ քաղաքաւորի մ'աչքը պիտի հանէ եղեր:

Ասով կը մեկնուի բարեկեան պատմակի մը գա աղաղակը որ վաճառականները իրենց փեմատ վերջաբան մ'է և որու վրայ զուհի կը խնդայ առանց հասկնալու:

— Տէր ի՞նչ, ի՞նչ քիչալիքներ են այս որ պատմականները քիչ քիչ քաղաքաւորի մ'աչքը պիտի հանէ եղեր:

Գիւղացիի մը սա խօսքը աղւոր խօսք մ'է անշուշտ . — Հայր աշխիշ, կնիկդ իր հիւանդութենէն մնաւ . ինչո՞ւ բժիշկ մը բերել չտուիր . — Է՛հ, պարոն, մեզի պէս խեղճ մարդիկ առանց բժիշկի միջամտութեան կը մեռնին : Բայց եթէ զիւղացիին բոլոր կրաւորութիւնը այս խօսքին մէջ կամփոփուի, արուարձանի ստամբակին բոլոր աղատամային անիշխանութիւնն ալ սա խօսքին մէջն է : Մահապարտ մը գլխատուելու համար երբ ճամբայ կենէ, սայլին մէջ իր խոստովանահայրին ըսածներուն ուշ կը դձէ : — Խօսապօղանահայրը է՞ Ժեպարիին կը խօսի . վա՛յ խաբէքո՛ւ վա՛յ, կըսէ ստամբակը :

Ստամբակը աւելի փառաւորութիւն կառնու կրօնական իրերու նկատմամբ տեսակ մը յանդգնութիւն ցուցնելով : Անհաւատ ըլլալը կարեւոր բան է :

Մահապարտներու գլխատութեան ակննատես ըլլալը պարտ մ'է : Ստամբակները կիլիօթիներ մէկ մէկու կը ցուցնեն և կը խնդան : Ամէն տեսակ պղտիկ անուններով կանուանեն զայն . օրինակի աղագաւ Բանէն Վերջը, Գրաւապող, Կապաւաղոյն (եղինից) Գայը, Գեղին պապառը, և այլն, կանուանեն զայն : Գլխատութեան ամէն պարագաներն ալ անթերի տեսնելու համար պատերուն վրայ կը մտնելին, պատշգամբներու վրայ կը կանգնին, ծառերու վրայ կեննեն, վանդակներէ կը կախուին, չմինեաներու կը կառչին (s'accrocher) : Ստամբակը ծնած օրէն ինչպէս նաւաստի, նոյնպէս և յարկիչ է : Ինչպէս նաւի մը կայմէն չվախնար, նոյնպէս տունի մը յարկէն չը վախնար ամենեւին : Չկայ հանգէս մը որ Արեւիկէ հանդիսէն աւելի ակորժելի ըլլայ անոր : Սամսոն և Մօնթէսոս արքան բուն ժողովրդային անուններ են : Ետհա, կը պօռան մահապարտին՝ անոր սիրտ տալու համար : Էստընէր՝ ստամբակութեանը ժամանակ՝ սոսկալի Տօթէօնին քաջօրէն մեռնիլը տեսնելով սա խօսքը ըստ որոյ մէջ ապագայ մը կայ . Այն խառնէկ էք լինակէն : Ստամբակութեան մէջ Վօլթէր անծանօթ, բայց Բաբալուէն ծանօթ է : Մի և նոյն աւանդու-

թեան մէջ կը խառնուին « քաղաքագէտները » մարդասպաններու հետ : Ամէնուն ալ վերջին հաղուստին աւանդութիւնները կը յիշուին : Ար յիշուի թէ Թօլըթօն հրազործի գլխի մ'ունէր, Ալբիլլ՝ Զրասամոյրի գլխանոց մը, Լուվէլ՝ բոլորածիր գլխարկ մը, թէ Տըլաբօրթ շիկադոյն էր և բաց գլուխ . թէ Գասթէն՝ բողբոջին վարդադոյն և զեղանձն, թէ Պօրի վիպային մօրուսիկ (barbiche) մ'ունէր, թէ Ժան-Մարթէն վարտիքին փոկերը պահած էր, թէ Լըզուֆէ մայրին հետ կը կուէր . — Յանգանդիկ իբրեւ երէն Ժ' շարնէ, պօռաց անոնց ստամբակ մը : Աւրիշ մ'ալ որ բաղմունթեան մէջն է, շատ պղտիկ ըլլալով՝ Տըսպաբէրի անցնիլը տեսնելու համար ակնուղիին (quai) լապտերը միտքը կը բերէ և վրան կը մաղլի : Հոն սպասող ոստիկան մը յօնքը կը պոստէ : — Թող տուէր որ ելնեմ, պարոն, կըսէ ստամբակը ոստիկանին . և իշխանութեան դուրը շարժելու համար կը յաւելու . Չեմ իյնար : — Իյնալիք հոգս չէ, կը պատասխանէ ոստիկանը :

Ստամբակներու մէջ նշանաւոր վտանգ մը մեծ բանի տեղ կը դրուի : Ով որ մարմինը խորունկ կերպով, « մինչև ոտներ » կը կտրէ, ամենամեծ անհաճութեան արժանի կըլլայ :

Անհաճութիւն վայելելու կարեւոր յատկութիւններու մին ալ կուսին է : Ստամբակը շատ բաներ կըսէ յօժարահամբունց մին սա է . Գնա՛ Բանդ, Էս Բեղմէ շատ աւելի է : Ով որ ձախլիկ է, խիստ նախանձելի կըլլայ : Շիլ նայիլը յարդի բան մ'է :

ԳԼՈՐԻ Բ.

ՈՐ ՎԵՐՋԻՆ ԹԱԳԱՌՈՐԻՆ ՄԻՐՈՆ ՄԷՆ ԽՕՍԵՔ ՊԻՏՈ
ԿԱՐԳԱՅՈՐԻ

ՍՏԱՄԲԱԿԸ ամառը գորտի կը փոխուի, և իրիկունները՝ մուրը կոխելու միջոցին՝ Աւստրիացի և Իէնայի կամուրջ-

ներուն առջև ածուխի լաստերուն և լաթ լուացող կիներուն նստակներուն վրայէն զլնիվայր Սէն գէտը կը նետուի՝ աւժած խածութեան և ոտակնաութեան ամէն կանոնները առ առ չինչ համարելով։ Բայց քաղքին ոտակնաները կը հսկեն, և այս հսկումէն կը հետևի խիստ թատրերդային կացութիւն մը որ անդամ մը եղբայրական արժանայիշատակ աղաղակի մը տեղի տուաւ, այս աղաղակը որ 1830ին երևելի էր, ստամբակէ առ ստամբակ ռազմադիտական աղբարարութիւն մ'է. Հոմերական ստանաւորի մը պէս կը չափաբերի (se scander), և ինչպէս Աթենասական տօնախմբութեանց էլէօգիական երգերու եղանակը, նոյնպէս և այն գրեթէ չկրնար ձայնադրել (noter), և լսողը կղզայ թէ հին ժամանակի Խլօհէին⁶ նման բան մ'է ստամբակներու այս աղաղակը. Ուհա, թիթի, ուհաւ, բանտ կայ, ծեծ կայ, լաթերդ առ և փախի՛ր, կոյուղիէն անցիր։

Երբեմն այս մեղուկը, — այսպէս կանուանէ ինքզինքը, — կարգաւ, երբեմն ալ գրեթէ, և միշտ մրոտել գիտէ։ Ձղիտեմ ինչ իրենցավարժական դաղանի ուսումնով մը չվարանի՛ր ստանալու այն ամէն տաղանդները որոնք հասարակային իրերու օգտակար են. 1813էն մինչև 1830 հնդկահաւին պէս ձայն կը հանէր. 1830էն մինչև 1848 պատերուն վրայ տանձ մը կը նկարէր անհեղեղ կերպով։ Ամառնային իրիկուն մը Լուի-Ֆիլիք երբ կը վերադառնար հետի, պղտի և կարճուկ ստամբակ մը տեսաւ որ արիւն քրտինք կը թափէր և վեր կը բարձրանար նեօյեթի վանդակին սիւներուն մէկուն վրայ ածուխով ահագին տանձ մը մրոտելու համար. թաղաւորը միամտութեամբ մը որ Հանրի Գ. էն ֆաղաձ էր իրեն, օգնեց ստամբակին, լմնցուց տանձը, և լաթ մը տալով պատանին, ըսաւ. Ասոր վրան ալ որո՞շ կայ։ Ստամբակը վազուկը կը սիրէ։ Տեսակ մը կրակոտութիւնը հաճելի է անոր։ Սաստիկ կատէ «Ժողովրդապետները»։ Օր մը Իւնիվէրսիթէի (համալսարան) փողոցը այս նորատի շուտիկներուն մին թշնա-

մանք մը կը մրոտէր մեծ դուռի մը վրայ, որու թիւն էր 69։ — Ինչո՞ւ ատանկ նախատական բան մը կը մրոտես այդ դուռին վրայ, հարցուց անցորդ մը։ — Ներսը ծաղովորդապետ մը կայ, պատասխանեց պատանին։ Եւ օք հոն կը բնակէր բարին նուիրակը։ Սակայն ստամբակը որքան ալ վօլթերապան ըլլայ, փոխառաց տիրացու մ'ըլլալու առիթը եթէ պատահի, կարելի է թէ ընդունի, և եթէ ընդունի, մարդավարութեամբ կը ծառայէ պատարագին։ Նրկու բան Կայ որու Տանտաղոսն է ստամբակը և զոր միշտ կը փափարի առանց բնաւ հասնելու այս փափարին. սյսինքն կառավարութիւնը ստալակը և վարտիքը կարկտէլ տալ։

Կատարեալ ստամբակը Բարիդի բոլոր ոտակնաները կը ճանչնայ, և երբ անոնց մէկուն հանդիպի, միշտ կրնայ անունը երեսին տալ։ Մի առ մի կը համրէ զանոնք ճանաչումով։ Անոնց վարմունքը կը զննէ, և ամէն մէկուն վրայօք մասնաւոր տեղեկութիւններ ունի։ Ոտակնաութեան հոգիին մէջ ինչ որ կայ, բաց գրքի մը մէջ տեսնելու պէս կը կարգայ։ Շուտ մը և առանց սխալելու կրնայ ըսել թէ այսինչը ճապոնէ մ'է, այսինչը իսպանացի է, այսինչը Ռեձէ, այնինչը ժէժապէն է. (այս մասինչ, չարամիրտ, մեծ, ծիծաղելի բառերը անոր բերնին մէջ մասնաւոր նշանակութիւն մ'ունին). — Արտէ նաւ. «Ասի կը կարծէ թէ Նոր-Ասիա ըջը իրն է, և չթողուր որ ճապոնէի կամուրջին կըրէն դուրս ծնօտներուն վրայ պարտին. անի ալ անչեքս ախանջը քշելու արտը ունի. — և այլն, և այլն. . . :

ԳԼՈՐԲ

ՊՆԴՈՒՆՈՒՆՆԵՐ ՀԻՆ ՀՈՅՈՒՆ

ՔՕԳԵԼԷՆ նոյնպէս որ վաճառանոցի զաւակն էր, ըստամբակի յատկութիւն ունէր. Պոմարշէ ևս ստամբակութիւն ունէր։ Ստամբակութիւնը զաղղիական (gaulois) օգիի զանա-

զանութիւն մ'է, երբ ողիւղ խելքի (bon sens) հետ կը խառնուի, երբեմն այժմ կուտայ անոր ինչպէս ալլոօլը զինին: Երբեմն պակասութիւն է այն: Հոսկոս կը կրկնաբանէ, լաւ կրնայ ըսուիլ թէ Վօլթէր կստամբակէ: Գամիլլ Տէմուլէն անուանի յեղափոխականը արուարձանի ստամբակ մ'էր: Համբիօնէ զօրապետը որ ամարգօրէն կը վարուէր հրաշնեքու հետ, Բարիլի գոնհներու դաւակ մ'էր. մանկութեանը ժամանակ Սէն-Ժան-տը-Պօլէի և Սէնթ-Էթիէն-տիւ-Մօնի դահլիճները խուժած էր. բաւական անքաղաքավարութեամբ վարուած էր սրբուհին Ժընըվիէվի սրբատուփին հետ՝ սուրբ Ժանվիէի՝ սրուակին հրամաններ տալու համար:

Բարիլի ստամբակը սովորութիւն ունի ակնածելու, հեղնելու և լքանալու: Յոռի ակռաներ ունի, վասն զի լաւ չանիր և վասն զի իր ստամբսը կը տառապի. բայց ազւոր աչեր ունի, վասն զի ուշիմ է: Եհօվայի առջև թերեւս Արքայութեան սանդուղէն վեր ցաակէ մէկ ուքով: Հետի սուրհանդակութիւն ընելու կարի յաջողակ է: Ամէն աճումնեցու ընդունակ է: Տղմին միջ կը խաղայ և ապստամբութեան ժամանակ կանգուն կը կենայ մեծամտաբար. իր լքութիւնը ուղմբին առջև կը յամառի կը մնայ. սրիկայ մ'էր, և ահա դիւցազն կը լլայ. պզտի թէպալցիին առիւծին մարմը կը ցընցէ. Պարա անուն թմբկահարը բարիլիան ստամբակ մ'էր. Բարիլի ստամբակը, Օ'ն, յառաջ երթանք, կը պօռայ՝ սուրբ Գրքի երկվարին պէս որ վաճ կըսէ, և մանկիկ մ'ըլլալէ դադրելով հսկայ մը կը գառնայ:

Այս տիղմնու զաւակը նաև տեղականին զաւակն է: Չափէ այն անջրպետը որով Մօլիէր կը հեռանայ Պարաէն:

Վերջապէս, և ամէն ինչ մէկ բառով համառօտելու համար կըսենք. Ստամբակը էակ մ'է որ կըլքօսնու, վասն զի յժբաղգ է:

ՔԼՈՐԲ Ժ.

ԱՀՈ ԲԱՐԻԳ, ԱՀՈ ՄԱՐԳԸ

Առէն ինչ անդամ մ'ես համառօտելու համար կըսենք թէ Բարիլի ստամբակը՝ հին ժամանակի Հռոմի յոյնիկն (græculus) պէս աղայ ժողովուրդն է՝ ճակտին վրայ հին աշխարհի խորշովը ունենալով:

Ստամբակը շնորհք մ'է աղղին համար, ու միանգամայն հիւանդութիւն մը. հիւանդութիւն զոր պէտք է բուժել:

Ինչպէս:

Աղյսով:

Աղյսը կառողջէ (assainir):

Աղյսը կը վառէ:

Ընկերային ամէն վեհ փողփողումն ըր զխտութենէ, դպրութենէ, ճարտարութենէ և ուսումէ կարտադրին: Մարդեր կաղմէ, մարդեր կաղմէ: Առաստուղէ մարդերը որպէս զի անոնց լոյսովը տաքնաս: Ազան կամ անազան տիեզերական կըրթութեան շքեղ խնդիրը ելևան պիտի ելնէ բացարձակ ճըշմարտին անգլիմագրելի իշխանութեամբը, և անտան որոնք որ Ֆրանսեան տեսիլին հսկողութեան ներքև կառավարութիւն պիտի ընեն, պիտի ստիպուին ընտրութիւն մ'ընելու. պիտի պարտաւորին կամ Ֆրանսայի զաւակներ և կամ Բարիլի ըստամբակներ ունենալ, այսինքն լոյսին միջ բոցեր կամ խաւարին մէջ շրջմուլի հուրեր:

Ստամբակը Բարիլը կարտայայտէ, և Բարիլն ալ աշխարհս կարտայայտէ:

Վասն զի Բարիլ ամբողջութիւն մ'է: Բարիլ մարդկային սեռի ձեղունն է: Այս ահագին քաղաքը մոռած բարբերու և կենդանի բարբերու համառօտութիւն մ'է: Այլ որ Բարիլը կը տեսնէ, բոլոր պատմութեան տակը, երկինք և տեղ տեղ համաստեղութիւններ տեսնել կը կարծէ: Բարիլ ու-

նի Գաբրիելով մը որ է քաղաքացիներու խորհրդարանը (hôtel de ville) . Բարթեմիոն⁸ մը որ է Նոթթըր-Տամ . Մօն-Աման-թէն մը որ է Սէնթ-Անթուանի արտաքինը . Ասինարիոմ մը որ է Սորպօն , Բանթէոն մը որ է Բանթէոն , Նուրակահան Ռեղի (Voie Sacrée) մը որ է Պուլվար-Տէղ-Իթալիէն , Հո-վերսե Աշտարակ (Tour de Vents) մը որ է կարծիքը , և Ժէմօ-նիայի⁹ տեղ խեղկատակութիւն ունի : Բարիդի մայի (majo) ֆարօ (նաւավար , բեռնակիր և այլն) կանուանի . Թրանսթէ-վէրեանը¹⁰ աւանաբնակ (faubourien) կանուանի , համալը վա-ճառանոցի բեռնակիր կանուանի , Լաշարթէն¹¹ քէլը (pègre , ծոյլ) կանուանի , Գոֆէյը (cockney) Կանդին (gandin , պճա-մուլ , տիտա) կանուանի : Ինչ որ այլուրեք կայ , Բարիդի մէջ ալ կայ : Տիւմարէի ձկնավաճառ կնիկը Էօրիքիտի խոտա-վաճառ կնիկին կրնայ պատասխանել , լորախաղաց Փօրիօզօն Պէժանիւս անուն ափսէձիդ (discobole) լոբիշին էութիւնը կը շարունակէ . Ասաղպօնկէօր կրնաւորէն Թէրաթօնթիօնիւս Միլի հեա թե թեի կուտայ , Տամադիբ փերեզակը կրնար եր-ջանիկ ըլլալ փերեզակներու կրօնակը , Աէնտան՝ Սոլրատը կը բռնէ թերեւս ինչպէս Ափրա Տիւրքիին զլուխը կը շակէր . Արիփօ Տը Լա Բէյնիէր , ճարտար Բոթիֆը (խորոված միսը) հնարեց՝ տապկուած ողնին հնարող Գիւթիլիւսի պէս . Արդ աը Լ'Էթուալի օգապարիկին ներքէ նորէն կերեայ Բըթի պատ-մած արապիզը . Բէօսիլի սրակերը (mangeur d'épées) որու հանդիպած է Արիւլէ , Բօն-Նէօֆի վրայ թրակուլ (avaleur de sabres) է . Բաժօյի եղբորդին և Գիւրդիլիւսին հացիա-տակը զոյգ մը կը կաղմնէ , Էրկադիլ Տ'Էրկրօթէյիլ առաջ-նորդութեամբը թերեւս Գամպասէրէսի տունը ներկայի . Հոռմի չորս պճնասէր սրիկաները որք են Ալսէսմարիւս , Փէօ-արօմուս , Տիւպօլիւս և Արթիլիբ , Գուրթիլիէն կուգան արբ-շու և Լապաթիլի արաղաթի կառքը կը մտնեն : Ինչպէս Շար-լը Նօտիէ Բօլիշիէնի առջև երկար ատեն չկենար , նոյնպէս և Օլիւ-Ժէլ Գօնկրիօյի առջև չէր կենար երկար ժամանակ .

Մարթօն էղ վաղը մը չէ , բայց Բարտալիսդա վիշապ մը չէր , Բանթօլայիւս ծաղրածուն Անդիակահան սրճարանին մէջ Նօ-մանթանիւս աշխարհամոլին սուտեր կը կլիցնէ , չէրմօէն Շանդ-Էլիզէի մէջ Քէլը է , և՛ անոր բռնալիքը՝ Թրասիոս մուրացիանը որ Պօպէշի սէս հաղուում է , ողորմութիւն կը խնդրէ . Ճանձիրը որ Թիւիլլըրի մէջ թիկնոյիկ կոճակը բռնելով քեզի կը կեցնէ , երկու հազար տարիէն ետք քեզի կրկնել կուտայ Թէսթիօնի սա յանդիմանութիւնը . Quis properantem meprehendit pallio?¹¹ Սիւրէնի զինին Ալլիի գի-նիին նմանելու խեղկատակութիւնը ունի , Տէղօժիէի (յինիին) ծայրալիբ բաժակը (rouge-bord) Պալաթիօնի մեծ բաժակին կը հաւասարակշռի , Բէր-Լաշէլը գիշերային անձրեւի ժա-մանակ Լսդիլիի պէս մի և նոյն նշոյլները կարտարուրէ (ex-haler) , և աղքատին հինգ տարուան համար ծախու առած փոսը գերիին վարձու առած դապաղէն վար չմտար :

Փնտէ բան մը որ Բարիդի մէջ չգտնուի : Թրօֆօնիոսի կոնքին մէջ չկայ բան մը որ Մէսթիլի առախին Պէլ չգտնուի . Էրկաֆիլիս յարութիւն առնելով Պայիօնթրօյի անունը ա-ռած է . Պաղա-Գանթա Պրասմիներ (հնդիկ քուրմը) նորէն աշխարհ եկած է . և կանուանի Սէն-Ժէրմէնի կոմս . Սէն-Մէտարի գերեզմանոցն ալ Գամասիոսի Աւթիլյէ անուն մզկի-թին պէս հրաշներ կը գործէ :

Բարիդ Էզօր մ'ունի որ է Մայէօ , և Գանիտի մ'ունի , որ է օրիորդ Լընօրման : Բարիդ՝ Տէրֆի պէս կահարեկի ուրուականին փարիլուն (fulgurant) իւթիւններէն . տեղան-ները դարձնել կուտայ Տօմօնի պէս որ եռոտտնի աթոռները դարձնել կուտար : Բարիդ անուանարի կինը դահը կը բաղ-մայնէ , ճիշդ Հոռմին պէս որ պոռնիկ մը ֆը բաղմայնէ . և՛ վերջապէս՝ եթէ Լուի Ժ-Գլօսէն աւելի գէշ է , տիկին Տիւպարի աւելի աղէկ է քանթէ Մէսալին : Բարիդ՝ յունա-կան մերկութիւնը , երբայական բորտութիւնը և կասկոնեան անհամ կատակաբանութիւնը կամփոփէ անլուր տիպարի մը

մէջ որ եւթիւն ունեցաւ և զոր հարեանցի կերպով մը նկատ
րեցինք : Գիտցինք, Յարր և Բայլեսար մէկ տեղ կը խառ-
նէ : Գոնիւն ինքն իրաւունքն չին թիւերովը ճիշտը մը կը
հաշուենք և Հարրիւ Երկուսը կը կազմէ :

Թէ և Բիւթարը կըսէ թէ Բաւալալը քրէնէ զճերմար, Հոռոմ
Սիւլայի ինչպէս նաև Ծովթիւնի իշխանութեան ժամանակ կը
համակերպէր և իր պահանջումները կը չափաւորէր : Թիւրքը
դէպքը Լէթէ մ'էր և թէ պէտք է հաւատալ փոքր ինչ վար-
դապետական գովեստի մը զոր Աարիւս Արիսիսիս կուտար
Թիւրքին : Բարիդ օրը մէկ միլիոն լիթրա ջուր կը խմէ . բայց
տառով չարիքիւրիւր ընդհանուր գործողութիւն թմբուկը զարնե-
լու և վառնիլի զանգակը հնչեցնելու :

Եթէ ի բայց առնուենք այս ամէնը, Բարիդ լաւ տղայ մ'է :
Ամէն բան կընդունի թաղաւորապէս . Աստղիկի մասին դժուա-
րակամ չէ . իր Գալիքիմը Հօթանթօթուհի (hotentote) է .
անյիշատակութիւն կը ցուցնէ՝ բաւական է որ խնդայ . տղե-
ղութիւնը զուարթութիւն, տէնութիւնը զուարճութիւն, մա-
լութիւնը զգոտում կուտայ անոր, և թէ զուարթ ես, ազատ
ես, կրնաս անառակ մ'ըլլալ . երկրիմալութիւնը անդամ որ
լոբութիւններու յետինն է, զայրոյթ չտար Բարիդի . ասի
այնքան զրատէր է որ Պագիլի առջև քիթը չընենք հոտ չառ-
նելու համար, և երբ Թարթիւֆի աղօթք ընելը կը տեսնէ,
չզայնակելի ինչպէս Հօրաս (Ալբատրոս) ալ չխրաչիւր Բրիւա-
բին հեծկլաւմէն : Տիեզերական գէմքի գծերուն և ոչ մին
կը պակսի Բարիդի կիսարանին վրայ : Մասկիլի հասարակաց
պարահանդէսը Թանիդիլի բօլիմիական պարը չէ, բայց պըճ-
նազարդ փերեզակուհին Մասկիլի մէջ անընդհատ լօրէթին
կը նայի՝ ճիշդ Սթաֆիլա կաւատուհիին պէս որ Բլանսիոմ
կոյսը կը զիտէր ծածկապէս : Բարիդին Արիւի շրջափակ կըր-
կէսը Գօլիզէ մը չէ, բայց այս կրկէսին մէջն ալ անդթու-
թիւն կը գործուի իբրեւ Լիսար հանդիսական ըլլար : Սի-
րիացի պանդոկապետութիւն աւելի վայելուչ է քան թէ Սակե-

Խաթունը, բայց եթէ Արիւիլ հոռոմ ական կապելաններ կը
յաճախէր, Տափալ Տ'Անթէ, Պալլազ և Հարլէ բարիզեան
խոհատունի մէջ սեղան նստած են ուսել խմելու համար :
Բարիդ կիշնէ . հանճարները հոն կը փայլատակեն, չարադո-
ծները բարեբաստօրէն կը յառաջանան : Ատենաի անկէ կանց-
նի իր շանթային և փայլակնալի կտորովը որ տասներկու ա-
նիւ ունի . Սիլէն հոն կը մոնէ իր իշովը : Ես Սիլէն ըսի,
դու կարդա՛ Բամբօն :

Բարիդ աշխարհի հոմանիշն է : Բարիդ Աթէնք է, Հոռոմ
է, Սիպարիս է, Երուսաղէմ է, Բանթէն է : Ամէն քաղա-
քակրթութիւն, նոյնպէս ամէն բարբարոսութիւն անոր մէջ
կամփոփուի համառօտապէս : Բարիդ Թերեա շատ պիտի զգա-
րէր եթէ կիլիսթիւն մը չունենար :

Փոքր ինչ Արէվի հրապարակ ունենալը լաւ է : Առանց այս
համեմունքի ինչ պիտի ըլլար այս յաւիտեանական տօնախմբ-
բութիւնը : Մեր օրէնքները փոհմալութեամբ ճարիցին այս
համեմունքը, և՛ փառք անոնց՝ այս կարոյցին (couperet) վրա-
յէն բան մը կը կաթի բարեկենդանի այս յետին օրուան
վրայ :

ՔՇՈՒՆՆԵՐ ԺԱՅ

ԺԱՂՐԵԼ ԻԹԵԼ

ԲԱՐԻԶ քնաւ սահման չունի : Ամենին քաղաք մը ու-
նեցած չէ այն տիրապետութիւնը որ երբեմն կը ծագրէ իր
լծին ներքև հնազանդողները : Ձեռն հանելը ըլլալ, " ալիւս-
գէ", կաղաղակէր Ալէքսանդր : Բարիդ օրէնք հաստատելը բա-
ւական չհամարիր, այլ նաև մօտա կը հաստատէ՝ մօտա հաստա-
տելն ալ բաւական չհամարիր, և սովորութիւն ալ կը հաստա-
տէ : Բարիդ եթէ սիրտը ուզէ՝ կրնայ ապուշ ըլլալ, երբեմն
այս շոյալութիւնը կընէ . անատեն տիեզերք անոր հետ ա-
պուշ կըլլայ, յետոյ Բարիդ կը զարթնու, աչքեր կը շփէ :

և կըսէ . Միթէ տպուշ եմ . և քահ քահ կը խնդայ մարդ-
մային սեռի երեսին : Ա՛հ , ինչ հրաշալիք է այսպիսի քա-
ղաք մը . մարդ կը զարմանայ տեսնելով թէ այս շքեղու-
թիւնը և ծաղրածութիւնը միատեղ կոպրին , թէ այս ամէն
վիճակաւ թիւնը անհասկալիութիւն մը չկրե՞ր այս ամէն ծաղ-
րելի նմանութիւններէ , և թէ մի և նոյն բերանը կրնայ այս
օր վերջին դատաստանի փողարը և վաղը սոխէ սրինդ մը
հնչեցնել : Բարիդ բացարձակ զուարթութիւն մ'ունի : Իր
զուարթութիւնը շանթեղէն է և զաւեշտը արքայական դա-
ւաղան մը կը կրէ : Իր փոթորիկը երբեմն գէմքի ծառու մը
կարտագրի : Իր պայծառները , նշանաւոր օրերը , հրաշա-
լիքները , սքանչելիքները , գիւցազներգութիւնները տիե-
զեքիս ծայրը կերթան , բայց իր լըճուկ խօսքերն ալ (coq-
a-l'âne) կերթան նոյնպէս : Իր խնդուիլը հրաշխային բերան
մ'է ուսկէ ցեխ ու հրափրփուր կը տեղայ բոլոր երկրիս վրայ :
Իր խելիատակութիւնները կայծակներու կը նմանին : Իր ան-
հեղեղ պատիւները , ինչպէս նաև տեսլականը բուն ըն-
դունել կուտայ ժողովուրդներուն , մարդկային բազմապիւթութե-
ամենէն բարձր յիշատակարանները անոր հեղնութիւնները
կընդունին և իրենց էութեանը պէս անոր սրիկայութիւններն
ալ կը յաւերժեն : Հոյակապ է Բարիդ . զարմանալի թուական
մ'ունի , որ է յուլիսի 14ը¹² և որ երկրպագուեալ կը փրկէ .
ամէն աղիւրը կտաիպէ . զնդարեալի հրաշարակին երգումը¹³
քննելու . իր օգոստոսի 4ի գիշերը երեք ժամ միջ հաղար տար-
ուան աւատակաւորութիւնը կը լուծէ . իր արամբարանութիւնը
ամէնուն համակամութեան ջիղը կը լլայ . Բարիդ վսեմութեան
ամէն ձևերով կը բազմապատկի . իր նշուլովը կողորդին Ա-
շնիկթըն , Գօշխուքսն , Պօլիվար , Պոյարիս , Բիէիօ , Պէմ ,
Մանէն , Լօրէդ , Ճօն Պրասն , Կարիպալտի . ուր որ ապա-
զան կը վառի , հոն է նաև Բարիդ . 1779ին Պօսթօն , 1820ին
Լէոնի կղզին , 1848ին Բէշթ և 1860ին Բալէրմօ էր . զօրա-
ւոր նշանախօս մը կայ որ է Աշտուրիէն և զոր կը փոփայ

Հարբէրս Գէրիի լաստին միջ համալմարող և դերութեան
բարձուրին պաշտպան ամբիկայիններու տիւնջին , նաև Ան-
դօնայի հայրենասէրներու տիւնջին որոնք ծովկըրը Պոյցիի
պանդոկին առջև Արդիի միջ և մութին դումարուած են .
կտեղծէ Գանարիսը , կտեղծէ Գիրօիան , կտեղծէ Բիզա-
զանէն , վեհ ճառագայթներ կարձակէ աշխարհիս վրայ . լըրա-
Պայրըն և Մազէ իր շուշէն միտիլով կերթան ուր որ կեր-
թայ այն շուշը , և կը մոռնին՝ լըրա Պայրըն Միսօլունկիի
և Մազէ՝ Պարալունի միջ . Միրապոյի ոտներուն ներքեւ բեմ ,
իսկ Բօպէսրիէրի ոտներուն ներքեւ հրաշխային բերան մ'է
Բարիդ . իր դերքերը , թատրը , ճարտարութիւնը , գիտու-
թիւնը , փիլիսոփայութիւնը մարդկային սեռի դասաւանդներն
են , Բասդալ , Քէնեիէ , Պօրնէյլ , Տէգարթ , Ժան-Ժազ
ունի . Վօլթէր ունի ամէն բոպէի համար , Մօլիէր ունի ա-
մէն դարերու համար . իր լեզուովը խօսիլ կուտայ բոլոր
տիեզերքի բերանը , և այս լեզուն Բան կը լլայ . ամէն միտ-
քերու միջ յառաջիմութեան տեսիլը կը շինէ . սերունդնե-
րու համար սնարի քով պահուելու սուրբ են այն ազատա-
բար վարդապետութիւնները զոր կը դարբնէ , և 1789էն ի-
վեր ամէն ժողովուրդներու ամէն հերոսները անոր խորհող-
ներուն և բանահիւսներուն հոգիովը էութիւն ունեցած են .
բայց և այնպէս ստամբակելէ չգաղրիր ան . և այն ահագին
հանձարը որ Բարիդ կանուանի , իր լոյսովը աշխարհս այ-
լակերպելովը հանդերձ Թէղէի տաճարին պատին վրայ Պու-
ժինիէի քիթը կը մրադրէ (charbonner) և բուրդերուն վրայ
Գրեթըշէլ Գոլ կը գրէ :

Բարիդ միշտ տիւնները կը ցուցնէ . երբ չյանդիմաներ ,
կը խնդայ :

Այս է ահա Բարիդ : Իր յարկերուն մոխիրը տիեզերքիս
դաղափարներն են : Տղմի և քարերու գէղ մ'է , լուս , եթէ
կուզես , բայց ամէն բանէ առաջ բարդական էակ մ'է . ոչ
թէ մեծ այլ անբաւ է : Եւ ինչո՞ւ անբաւ է . վասն զի կը
համարձակի :

Համարձակիլ. այս թէութեամբ հնարին է յառաջիմունք թիւերը :

Ամն զիս յաղթութիւնները յանդդուութեան տեւի կամ նուազ միջանակներ են : Փրանսայի յեղափոխութիւնը ըլլալու համար՝ զայն Մօնթէսկէօյի նախադալը, Տիարօյի քարոզիլը, Պամարշէին ծանուցանիլը, Գօնաէրսէի հաշուելը, Արուէի (Աօլթէր) պատրաստելը, Բուսոյի նախամտածելը չը բաւեր. պէտք է որ Տանթօն ալ յանդդնի դործելու :

Յանքֆրանկէն ազազակը Եղեցի Լոյս մ'է : Մարդկային սեռը դէպ յառաջ քայլելու համար պէտք է որ զազաթներու շրջալ արթութեան վսեմ դասեր ըլլան յարատե : Յանդդուութիւնները պատմութիւնը կը շլացնեն և մարդուս մեծ ճառազայնութեան մին են : Արշալոյսը կը յանդդնի երբ կը ծագի Փորձել, առ ոչինչ զրել, դիմանալ, յարատեւել, ինքնիրեն հաւատարիմ մնալ, ճակատադրին հետ 'ի մօտուստ և անվէհեր կռուել, զարմանք առ աղէտքին՝ ոչ այնքան վախնալով իրմէ, երբեմն արհամարհել անիրաւ զօրութիւնը, երբեմն նախատել արբշիւ յաղթութիւնը, հաստատ կենալ, գէմ դնել. ահա այս է այն օրինակը որոն պէտք ունին ժողովուրդները, և այն լոյսը որ անոնց ելեկտրական ոյժ կուտայ : Մի և նոյն փայլակը Բրոմէթի ջահէն դէպ 'ի Կամպրօնի պղտի ծխափայտը կերթայ :

Ժողովուրդին թւարկութեան

ՔԼԱՐԻ ԺԵ՝

ՍԱԿԱՅՆ Բարիքի ժողովուրդը, նաև մարդ ըլլալէն ետք, միշտ ստամբակ է. մանուկը նկարագրելը քաղաքը նկարագրել է, հետեաբար մանք ալ այս ճշմարիտ ճնճղուկով զննելիքն այն արծիւը :

Բարիքեան ցեղը՝ պնդելով կրսնք թէ՛ ամն տեղէ ալ ինչ արուարձաններու մէջ կ'երևայ, հոն է բուն արիւնք :

հոն է իրական կերպարանը. հոն այս ժողովուրդը կաշխատի և կը առաւապի. արդ տառապանքը և աշխատանքը մարդուս երկու ճշմարիտ պատկերն են : Հոն անձանթ էակներու ահադին բազմութիւններ կան, որոնց մէջ ամենէն տարօրինակ տիպարները կը վստան, Բարէի բեռնաթափէն (déchargeur) սկսելով մինչև Մօն Փօղօնի գրաստ մարմողը : *Fœx urbis*¹⁴ կը պօռայ Կիկերոն, Պոմ (խուժան) կը յաւելու Պիլլք՝ զայրանալով. խուժան, բազմութիւն, ռամիկ : Այս բաները շուտ մը կըրտին. լաւ. բայց որո՞ւ հոգ. ինձի ինչ և թէ բոկոտն կը քայլէ անոնք : Կարգալ չգիտեն. աւելի դէշ : Միթէ այս պատճառաւ պիտի թողնու զանոնք. միթէ անէ՞ծք մը պիտի համարին անոնց այս թշուառութիւնը. լոյսը միթէ չկրնար թափանցել այս բազմութիւնները : Կորէն կրկնեք սա ազազակը. Լոյս, կրկին և կրկին անգամ ազազակեք. Լոյս, Լոյս : Ո՞վ դիտէ թէ այս անթափանց մարմինները թափանցիկ չգիտի ըլլան. յեղափոխութիւնները միթէ այլափոխութիւններ չեն : Օ՛ն ուրեմն, փիլիսոփաներ, զայէք և ուսուցէք, լուսաւորեցէք, վառեցէք, բարձր մտածեցէք, բարձր խօսեցէք, զուարթօրէն դէպ 'ի մեծ լոյսը գիմեցէք արշաւակի, եղբայր եղիք հասարակաց հրապարակներու հետ, տարածեցէք բարելուերը, ցրուեցէք առատօրէն այլ բնարանները, հրապարակեցէք իրաւունքները, երդեցէք Մարսէլէզները, եռանդ սերմանեցէք, կաղնիներէն դալար ոստեր կտրեցէք և առէք : Գաղափարը մրրիկ մ'ըբէք : Այդ բազմութիւնը կրնայ վսեմիլ (sublimier) : Գիտանք դործածել սկզբունքներու և առաքինութիւններու այս համատարժ հրդեհը որ ժամանակ առ ժամանակ կայծեր կարձակէ, կը բորբոքի և կը սնարտի : Այս բոկանիները, մեղի թեւերը, հնարանները, աղիտութիւնները, դձնութիւնները, խաւարները կրնան դործածուիլ տեսլականը յաղթութեամբ վաստակելու համար : Կայեցէք ժողովուրդին մէջէն և ճշմարտութիւնը պիտի նշմարէք : Այն դձուճ աւազը զոր ոտքիդ տակ կ'առնուս, թող վառարանը :

Թող փուռը նետուի, թող անոր մէջ հալի, թող անոր մէջ եռայ, և ահա շքեղ բիւրեղ մը կը լլայ, և ահա անոր շնորհիւ կալիէ և նշման աստղերը կը գտնեն:

ՔԱՆՈՒՆ ԺԳ.

ՊԶՅԱՆ ԵՍՎՐՈՅ

ՊԱՏՄԱՌԹԵԱՆՍ ԵՐԷՐՈՐԴ մասին մէջ պատմութեամբ դէպքերէն զրեթէ ութ կամ ինը տարի ետք Թամիլի պաշտօնէին վրայ և Հաթո-Տ'Օյի կողմերը առանձնապէս կամ տասներկու տարեկան պզտի տղայ մը կը նշմարուէր, որ ճշգրտապէս կըրնար մեր նախորդ զուխներուն մէջ ծրարած ստամբակին տեսլական իրութիւնը կազմել՝ եթէ՝ իր տարիքի խնդումին հետ որ շուրթերուն վրայ կերեար, սրտին մէջ կատարեալ տիրութիւն և դատարկութիւն չունենար: Այս պատմանին վարտիք մը հաղած էր, բայց հայրէն ընդունած չէր զայն, նաեւ կնիկի շապիկ մը, սակայն մայրէն առած չէր զայն: Այս կամ այն անձինք մեղքնալով հաղուեցուցած էին զինք հինուփուտ լաթերով: Սակայն հայր մը և մայր մ'ունէր պատանին: Բայց հայրը միտքը չէր բերեր, մայրն ալ չէր սիրեր զան: Հասերուն պէս ան ալ արդահատանքի արժանի այն պատանիներուն մին էր որոնք հայր, մայր ունին և որք որք են:

Այս պատանին փողոցին մէջ միայն հանդատութիւն կը դրուէր: Քարայտակը մայրին սրտին չափ կարծր չէր:

Ծնողքը ոտքի հարուած մը տալով կեանքի աստղիկը նետած էին զան:

Պատանին պարզապէս թռելով փախած էր հայրական տունէն:

Աղմկատէր, դարկազէմ, արդաշարժ, արթուն, խեղկատակ տղայ մ'էր, և կայտառ ու հիւանդային կերպարան մը ունէր:

Կերթար, կուղար, կերգէր, կը խաղար, ուղեները կը քերէր, փոքր ինչ կը զողնար, բայց կատուներու և ճնճողիներու պէս զուարթօրէն կը զողնար, կը խնդար եթէ շուտիկ ըսէին անոր, և կը զարէր եթէ լակոտ ըսէին: Ոչ խրճիթ, ոչ հաց, ոչ կրակ և ոչ ալ սէր ունէր. բայց ուրախ էր, վասն զի ազատ էր:

Այս խեղճ էակները երբ առնութեան հասակը կը մտնեն, զրեթէ միշտ ընկերային կարգաւորութեան երկանքարին կը հանդիպին և անոր տակ կը փշուրին, բայց պատանութեան ժամանակ խոյս կուտան, վասն զի պզտիկ են, ամենափոքրիկ ծակ մը կը փրկէ զանոնք:

Թէեւ բոլորովին լքեալ էր այս պատանին, սակայն երկու կամ երեք ամիսը անդամ մը՝ Երթամ մաման տեսնեմ, կըսէր, և պաշտօնէն, Կրկեսէն, Բօրթ-Սէն-Մարթէնէն կը մեկնէր, Սէնի ափնուղիները կիջնէր, արուարձանները կուղար, Սալէթրիէր կը հասնէր և կուղար, ուր, ճիշդ այն 50-52 երկթիւր զոր ընթերցողը գիտէ և որ է Կօրպօլ տունը:

Այն ժամանակները 50-52 աւերուն տունին մէջ որ սովորաբար ամայի և մշտնջենապէս «վարձու սենեակներ» ծանուցադիրը կը կրէր, բազմաթիւ անձեր կը բնակէին, — զարմանալի բան, — որոնք՝ ինչպէս սովորութիւն եղած է Բաբիլոնի մէջ՝ իրարու հետ ամենեւին կապ մը կամ յարաբերութիւն մը չունէին: Ամէնքն ալ կը զեքաբերէին այն չքաւոր դասուն, որ ներութեան մէջ ինկած յետին պզտի քաղաքաւորէն կսկսի և որ ընկերութեան ստորադասակները (bas-fond) օթեանելով թշուառութենէ՝ ի թշուառութիւն կը շարունակուի և կը հասնի մինչև սա երկու անձերը որոնց կը յանդին քաղաքակրթութեան ամէն նիւթակա իրերը, մին է կոյուղի մաքրողը, միւսն է քուրջ հաւքողը:

Ժան Վալժանի ժամանակուան «գլխաւոր վարձակալը» մէ-

ռած և տեղը ճիշդ անոր նման պառաւ մը յաջորդած էր : 2դ խեմ որ փիլիսոփան ըսած է թէ պառաւ կիներ չեն պակսիր բնաւ :

Այս նորեկ պառաւը տիկին Պիրիօն կանուանէր , և իր բոլոր կեանքին մէջ նշանաւոր բան մ'ունեցած չէր և թէ 'ի բաց առնունք երեք թու թակներու տոհմը , որոնք յաջորդաբար իշխած էին անոր սրտին վրայ :

Տունին մէջ բնակողներուն ամենէն թշուառներն էին ընտանիք մը կազմող չորս անձեր , հայր , մայր , և երկու մեծկակ աղջիկներ , որոնք միասին կը բնակէին մի և նոյն խրճիթի մը , այսինքն այն խուցերուն մէկուն մէջ որոնց վրայ յօսեցանք արդէն :

Այս ընտանիքը նախ իր յետին աղքատութենէն 'ի զատ խիստ ուշադրութեան արժանի բան մը չէր ցուցներ . հայրը սենեակը վարձու բռնած ժամանակ ըսած էր թէ ծօնարէթ կանուանի ինք : Այս ընտանիքը Կօրպոյի տունը կրուէին քիչ մ'ետք , որ գլխաւոր վարձակալին նշանաւոր խօսքին համեմատ՝ « չնչն քանի ինչ կրուելան նմանած էր տարօրէն , ծօնարէթ ըսած էր պառաւ վարձակալին որ ' իր նախորդուհիին պէս՝ դռնապանութիւն կընէր ու միանգամայն սանդուղը կաւէր . — Եթէ երբէք հոս եկող և բոլոնիացի կամ իտալացի , և կամ թերևս սպանիացի մը փնտրող ըլլայ , ես եմ :

Այս ընտանիքը ուրախ և բոկոտն ստամբակին ընտանիքն էր : Բոկոտը հոն կուգար և կը դռնէր յետին թշուառութիւն , իսկ որ աւելի տրտմունքն է՝ ժպիտ ըսուած բանը չէր դաներ . կրակարանն ալ ցուրտ , սիրտերն ալ ցուրտ էին : Երբ ներս կը մտնէր , կը հարցուէր անոր . — Ուսկէ՞ կուգաս : — Փողոցէն , կը պատասխանէր : Երբ կը ձգէր կերթար , կը հարցուէր անոր . — Ո՞ւր կերթաս : — Փողոցը , կը պատասխանէր : Մայրը բոկոտին կըսէր . — Ինչո՞ւ եկար :

Այս պատանին այսպէս դորովէ զուրկ կապէր այն աշխատարարութեան նման որոնք նկուղներու մէջ կը բուսնին : Այս

պէս ապրելուն ոչ կը վշտանար և ոչ ալ մէկու մը դէմ կը դանդաղէր բնաւ : Ճշդապէս չէր դիտեր թէ ինչպէս ըլլալ կը պարտաւորի հայր մը և մայր մը :

Սակայն մայրը պատանիին քոյրերը կը սիրէր :

Մոռցանք ըսել թէ պուլարին վրայ պզտիկ Կավրօշ կանուանէր այս պատանին : Ինչո՞ւ Կավրօշ կանուանէր : Թերևս հայրն ալ ծօնարէթ անուանելուն համար :

Գերձանը կտրել կարծես թէ տեսակ մը թշուառ ընտանիքներու բնազդուն է :

Ծօնարէթի ընտանիքին Կօրպոյի տունին մէջ բնակած սենեակը փողին ծայրի վերջին սենեակն էր : Բովի խուցին մէջն ալ խիստ աղքատ երիտասարդ մը կը բնակէր որու աշունքն էր պարոն Մարիուս :

Ըսենք այս պարոն Մարիուսին ով ըլլալը :

ՄԵԾ ՔԱՂԱՔԱՒՈՐ ՄԸ

ՓԼՈՐԻ ԱՌԱՋԻՆ

ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ ՆԻՆՏԵՐՆԵՐԿԱՆ ԱՎՈՐՈՅ

ՊՈՒՇԵՐԱՅԻ, Նորմանտիայի և Սէնթժոնի փողոցները տակաւին քանի մը հին բնակիչներ կան որոնք դեռ կը յիշեն Պ. Ժիլնորման անունով միամիտ մարդ մը, և որոնք խնդութեամբ կը խօսին: Այս միամիտը ծեր մ'էր անոնց երիտասարդութեան ժամանակ: Անցեալ ըստած մթնոլորտներու վիտուսին թախծութեամբ նայողներու համար այս չքանկարը (silhouette) բոլորովին անհետ եղած չէ Թամիլի մօտակայ գոհհններուն լաբիւրինթոսէն որոնց՝ Լուի Ժ. Ի իշխանութեան ժամանակ Ֆրանսայի ամէն գաւառներուն անունները արուած են ինչպէս որ հիմա ալ Թիվօլիի նոր թաղին փողոցները Եւրոպայի բոլոր մայրաքաղաքներուն անուններովը մը կը տուած են. տեղն է ըսել թէ յառաջում մ'է այս, ուր յառաջդիմութիւնը կը ելայ:

Պ. Ժիլնորման որ 1831ին դեռ կատարելապէս կապէր, այն մարդերու մին էր զոր մարդս լոկ տեսնելու հետաքրքրութիւն կը պայ վասն զի շատ տարիներ ապրած են անոնք, և որք զարմանալի կերեան վասն զի ժամանակաւ ամէն մարդու նմանած են, մինչդեռ հիմա մարդու մը չեն նմանիր: Մասնաւոր ծեր մ'էր, ուրիշ դարու մը իրական մարդն էր, տասնութերորդ դարու վերաբերող անթերի, փոքր ինչ հըպարա և ճշմարիտ քաղաքաւորներուն մին էր, և իր լաւ ու հին քաղաքաւորութիւնը՝ իրենց մարքիդութիւնը ցուցունող մարքէզներուն պէս կը ցուցներ: Իննսուն տարին անցուցած

էր. ուղիւ կը քայլէր, բարձր կը խօսէր, յայտնապէս կը տեսներ, զինիին մըուրը անգամ կը խմէր, կուտէր, կը քնանար և կը խորդար: Երսուներկու տարի ունէր: Կարգալու համար միայն ակնոց կը դործածէր: Բնութեամբ սիրահար մ'էր, բայց կըսէր թէ հինգ տասը տարիէ ի վեր վճռապէս և բոլորովին հրածեշտ տուած էր կիններուն: Ա՛լ չէր կրնար հաճել ըլլալ, կըսէր. և այս տհաճութեան պատճառ կը բռնէր չէ թէ իր խորին ծերութիւնը, այլ յետին աղքատութիւնը: Եթէ տնանկացած չըլլայի. . . հէ, հէ, կըսէր:

Իրօք ա՛լ զրեթէ տասնութհինգ հազար ֆրանքի չափ եկամուտը մնացած էր: Իր երազն էր ժառանգութեան մը վիճակիլ և հարիւր հազար ֆրանք եկամուտի տէր ըլլալ սիրուհիներ ունենալու համար: Ինչպէս կը տեսնուի, անի չէր վերաբերեր այն հիւանդոտ ութսունամեաներու դասին որոնք՝ Պ. տը Վօլթէրի պէս՝ իրենց բոլոր կեանքը մոռնողի պէս անցուցած են. զի զուր անօթի մ'երկարկիցութեան չէր նմանէր Ժիլնորմանի երկարկիցութիւնը. այս կոյտաւ ծերը միշտ քաջողապէս ապրած էր: Տկարամիտ և շոյտ ծեր մ'էր և շուտ կը բարկանար: Ամէն առթիւ շատ անգամ ճշմարտութեան հակառակ կը ակուրոց կը կտրէր: Եթէ գիմադարձ պատասխան ընդունէր, գաւազանը կը վերցնէր: Ասոր անոր ծեծ կը քաշէր ինչպէս սովորութիւն էր մեծ դարուն մէջ: Յիսուն տարեկան և ամուրի աղջիկ մ'ունէր զոր շատ կը ծեծէր բարկացած ժամանակը և զոր թերեւ կամովին մարակէր: Աղջիկը կարծես թէ ութ տարեկան պատանուհի մը կերեար անոր: Սատիկ ապտակներ կուտար սպասուհիներուն, և կըսէր. Գա, բո՛ղ: Իր հայհոյութեան մին էր. Կը՛ղն Էբէ՛նը Գա՛ղէ, Զա՛նէ՛ զա՛նէ՛: Տարօրինակ հանդարտութիւններ ունէր. ամէն օր կածիլուէր սափրիչէ մը որ խեցած էր և որ կատէր զան, վասն զի Պ. Ժիլնորմանէն կը նախանձէր իր կնկան պատճառաւ որ գեղեցիկ և պզտակ սափրուհի (barbière) մ'էր:

Պ. Ժիլնօրման ինք իր վրայ կղմայլէր կարծելով թէ ամէն բանի նկատմամբ ընտրողութիւն ունի, և կարի սրամիտ կը դաւանէր ինքզինքը. ահաւասիկ իր խօսքերուն մին. « Ստուգիւ փոքր 'ի շատէ սրամիտ եմ, երբ լու մը զիս խոյթէ, կարող եմ ըսելու թէ որ կնկան կողմէն ինձ եկած է այն »: Ստեպ յիշած բառերն էին Զփայուն ճարդը, քնաթիւնը: Այս վերջին բառին չէր տար այն մեծ նշանակութիւնը զոր մեր ժամանակը տուած է: Բայց կրակին քով նստած և մանր մուկն պարսաւներ բրած միջոցին այն բառն ալ կը գործածէր իր հասկցած կերպովը: — Բնութիւնը, կըսէր, քաղաքակրթութեան մէջ ամէն բան գտնուելու համար զուարճալի բարբարոսութեան օրինակներ անդամ կուտայ անոր: Եւրոպան Ասիայի և Ափրիկէի իրերու փոքրագիւր օրինակները ունի: Կատուն սրահի վագր մ'է, մողէզը գրպանի կոկորդիլոս մ'է: Օրէրայի պարուհիները (danseuse) վարդազոյն վայրենուհիներ են որոնք չէ թէ մարդերու միսը, այլ անոնց քսակը կը լափեն: Կամ թէ մողուհիներ են որոնք ոստրէի կը փոխեն մարդս և կը կլլեն: Գարախները միայն ոսկրը կը թողուն, իսկ անոնք միայն կեղեւը կը ձգեն: Այս է մեր բարբը: Չենք լափեր, այլ կը կրծենք. հետաջինջ չենք ըներ, այլ կը ճիրանենք (griffer):

ՊԱՌՈՐԹ Բ.

ԱՍԵՆՆ ՏԻՐԱԶ ԱՍԵՆՆ ՏՈՒՆ

ՊԱՐՈՐԹ Ժիլնօրման Ծարէի թաղը Գիլլ-տիւ-Գարլէրի փողոցին մէջ, թիւ 6 տունը կը բնակէր, որ իր սեպհաւանութիւնն էր: Այս տունը փլուեցաւ և ետքը նորէն շինուեցաւ. հաւանական է թէ թիւն ալ փոխուեցաւ այն թուանշաններու յեղափոխութեանց ժամանակ որոնց կենթարկին Բարիզի փողոցները: Առաջին դատիկոնի մը վրայ հին և ընդարձակ բնակարանի մը մէջ կը նստէր, որու մինչև ձեղուն

ները կօպրէնի և Պօլէի օթոցներով զարդարուած էին. այս օթոցները հովուական տեսարաններ (bergerade) ունէին. ձեղուններուն, ինչպէս նաև գուռերու, պատուհաններու երեսներուն վրայի առարկաները թիկնաթոռներուն վրայ ալ նկարուած էին փոքր ձեռք: Անկողինին առջև ընդարձակ հողմարկել (paravent) մը կար, որ Գօրօմանտէլի վերնճովներկուած ինը թերթ ունէր: Պատուհաններուն երկայնասփիւ վարդոյրները կտրուած, մեծ և խիստ շքեղ ծալեր կը կազմէին: Պարտեզը ճիշդ պատուհաններուն տակն էր, որոնց մին անկիւն մը կը ձեացնէր տասներկու կամ տասնուհինգ աստիճան ունեցող սանդուղի մը միջոցաւ. սանդուղէն իջնողը պարտեզին մէջ կը գտնուէր. բարեմիտ ծերը կայտառութեամբ կը լնէր ու կիջնէր այս սանդուղէն: Իր սենեկին կից թանգարանէն 'ի զատ մենախուց մ'ալ ունէր զոր շատ կը սիրէր և որ շքեղազարդ սենեակ մ'էր. այս մենախուցին մէջ շուշանակերտ և ծաղկազարդ յարդեայ պատուական օթոց մը փռուած էր որ Լուի ԺԴ. ի ցոլանաւերուն վրայ հիւսուած էր և զոր Պ. Վիլօն տարփուհիին (maitresse) տալու համար իր թիւագարտներուն ապօպրած էր: Պ. Ժիլնօրման այս օթոցը ժառանգած էր վայրենաբարոյ մեծ-մօրաբոյրէ մը որ հարիւրամեայ հասակի մէջ մեռած էր: Երկու կին առած էր: Իր կերպերը պալատականի մը կերպերուն կը նմանէին սակաւ ինչ, թէև ամենէն արքունիքը յաճախած չէր, նաև սակաւ ինչ դատաւորի մը կերպերուն, և իրօք կրնար դատաւոր մ'եղած ըլլալ: Զուարթ, նաև ուղած ժամանակը՝ շուրջմարար մարդ մ'էր: Երիտասարդութեանը ժամանակ այն մարդերու կարգին վերաբերած էր, որոնք միշտ իրենց կնիկէն կը խաբուին՝ առանց երբեք խաբուելու իրենց տարփուհիէն, վասն զի խիստ անշնորհ ամուսիններ ու միանգամայն խիստ սիրուն սիրահարներ են: Պատկերահանութեան նկատմամբ տեղեկութիւն ունէր: Սենեկին մէջ հրաշալի պատկեր մը կար որ չի խտմ որունն էր և զոր Ժօրտաէն նկարած էր:

նշանաւոր վրձինի մ'արտագրութիւնն էր, հաղարումէկ ման-
րամասն կէտերով, խառն 'ի խուռն կերպով և կարծես ըստ
դիպուածի քաշուած պատկեր մ'էր այն: Ժիւնօրմանի հազուատը
ոչ Լուի Ժե. ի ժամանակուան զգեստներուն և ոչ ալ Լուի ԺՉ. ի
ժամանակուան հազուատներուն ձեւ ունէր. Տիրէքթուարը
զէվզէկներուն պէս կը հաղուէր Ժիւնօրման: Մինչև այն ժա-
մանակ ինքզինքը նորածիլ երիտասարդ մը սեպած և մօտա-
ներուն հետեւած էր: Թիկնոցը՝ որու նիւթը նրբաթել առ-
ուի էր՝ լայն դարձեր, երկայն պոչ մը և պողպատեայ լայն
կոճակներ ունէր: Նաև կարճ վարտիք մը և ճարմանդաւոր
մուճակներ կը հաղներ: Չեռները միշտ գրգռանքներուն մէջ կը
դնէր: Իշխանաբար կըսէր թէ Ֆրանսայի յեղափոխութեանը արե-
ւելքն էր զի:

ՔԱՌՈՐԽ Ք.

ԼԻՍԻԳ-ԷՍՐԻԻ

Երբ տասնութեց տարու էր, զիշեր մը Օքերա թատ-
րոնին մէջ պատիւ ունեցած էր ակնոցով դիտուելու Լա Գա-
մարիօէն ու միանգամայն Լա Սալէէն, երկու գեղանի կիներ
որք այն ժամանակ արբուն էին և անուանի, և որոնց վրայ
ովսաննա կարգացած է Վօլթէր: Երկու կրակի մէջ մնալով՝
եստ քաշուած էր դիւցազնաբար՝ Նահէնտի անուանով անպա-
տիւ պարուհիի մը դիմելով, որ անոր հասակակից էր և կա-
տուի մը պէս աննշան, և որու սիրահարած էր Ժիւնօրման:
Ասի բիւրաւոր ըրաներ կը յիշէր պարուհիին նկատմամբ: —
Ո՛րքան աղւոր էր այն Կիմար-Կիմարտինի-Կիմարտինիկը երբ
վերջին անգամ Լօնշան տեսայ զան. մէջ, որքան սիրուն կե-
րեար իր անյողողող զգացումներով, լազուարթէ դարդե-
րով, թխդոյն բոլորով և մուշտակէ ծփուն ձեռնապահովը
(manchon): — Երիտասարդութեանը ժամանակ Թզուկ-Լօն.

տրացիի բաճկոնակ մը հաղած էր որու վրայօք հաճութեամբ
և աւելնով կը խօսէր: — Արեւելան Արեւելի Թիւրքի մը
պէս հաղուած էի, կըսէր: Երբ քսան տարեկան էր Ժիւ-
նօրման, աիկին Տը Պուֆլէր պատահաբար տեսած և «թի-
րուն փախուկ մը» անուանած էր զան: Քաղաքականութեան
և իշխանութեան բոլոր մարդերու անունները գայթակղու-
թիւն կը պատճառէին, ստորին և շինական անուններ կե-
րեային անոր: Լըպղիւնները կը կարդար՝ Նոբլէթէր, Կո-
ռէթէր, կըսէր՝ քահ քահներ ձգելով: Ո՛հ, կըսէր, ինչ-
պիսի անձինք են ասոնք. Գօրպիէր, Հիլման, Գալիսիէր Բէ-
րիէ, ահա այսպիսի մարդեր պաշտօնեայ եղեր են: Եթէ օ-
րին մէկը օրագրի մը մէջ կարգացուի թէ Պ, Ժիւնօրման
պաշտօնեայ է, ընթերցողը պիտի ծիծաղի. բայց այս մար-
դիկ այնքան ապուշ են որ ասի ալ անկարելի բան չէ. Ժիւ-
նօրման ամէն բան մաքուր կամ աղտոտ բառովը կանուանէր
զուարթութեամբ, և չէր զիտեր թէ ինչ է կիներու առջեւ
պատկառիլ ըսուած բանը: Տմարդի, լրբեհի և նողկալի բա-
ններ կըսէր չզիտեմ ինչպիսի հանդարտութեամբ և զրեթէ ա-
ռանց զարմանքի որ վայելչութիւն մ'ունենէր: Իր դարուն ան-
քաղաքավարութիւնն էր այն: Գիտեի արժան է թէ ոտա-
նաւոր շրջասացութիւններու ժամանակը արձակ հմտութիւն-
ներու (crudité) ժամանակն եղաւ: Իր կնքհայրը մարդարեա-
ցած էր թէ հանճարաւոր մարդ մը պիտի ըլլայ ան, և սա
երկու նշանակելի մակդիրները տուած էր. Լիւզ-Էսբրի.
(Ղուկաս-Հանճար):

ՔԱՌՈՐԽ Ք.

ՀԱՐՐԻՐԱՄԵՆԵՆ ՀԵՏԱՄԱՌՆ

ԺԻՆՍՕՐՄԱՆ որ Մուլէն քաղաքը ծնած էր, պատա-
նեկան հասակին մէջ մրցանակներ ընդունած էր նոյն քաղ-

քին վարժատունէն, նաեւ պատկուած Նիվէրնէի դքսին ձեռքովը, զոր Նիվէրի դուքս կանուանէր: Ոչ Գօնվանսիօնը, ոչ Լուի ԺԶ. ի մահը, ոչ Նաբոլէոն, ոչ Պաւլոսնեբուզարձը, վերջապէս ոչ ինչ կրցած էր սրբել այս պատկուծին յիշատակը: Նշմելէի Գոսթաւ անոր համար դարուս մեծ պատկերն էր: — Ինչ սիրուն և մեծանուն իշխան էր ան, և ինչ լաւ կերպարան ունէր իր կապոյտ ժապաւէնովը, կըսէր: Ժիլնօրման կը կարծէր թէ Ռուսաց Գաթէրին Բ. կայսրուհին Բօլժնայի բաշխումին ոճիրին փոխարէնը հատուցած էր՝ ոսկեղոյն ցքին զազոտելը Պէսթիւշէֆէն երեք հազար ուռփլիի գնելով: Այսպէս կարծելով եռանդով կը վառէր և կաղաղակէր. — Ոսկեղոյն ցքին, Պէսթիւշէֆի դեղին ջուրը, Լամօթ զօրապետին կաթիլները, տասնութերորդ դարու մէջ սիրոյ աղէտից մեծ դեղ մը, Աստղիկին դէմ հանրադարման (panacée) մ'էին, և կէս արամբ սրուակի մը մէջ մէկ լուիճի կը ծախուէր: Լուի ԺԵ. երկու հարիւր սրուակ զրկեց բաբին: Եթէ մէկը համարձակէր ըսելու Ժիլնօրմանի թէ ոսկեղոյն ցքին ոչ այլ ինչ է թէ ոչ երկաթի քլորաջուրը (perchlorure), անոր համբերութիւնը պիտի հապտէր և տաստկապէս պիտի բարկացներ զան: Պ. Ժիլնօրման Պուրպօնները կը պաշտէր և 1789ին դէմ անհնարին ատելութիւն ունէր. կը պատմէր անդու թէ ինչ կերպով ազատած էր Ահալալութեան (Terreur) ժամանակ, և թէ ժրքան զուարթութիւն ունեցած և ժրքան խելք բանեցուցած էր զլուսը չկարուելու համար: Եթէ մէկը անոր առջը ուղէր հանրապետութեան դովետտը տալ, Պ. Ժիլնօրման կաս կապուտ կը դառնար և նուաղելու աստիճան կը բարկանար: Երբեմն իր իննսնամեայ հասակին ակնարկելով կըսէր: «Բաջայոյ ե՞մ լէ Երէւան անգամ չախի որեւեմ իննսնեւեմ և իննսնեւեմ: Երբեմն ալ իմաց կուտար անոր ասոր թէ միտք ունի հարիւր տարի ապրելու:

ՔԼՈՐԵ

ՊԱՍԿ ԵՒ ՆԻՎՈՒԼԵԹ

ԺԻԼՆՕՐՄԱՆ տեսութիւններ ունէր, որոնց մին հետեւեալն է.

«Երբ մարդ մը հողի կուտայ կնիկներուն վրայ, և երբ ինքն ալ իրեն յատուկ կին մ'ունի որու նկատմամբ անտարբեր է և որ տղեղ, հետտ, օրինաւոր, շատ մը իրաւունքի տէր, օրէնքի վրայ դարող և 'ի հարկին նախանձօտ է, անոր ձեռքէն ազատելու և հանգարտ ապրելու մէկ միջոց ունի միայն, որ է քսակին բանալին իր կնոջը յանձնել: Այս հրաժարումով ազատ կըլլայ: Անառն կինը կըբաղի, խելքը միտքը ստակ բռնելու, համբելու կուտայ, մատերը կը ժանգէ (vert-de-griser), աղաբակի բանուորները և վարձակալները հրահանգելու և ուղղելու կը ձեռնարկէ, փաստաբանները ժողովի կը կոչէ, նոտարները ժողովելով անոնց կը նախադասէ, զիւղին նոտարներուն ատենաբանութիւն կընէ, իրաւագիտաց այցելութիւն կուտայ, դատերը կը վարէ, վարձամուրհակներ կը շարադրէ, պայմանագիրներ կը թելադրէ, կղզայ թէ միապետուհի մ'է, կը վաճառէ, կը գնէ, կը կարգադրէ, կը հրամայէ, կը խօստանայ և կը վտանգէ, կը կապէ և կը քակէ, կը թողու, կը շնորհէ, կը վերաշնորհէ (retrocéder), կը կարգէ, կանկարդէ, կը դանձէ, կը վատնէ, անամուլութիւններ կընէ. տիրական և անձնական երանութիւն որով դո՛հ կըլլայ ան: Մինչդեռ էրիկը կարհամարհէ կնիկը, կնիկը իր էրիկը կործանելու դոհունակութիւնը կը վայելէ»: Պ. Ժիլնօրմանի պատմութիւնն եղած էր այս տեսականը, վասն զի նոյն իսկ ինք դո՛րձադրած էր զայն: Իր երկրորդ կինը անոր զոյքը այնպիսի կերպով մատակարարած էր որ մեռած ժամանակ՝ պարոն Ժիլնօրմանին տասնուհինգ հազար ֆրանքի չափ եկամուտը մնացած էր միայն, զոր զրեթէ ամ.

բողջապէս յիեանս շահու առով պիտի կրնար ապրիլ ժիւնորման և որու երեք չորրորդը իր հետը պիտի սպառէր : Ժառանգութիւն մը ձգելու մտաւանջութիւնը դրեթէ չունենալուն համար՝ առանց դեղւումի յիեանս և կամուտի յատկացուցած էր զայն : Մանաւանդ տեսած էր թէ ժառանգութիւնները վտանգներու կենթարկուէին և՛ օրինակի աղաղակ՝ ապագայէն ինչ կըլլային : Տեսած էր թէ ինչ փոփոխութիւններ կրած էր Քիւր Բենուէր¹⁵ ըսուած զբամազ լուխը զոր Տէրութիւնը մասնաւորներու կը պարտաւորէր, և մեծ վտանջութիւն չունէր մայր-տոմարին ուր կարձանազրին Տէրութեան հաստատուն (consolidé) պարտքերը . — Գենդֆորտ ֆոլդի Բանէր Էն ասոնք, կըսէր : Ֆիլլ-տիւ-Գալլէրի փողոցը ունեցած առնը, ինչպէս ըսինք արդէն, իրն էր : Երկու սպասաւոր ունէր, « մին արու, միւսը էգ » : Երբ սպասաւոր մը ծառայութեան կը մանէր անոր քով, Պ. Ժիւնորման նորէն կը մկրտէր զան. մարդերուն իրենց զաւառի անունները կուտար, ինչպէս Նիմցի, Ֆրանշ-Գոնթէցի, Բուաթվէնցի, Բիգարցի : Վերջին սպասաւորը յիսնամեայ հաշմոտն (fourbu) և թասուն (poussif) անձնեայ մարդ մ'էր և չէր կրնար քսան քայլի չափ անգամ վազիլ. բայց Պայօնի բնիկ ըլլալով ժիւնորման Պասգ անուանած էր զան : Իսկ սպասուհիներուն ամէնքն ալ (նաև Մանեօն որու վրայօք պիտի խօսինք ետքը), Նիդօլէթ կանուանէին անոր տան մէջ : Օր մը սէգ խոհարարուհի մը, ամենաքաջ խոհարարուհի մը որ դռնապաններու ընտրելադոյն տոհմէն էր, Ժիւնորմանին ներկայացաւ : — Ինչ ամսական կուգէք առնուլ, հարցուց անոր Պ. Ժիւնորման : — Երսուն ֆրանք : — Անունդ ինչ է : — Օլէմբի : — Յիսուն ֆրանք պիտի առնես, բայց Նիդօլէթ պիտի անուանիս :

ՔԼՈՐԻ 2.

ՈՐ ԿԸՆԳՆԵՄԱՐՈՒՆ ԼԵ ՄԵՆՆՈ ԿԻՆԸ ԵՒ ԻՐ ԵՐԿՈՐ
ՊՁՏԻՆՆԵՐԸ

Երբ Պ. Ժիւնորման կսկիծ մը կուենար, կը բարկանար. երբ կը յուսահատէր, կատաղութեամբ կը զրաւուէր : Միտքը ամէն տեսակ նախապաշարունակներու ընդունարան, և բերանը ամէն տեսակ ապերաստութիւններու սովոր էր : Իբարտաքին փառքը և ներքին գոհունակութիւնը կազմող իրերուն մին էր, ինչպէս ըսինք արդէն, կայտառ կնասէր մը մնալ և ազդուութեամբ իբր այն սեպուիլ ամէնուն առջև : « Արքայական հոշակ » ունենալ կանուանէր այնպէս մնալ և սեպուիլը : Արքայական հոշակը երբեմն տարօրինակ և անակնկալ շահեր կը բերէր անոր : Օր մը ոսարէի յատուկ կողովի նման հաւկթաձև կողովի մը մէջ դրքուած անձնեայ նորածին մը բերուեցաւ անոր տունը : Խանձարուրով լաւ մը պլլուած էր և լալադին կը ճչէր նորաձերուրով լաւ մը պլլուած էր և լալադին կը ճչէր նորաձերինը զոր վնց ամիս առաջ Պ. Ժիւնորմանի տունէն արտաքսուած սպասուհի մը կըսէր թէ անորմէ ունեցած էր : Այն ժամանակ Պ. Ժիւնորման ճիշդ ութսունը չորս տարեկան էր : Սովորաբար իր ընկերութիւնը կազմող անձինք սկսան զայն ընտել և վիզուի հանել : Այս անամթ անառակուհին որոն կը յուսայ կլել տալ այս բանը. ինչ յանդգնութիւն, ինչ նողկալի զբաղարտութիւն, կըսէին : Բայց Պ. Ժիւնորման ամենին չբարկացաւ : Ընդհանրապէս զբաղարտութիւնէ ողորբալ ծերուկի մը սիրուն ծայրտով նայեցաւ մանկիկին, և իրողութիւնը գիտցողներուն ըսաւ մեկուսի .

— Բայց ինչ կայ, ինչ է, ինչ ունիք, կը զարմանաւ որ այդպէս կը շուարիք մեզմիկ, իբր թէ ալէս անձներու կարգն ըլլայիք :

Անկուլէֆ դուքսը, որ նորին Վեհափառութեան Հարլը Թ. ի պիտանին (bâtard) էր, ութսունը հինգ տարեկան հասակին մէջ տասնուհինգ տարեկան թեթևօղիկ աղջիկի մը հետ կարողուեցաւ. Պ. Վիլիսինալ որ Ալիսի մարքիզ, և Պորտոյի արքեպիսկոպոս կարգինալ Սուրբիի եղբայրն էր, ութսունը երեք տարեկան էր երբ տիկին ժողէնի սպասուհիներուն մէկէն զաւակ մ'ունեցաւ, իրապէս սիրային զաւակ մը, որ Մալթայի ասպետ և ելեւի զինուորական եղաւ. ներկայ դարուս միջ մարդերուն մին, այսինքն Թապարո արքայը ութսուն եօթ տարեկան մարդու մը զաւակն է: Ասանկ բաները սովորական բաներ են: Հապա կը մոռնանք Աստուածաշունչը: Բայց և այնպէս կը հաստատեմ թէ իմն չէ այս պղտիկ պարոնը: Թող իր ճարը նայուի: Յանցանքը իրը չէ:

Այս խօսքերը խիստ մարդասիրական էին: Սպասուհին, այն որ Մանեօն կանուանէր, տարիէ մ'ետք Պ. Ժիլնորմանին երկրորդ նորածին մ'ալ զըկեց որ միւսին պէս արու էր: Այս անգամ Պ. Ժիլնորման դաշինքի մտաւ: Երկու մանկիկները մայրին յանձնեց, և անոնց սնունդին համար պարտաւորեցաւ ամիսը ութսուն ֆրանք տալ անոր, այն թէութեամբ որ յիշեալ մայրը մէյ մ'ալ չընէ այնպիսի բան մը: Նաեւ ըսաւ. — Կուգեմ որ մայրը լաւ խնամք տանի անոնց: Մերթընդ մերթ պիտի երթամ տեսնեմ զանոնք:

Իրօք խօսքը բռնեց: Եկեղեցական եղբայր մ'ունէր որ երսուն երեք տարի Բուլաթիէի ճեմարանին տեսչութիւն վարած, և վաթսունը ինը տարեկան հասակին մէջ մեռած էր: Դէռ երէրորորդ էր երբ իրենէ շէտէ, կըսէր Ժիլնորման: Այս եղբայրը որ ալ քիչ կը յիշուէր և որ հանգաբարբայրայ ազա մ'էր, և կեղեցականութեանը ժամանակ կը կարծէր թէ պարտաւոր էր ողորմութիւն տալու իր առջև ելնող ամէն աղքատներու, բայց միշտ հին և անարժէք դրամներ կուտար, ինչպէս նաեւ այնպիսի լուսմանք որոնց դրամական

դրոմը սրբուած էր. ահա այսպէս արքայութեան ճամբով դժոխք երթալու միջոցը կը գտնէր: Իսկ առջինեկ Պ. Ժիլնորմանը ողորմութիւնը չէ թէ ազա հօրէն, այլ յօժարակամ, ազնուութեամբ իսկ կուտար: Բարեսէր, դաժան և կարեկից էր. և թէ հարուստ մ'ըլլար, թերեւս պերճութեան միտում ունենար: Կուղէր որ իրեն վերարերող ամէն բան, նաեւ խաբէրայութիւնները վսեմ կերպով կատարուին: Օր մը ժառանգութեան գործի մը մէջ գործակատար մը տմարդօրէն և յայտնապէս Պ. Ժիլնորմանը կողոպտած ըլլալով, ասի հանդիսաւոր կերպով մ'ըսաւ. — Վաճ, անարժան յափշտակութիւն մ'է այս. եթէ ես ըլլայի կամհնայի այսպիսի նուաստ կերպով մը զողութիւն ընելու: Այս դարուս մէջ ամէն բան, սրիկաները անգամ այլասեռած են: Վայ ապուշ վայ, ինծի պէս մարդերը պէտք չէ որ այս կերպով կողոպտուին: Անտառի մը մէջ կողոպտուելու պէս կողոպտուեցայ, բայց ոչ այնպէս ինչպէս կը վայելէր կողոպտուիլ:

Ինչպէս ըսինք արդէն, երկու անգամ կարողուած էր. առջի կնիկէն աղջիկ մ'ունէր որ կոյս մնացած էր. երկրորդէն ալ ուրիշ աղջիկ մ'ունեցած էր որ երսուն տարեկան հասակի մօտ մեռած էր և որ կամ սիրելով, կամ պատահարաւ և կամ չգիտեմ ինչպէս կարողուած էր ստորին աստիճանէ բարձր աստիճանի հասնող զինուորականի մը հետ. այս զինուորականը հանրապետութեան և կայսրութեան բանակներու մէջ ծառայած, Աւստրիացի մէջ պատուոյ խաչ ընդունած և Վաթերլոյի մէջ զնդապետի աստիճան առած էր: Ընդանիս նախաբնիկ է այն, կըսէր ծերունի քաղաքաւորը: Հասա քթախոտ կը քաշէր. ձեռքին արտաքին կողմովը շապիկին պարանոցին շղարչեայ ծոպը զարնելով ճղմը մասնաւոր վայելութիւն մ'ունէր: Խիստ քիչ կը հաւատար Աստուծոյ:

ՓԼՈՒՐ Է.

ՊԵՆՈՆ ՄԷ ՈՐ Է ԳԻՇԵՐԸ ՄԻԱՅՆ ՄԱՐԴ ԸՆԴՈՒՆԻԼ

Այսպիսի մարդ մ'էր Պ. Լիւզ-Էսքրի Ժիւնօրման, որ իր աւելի ալեւոր քանթէ սպիտակ մազերը կորուսած չէր, և որ միշտ շնականջներ (oreilles de chien) կը դրբուէր զլուխը: Վերջապէս և այսու ամենայնիւ պատկառելի մարդ մ'էր ան: Տասնութերորդ դարու վերաբերող, այսինքն չնչին և մեծ մարդ մ'էր:

Պ. Ժիւնօրման 1814ին և վերահաստատութեան առջի տարիները, — անատեն դեռ երիտասարդ կը սեպուէր՝ տակաւին եօթնամասունը չորս տարեկան ըլլալուն համար, — Սէն-Ժէմսի արուարձանին մէջ, Սէն-Սիլվեսի մօտ Սէրվանտօնի փողոցը բնակած էր: Աշխարհիս հրաժեշտ տալէն, ութսնամեայ հասակը մանեղէն շատ ետքը Մարէի թաղը քաշուած էր: Աշխարհէս քաշուելով իր սովորութիւններու մէջ փակուեր մնացեր էր: Այս սովորութիւններու առաջինն էր ցորեկը բոլորովին զոց պահել դուռը և միայն երեկոյեան ժամանակ ընդունիլ իր առւնը եկողը. եկողը ո՛վ կուզէր թող ըլլար, և ինչ գործի համար կուզէր թող եկած ըլլար, Պ. Ժիւնօրման ամենեւին չէր շեղեր իր այս սովորութիւնէն: Ժամը հինգին կընթերէր, յետոյ իր դուռը կը բացուէր: Իր ժամանակին մօտան էր այս, և ամենեւին չէր կրնար հակառակ կերպով վարուիլ: — Ցորեկը սինլքօր մ'է, և մէկ փեղկի արժանի է, կըսէր: Ահաւոր անձինք իրենց միտքը կը վառեն երբ դէնթը իր աստղերը կը վառէ: — Եւ Պ. Ժիւնօրման տունին մէջ կը փակուէր կը մնար ամենեւին մարդու մը, նաև թաղաւորին չերևալու համար: Իր ժամանակի հին վայելուստիութիւններուն մին էր այս:

ՓԼՈՒՐ Է.

ՆԵՐՈՒՐԸ ԶՈՅԴ ԶԱՆՁՄԵՐ

ՊԵՐՈՆ Ժիւնօրմանի երկու աղջիկներուն վրայ քիչ մը առաջ խօսեցանք: Մին միւսէն տաս տարի ետք ծնած էր: Երիտասարդութեան ժամանակ խիստ քիչ նմաներ էին իրարու, և թէ բնաւորութեամբ և թէ գէմքով կարելի եղածին չափ նուազ քոյր եղած էին մէկ մէկու: Արասերուհին սիրուն փնձ մ'էր, խելքը միտքը տուած էր ուր որ լոյս կար. Ժաճ գիկներու, բանահիւսութեան և երաժշտութեան կը պարայտէր, փառաւոր անջրպետներու մէջ կը թեւափէր, եռանդուն էր, եթերական էր, և մանկային հասակէն 'ի վեր տեսչական աշխարհի մէջ գիշադնական անորոշ պատկերի մը հետ նշանուած էր: Անդրանկուհին նոյնպէս երևակայական նպատակներ ունէր, բարձրէն թռելով բանակի մեծահարուստ համբարապետ մը, պաշարատու մը, շքեղապէս ապուշ էրիկ մը, մարդու կերպարան առած միլիոն մը կամ թէ կուտակալ մը կերպէր. կուտակալութեան ընդունելութիւններ, նախասենեկի նուիրակ մը վիզը շղթայով, պաշտօնական պարահանգէսներ, քաղաքապետներու ճառախօսութիւններ, «տիկին կուտակալուհի ըլլալ», ահա ասոնք էին իր երևակայութիւնը մերկապէս տակնուվրայ ընող իրերը: Երկու քոյրերը իրենց ծաղկահասութեան ժամանակ այսպէս կը մոլորէին, ամէն մէկը իր երազովը: Երկուքն ալ թեւեր ունէին, մին հրեշտակի, միւսը սաղի մը պէս:

Չկայ փառասիրութիւն մը որ գէթ այս աշխարհի մէջ կատարելապէս կատարուի: Մեր օրերու մէջ չկայ դրախտ մը որ երկրային ըլլայ: Արասերուհին կարգուած էր իր երազներու մարդին հետ, բայց մնում էր: Անդրանկուհին կարգուած չէր:

Այս միջոցիս ուր Պ. Թիլնորմանի առջինիկ աղջկը պատմում է թեանս մէջ կը մտնէ, հիւսորեայ առաքինութիւն մ'է ան, առեքնոյթիկ և անայրեւիկ զգօնուհի մ'է, ամենէն սրածայր քիթերուն և ամենէն թանձր միտքերուն մին է: Նշանակութեան արժանի պարադայ մ'ալ կայ. ընտանիքին սակաւամիւ անձերէն 'ի զատ ոչ ոք զիտցած էր բնաւ անոր պղտիկ անունը, որ էր անդրանիկ օրիորդ Թիլնորման:

Անդրանիկ օրիորդ Թիլնորման վարդապետական զգօնութեան մասին կրնար երեք քար հանել անկուհիի մը, որու յատուկ է այս կատարելութիւնը: Օրիորդ Թիլնորմանի սին պարկեշտութիւնը ողորմ չունէր բնաւ: Անապը մէջ սոսկալի յիշատակ մ'ունէր այս աղջիկը. օր մը մարդուն մէկը անոր ծնրակապը տեսած էր:

Տարիքին հետ նաև այս անողորմ և կեղծ պարկեշտութիւնն աւելցած էր: Անջանակը որքան ալ անթափանց ըլլար, օրիորդը կը կարծէր թէ թափանցիկ է այն, և որքան ալ վերէն կապուած ըլլար, կը կարծէր թէ բաց կը մնար կուրծքին վերի կողմը: Ճարմանդները և դնդասեղները կը շատցնէր ուր որ և ոչ մէկուն միտքէն կանցնէր նայիլ: Բերդը յարձակումի վտանդէն որքան աւելի ազատ ըլլայ, այնքան աւելորդ պահնորդներ դնելը սուտ պարկեշտութեան առաջին յատկութիւնն է: Բայց նիզակաւոր զօրաց պաշտօնատար Թէօտիւլ անունով երիտասարդ մը կար որու հետ օրիորդ Թիլնորման կը հաւանէր պահնուելու առանց տհաճութեան և որ անոր քեռորդիին տղան էր. կրցողը թող մեկնէ անմղուութեան այս հին դաղանիքները:

Այս բարեբաղդ նիզակաւորը յիշելով հանդերձ կը հաստատենք թէ օրիորդ Թիլնորմանի բացարձակապէս կը յարմարի կեղծ զգօնակի մակդիրը զոր տունիք անոր: Տեսակ մը վերջալուսական հոգի մ'էր ան: Անոր պարկեշտութիւնը կէս-առաքինութիւն և կէս-մոլութիւն է:

Այս կեղծ պարկեշտութիւնը յարմար անտառ մ'ալ ունէր որ էր կեղծ բարեպաշտութիւնը: Օրիորդ Թիլնորման Ադային ընկերութեան անդամակից էր, քանի մը տօներու առթիւ ըստ պիտակ քող մը կաւնուր, մասնաւոր աղօթքներ կը կմկմար, «սուրբ արիւնը» կը յարգէր, «նուիրական-սիրտը» կը պատուէր, ամենէն հասարակ հաւատացեալներու համար դոյ մնացող մատուռի մը մէջ ժեզուիթեան և հիւսորեայ խորանի մ'առջև ժամերով կը հիանար, և հոն կը թողուր որ իր հոգին մարմարեայ ամպիկներու և սկիզզօժ փայտէ մեծ շառաւիղներու մէջ թեւարկէ:

Մատուռի բարեկամուհի մ'ունէր օրիորդ Աօպուա անունով, որ անոր պէս պառաւ կոյս մ'էր, որ բացարձակապէս ապուշ մ'էր և որու քով օրիորդ Թիլնորման արծիւ մ'ըլլալու ուրախութիւնը ունէր: Հասարակէն և Տէր պարտէն 'ի զատ օրիորդ Աօպուաին ունեցած բոլոր հմտութիւնն էր զանազան տեսակ անուշիղէները շինել: Իր տեսակին մէջ անթերի էր օրիորդ Աօպուա, և ապուլութեան սպիտակ աքիսը կը սեպուէր՝ որու վրայ իմացականութեան բիծ մ'անդամ չկար:

Ար խոստովանինք թէ օրիորդ Թիլնորման ծերանալով աւելի վաստկած էր քան թէ կորուսած: Արաւոր բնաւորութեանց յատուկ է այս: Ամենեին չարասրտութիւն ունեցած չէր. չարասիրտ չըլլալը յարաբերական բարութիւն մ'է, և որովհետև տարիները անհարթութիւնները կուղղեն, ժամանակը ամոքած էր զան: Տրտում էր անյայտ տրտմութեամբ մը որու պատճառը ինքն ալ չէր գիտեր: Իր բոլոր անձին վրայ շուարում մը կար, շուարում վերջացած կեանքի մը որ դեռ սկսած չէ:

Հօրը տունը կառավարողը ան էր: Պ. Թիլնորման իր աղջիկը ունէր քովը Պիէնվընիւ հպիսկոպոսին պէս, որ ինչպէս զիտէ ընթերցողը՝ իր քոյրը ունէր քովը: Այս տեսակ ըն-

ոչ այլ ինչ թողլով բայց միայն Մէսմբի և իր տաշտին վրայ
յօք խիստ հետաքրքրական տեղեկություններ, որոնք կարմիր սե-
կով կազմուած և ոսկեղօծ էին, և տասը ձեռագիր հատոր-
ներէ կը բաղկանային: Տիկին Տը Թ. . . Պարոնուհին իր ար-
ժանագատութեան արատ չընելու համար հրատաբակած
չէր այս տեղեկությունները, և կապէր պզտիկ կամուստով մը
որ մնացած էր չգիտեմ ինչպէս: Պարոնուհին միայնութեան
մէջ կապէր աղնուօրէն, սիգապէս և աղքատութեամբ, ա-
ռանց յարաբերութիւն ունենալու արքունիքին հետ, որու
համար կըսէր թէ խիստ խառն մարդկանց ընկերութիւն մ'է:
Շաբաթը երկու անգամ քանի մը բարեկամներ այրի
պարոնուհին կրակարանին բոլորտիքը կը գումարուէին, և
զուտ արքայականներու կաճառ մը կը կազմէին: Թէյ կը
խմէին հոն, և հովը եթէ եղբերգութեան ըլլար, կը հե-
ծէին, և եթէ քնարերգային վիպասանութեան ըլլար, ա-
հաբէկ աղաղակներ կարձակէին դարուս, սահմանադրութեան,
պօնաբարդեաններու, Հոգւոյն-Սրբոյ կապոյտ ժապաւենի
չքանչանին շինականներու ալ տրուելուն, և լուի ԺԲ. ի սոս-
կալի աղատականութեան համար, և կամայ մը կը խօսակցէին
արքային անդրանիկ եղբոր վրայ, որ այն ատենները յոյսեր
կուտար, և որ ետքէն Շաբթ Ժ. անունով Քրանսայի թա-
ղաւոր եղաւ:

Այս արքայական ակումբին մէջ ուրախալի աւելնով մը կըն-
դունուէին այն աղտոտ երգերը, որոնց մէջ նեֆօլ կանուա-
նէր Նարոլէոն: Պրօուհիներէ ոմանք որոնք անուանի կիներ-
րուն ամենէն փափուկ և ամենէն շնորհալիներն էին, կըքան-
չանային «գաշնաւորներուն»¹⁶ ուղղուած յետադայ երգին
նման երգերուն վրայ:

Եսպիկնուդ ծայր դուրս է ելեր.
Վարտիքնուդ մէջ խօթցէք
Որ չըսուի թէ ազգասէրներ
Ճերմակ դրօշ պարզեցին:

Այս արքայականներու ակումբը կը զուարճանար երկդիմի
կատակներով որք սարսափելի կը կարծուէին, անմեղ բառա-
խաղներով որք թունալի կը սեպուէին, քառատուն (quatrain),
նաև երկտուն (distique) ստանաւորներով. օրինակի աղաղա-
յետադայ երկտունը կըսուէր տեղութեան պաշտօնէից խումբ
բին նկատմամբ որու գլուխն էր Տըսօլ, և որոնց մէջն էին
Պ. Տըղազ և Տըսէր:

Pour raffermir le trône ébranlé sur sa base,
Il faut changer de sol, et de serre et de case¹⁷.

Ազգային Պատգամատունի անգամներուն ցուցակը կը շե-
նէին, «չարապիղծ յեղափոխականներու Պատգամատուն»
անուանելով զայն, և այս ցուցակին վրայ անուններու
միաւորութիւններ կը կարգադրէին այնպիսի կերպով որ՝ օ-
րինակի աղաղաւ՝ սա անունները կը կազմէր. — Տամա, Սապ-
րան, Կուվիէն-Սէն-Սիւր: Այս ամէն բաները զուարթու-
թեամբ կը լլային:

Յեղափոխութիւնը այս ակումբին մէջ հեղնալի նմանու-
թեամբ կը ծաղրուէր: Յեղափոխութեան մի և նոյն բարկու-
թիւնները հակառակ միտքով այսինքն պօնաբարդեաններու
զէմ՝ զրգուելու չգիտեմ ինչ կամեցողութիւններ ունէին այս
արքայականները, որոնք իրենց յատուկ Ս. իրա պղտիկ եր-
գը կերգէին. և որք այս երգին մէջ պօնաբարդեանները կա-
խանը կը զրկէին:

Ah! ça ira, ça ira, ça ira!
Les buonapartistes à la lanterne (կախան)

Երգերը կիլեօթիկի կը նմանին. անտարբերութեամբ այս-
օր այս, վաղը այն գլուխը կը կարեն: Երգը և կիլեօթիկը
մի և նոյն բանն է փոքր ինչ զանազանութեամբ:

Այն ժամանակ, այսինքն 1816ին երբ Քիւալեզի դատը
բացուեցաւ, արքայականները Պատթիաի և Ժօղիօնի կողմը կը

ընենին, վասն զի Գրեալտէղ «պօնարարդեան էր»: Ազա-
տականներուն եղբայր և քոթէ՛հ անունը կը արուէր. թշնա-
մանքին յետին ծայրն էր այս անունը:

Եկեղեցիի տեսակ մը զանգակատուններուն պէս Տը Թ...
Պարոնուհիին ակումբը երկու աղաղաղ ունէր: Մին էր Պ.
Թիւնօրման, միւսն էր Լամօթ-Վալուայի կոմսը, որու հա-
մար իրարու ականջին սա փսիսութիւն կըլլար տեսակ մ'ակնա-
ծութեամբ: Չէ՛քէ՛ք, Կառմանէ-Կէ Գաթին¹⁸ Լաթին է ան:
Պուսակցութիւնները այսպիսի տարօրինակ անյիշաչարութիւն-
ներ ունին:

Հոս հարկ կը համարենք ըսել թէ քաղաքատներու գա-
սին մէջ պատուաւոր դերք ունեցողները իրենց յարգը կը
կորուսեն և թէ անխտիր տեսութիւն ընեն ստորին մարդու
հետ. պէտք է զգուշութեամբ ընդունիլ տունդ եկողը. ինչ-
պէս որ ջերմութիւնը՝ կը նուազի երբ ցուրտ մարմիններու
կը մօտի, նոյնպէս և համարումը կը նուազի երբ վարնոց
մարդերու կը մօտի: Հին մեծամեծներու ակումբը ինչպէս ու-
րիշ ամէն օրէնք նոյնպէս և այս օրէնքը ոտքին տակ կառ-
նէր: Մարիննի՛ որ Բօմբատուրի եղբայրն էր, Սուպիզ իշ-
խանին տունը կընդունուէր, գործին թէ՛ւ մի փնտռեր, այլ
ձան չէն: Տիւ Պարի որ տիկին Վօպէրնիէի կնքահայրն է,
մարեշալ Քիշքիէօյի տունը սիրով կընդունուէր: Այս երե-
ւելիներուն ակումբը Ոլիմպոս է. Մէրդիսը և Նըմնէի իշ-
խանը անխտիր կը տեսնուին այն ակումբին մէջ: Գող մը
կընդունուի հոն, բաւական է որ աստուած ըլլայ: Լամօթի
կոմսը որ 1813ին Խօթանասունը հինգ տարեկան ծերունի
մ'էր, իր ըրին և ծանրակայ կերպարանէն, անկիւնաւոր և
ցուրտ դէմքէն, կատարելապէս մարդավար կերպերէն, մին-
չև փողկապը կոծկուած թիկնոցէն՝ ի զատ նշանաւոր բան մը
չունէր, ոչ նուազ նշանաւոր էին նաև իր մեծ սրունքները,
զոր միշտ մէկ մէկու վրայ կը դնէր խաչաձև, երկայն և
մեղի բանթալօն մ'ունէր, որոջ զոյնը սիէնեան հողի¹⁹ զոյն

էր: Լամօթ կոմսին երեսն ալ բանթալօնին զոյնը ունէր:

Այս Պ. Տը Լամօթը մեծ մարդու մը տեղ կը դրուէր այն
ակումբին մէջ, իր «հազակաւորութեան», և՛ որ աւելի զար-
մանալին բայց ճիշդն է՝ Վալուա անունին պատճառաւ:

Իսկ Պ. Թիւնօրման բացարձակապէս բարեկէլիտ անհաճու-
թեամբ կընդունուէր այն ակումբին մէջ, ուր մեծ աղգեցու-
թիւն ունէր: Ստոյլ է թէ թիւնօրմանի մ'էր ան, բայց այս
պատճառաւ իր զուարթութեանը առանց զբոլում մ'ընելու՝
պատկառելի, արժանապատիւ, մարդավար և քաղաքաւորի
յատուկ ամբարտաւան կենցաղավարութիւն մ'ունէր, որու
վրայ կը յաւելուր իր մեծ տարիքն ալ: Մարդս չկրնար գա-
բաւոր հասակ մ'ունենալ առանց պատիժը կրելու. Տարի-
ները հոսկ յետոյ հերարձակ պատկառելի զլուխ մը կը
կազմեն:

Պ. Թիւնօրման նաև այնպիսի խօսքեր ունէր որք հինաւուրց
բարքերու կայծն են բոլորովին: Բրուսիայի թողաւորը Լուի
ԺԼ. ը վերահաստատելէն ետք երբ կոմս Բիւքէնի անունը
առնելով այցելութեան եկաւ անոր, փոքր ինչ Պրանաբուր-
կի մարքիպի պէս և ամենափափուկ անամօթութեամբ ընդուն-
ուեցաւ Լուի ԺԳ. ի թոռէն: Պ. Թիւնօրման հաւնեցաւ. —
Այն ամէն խաբարները որք Գրանապէ խաբարը չէն, Գառաթէ խա-
բարներն են, ըսաւ: Օր մը անոր առջև յետադայ հարցումը
եղաւ և պատասխանը արուեցաւ:

— Գառաթէ Գրանաթ լրացին խմբագիրը ինչի՞ դատապար-
տուեցաւ:

— Լրագիրը հրատարակելէ դադարելու: Այբէլէ ըսելը ա-
ւելի աղէկ է, ըսաւ Պ. Թիւնօրման: Այս տեսակ խօսքեր ե-
րևելի դերք մը կուտան մարդուն:

Պաւլօֆօնեան դահին վերահաստատութեան տարեդարձի մը
օրը երբ Չիւղ Ապրտուս Գառաթէ հանդիսաւոր ժամերգու-
թիւնը կըլլար, Պ. Թիւնօրման Պ. Տը Թալէյրանի անցնիլը
տեսնելով, ըսաւ, Ահա՛ նորէն Վաթմանիան Չարմանիան:

Պ. Ժիլնորման սովորաբար հետը կառնուր իր աղջիկը, այն երկայնահասակ օրիորդը որ այն ատեն քսուսունը անցուցած էր և յիսնամեայ կերևար, նաև եօթնամեայ գեղանձն պատանի մը, որ սպիտակ, վարդագոյն և առոյգ էր և որ ուրախ և համարձակ աչիւր ունէր. այս աղան ամէն անգամ որ այն ակումբին սրահը կը դանուէր, ամէն կողմէ սա շշուշները կը լսէր. Քրքան գեղեցիկ է. մեղք. խեղճ պատանի: Ասի այն պատանին էր որու վրայ դեռ քիչ մ'առաջ մէկ երկու խօսք ըսինք: Խեղճ պատանի անուանելուն պատճառն էր հայր մ'ունենալը որ «Լուարի աւազակ» մ'էր:

Այս Լուարի աւազակը Պ. Ժիլնորմանի փեսան էր զոր արգէն յիշեցինք և զոր Պ. Ժիլնորման իւր ընթանին նախաքինը կանուանէր:

ՎԼՈՐԻ Բ.

ԱՅՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԿԵՐՄԻՐ ԺԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՄԻՆ

Եթէ այն ժամանակները մարդ մը՝ Վերնոն անուն պիտի քաղաքէն անցնելու ատեն՝ ճեմելու ըլլար այն հոյաշէն գեղեցիկ կամուրջին վրայ որու՝ յուսանք թէ՝ քիչ ատենէն երկաթաշար տաճ կամուրջ մը պիտի յաջորդէ, և եթէ այն կամուրջին պարիսպին վրայէն վար նայելու ըլլար, գրեթէ յիսնամեայ մարդ մը պիտի նշմարէր որ կաշիէ զլնանոց մը, ցորշադոյն հաստ չուխայէ բանթալօն և բաճկոնակ մը, և սանդաղներ հագած էր. բաճկոնակին վրայ դեղին բան մը կարուած էր, որ ժամանակաւ կարմիր ծապաւէն մ'էր: Մարդը արեւահար, գէմքը գրեթէ սև և մազերն ալ դրեթէ ճերմկած էին. ճակատին վրայ լայն սպի մը կար որ այտին վրայ կը շարունակուէր. ծուռած, կշկռած, ժամանակէն առաջ ծերացած էր, և ձեռքը բահ մը և յատոց առնելով դրեթէ ամէն օր կը շրջէր այն խորշերուն մէկուն մէջ որոնք կամուրջին մօտակայ պատերը կը շրջապատեն և իբր դարաւառփ-

ներու շարք Սէնի ձախակողման գետափը կեղերեն (border): Ծաղիկներով լի էին այս շրջափակ սիրուն խորշերը որոնք կրնային պարտէզներ սեպուիլ եթէ շատ աւելի մեծ, կամ փունջեր, եթէ ալ աւելի պղտիկ ըլլային: Ամէն մէկ խորշին մի ծայրը գետին կը յանդի, միւսն ալ տունի մը: Բաճկոնակ և սանդաղներ հագած մարդը որու վրայ կը խօսինք, 1817ին միջոցները այն խորշերուն ամենէն նիւղին և տուներուն ամենէն անշուքին մէջ կը բնակէր: Հօն մինակ և առանձնակի, բռնեայն և աղքատօրէն կոպրէր կնիկի մը հետ որ ոչ նորասի, ոչ պառաւ, ոչ գեղանի, ոչ արեղ, ոչ զիւղացի և ոչ ալ քաղաքաւոր էր, և որ ծառայութիւն կրնէր անոր: Այն ամուն զոր իր պարտէզը կանուանէր, երեւելի էր քաղքին մէջ ծաղիկներուն աղւորութեան համար որք հօն կը մշակուէին: Ծաղիկներն էին անոր զբաղումը:

Աշխատութեան, յարատեւութեան, ուշադրութեան և ուռգումի շնորհիւ՝ Արարչէն ետք՝ ան ալ յաջողած էր ստեղծելու, և հնարած էր տեսակ մը կակաշներ և քաղաքներ որ կերևայ թէ մոռցուած էին բնութենէն: Հանճարամիտ էր ան: Ամբիկայի և Չինաստանի հազուադիւրս և թանկադին թուփերու մշակումին համար աւելուած անտառակներ կազմելու արհեստին մէջ Սուրանժ Պոտէնը գերազանցած էր: Ամառը առտու կանուխ կենէր և ծառուղիներուն մէջ կաշխատէր ծակելով, կտրելով, անպիտան խոտեր հանելով, ջրելով, և ժամերով իր ծաղիկներուն քովերէն կը քայլէր, բարեխէր, տրտում, անոյշ, երբեմն ալ մտախոհ և անշարժ կերպարանով մը՝ ծառի մը վրայ թռչունի մը գեղեցիկութիւնը, տունի մը մէջ մանկան մը ճառագողութիւնը լսելով, կամ թէ աչերը շուղի մը ծայրը կաթիլ մը ցողի վրայ յատելով որ արեւին մէջ կարկէհանի մը կը նմանէր: Այս մարդը մանկիկի մ'առջև կը զիջանէր, սպասուհիէն յանդիմանութիւն կը կրէր: Այնքան վեհերոս էր որ կարծես վայրենի մ'էր. քիչ անգամ դուրս կենէր, ոչ զրք կը տեսնէր բաց ի պատուհանը դարնող

աղբատներէն և իր ժողովրդագետէն, որ Մալգօֆ արքան էր և որ ծեր և բարի մարդ մ'էր: Բայց տեղացիներէն կամ օտարականներէն որոնք որ անոր կակաշները և վարդերը տեսնելու հետաքրքրութիւն ունենային, ժպտելով գուռը կը բանար: Ահա այս մարդն էր Լուարի աւազակը:

Սակայն եթէ մէկը ռազմական տեղեկագիրները, կենսադրութիւնները, Մօնիթօրը և մեծ բանակին օրաթերթերը (bulletin) կարդալու ըլլար, պիտի դարձանար անոնց մէջ բանական սակաւ յիշուած անուն մը կարդալով, որ էր Թէօրօ Բօնմէրսի անունը: Այս Թէօրօ Բօնմէրսի երիտասարդութեանը ժամանակ Սէնթօնի գունդին մէջ զինուոր մ'էր: Յեղափոխութիւնը ծագեցաւ. Սէնթօնի գունդը Բէնի բանակին հետ միացաւ. վասն զի միապետութեան հին դժբաղունքները նաեւ միապետութեան անկումէն ետք իրենց դաւաճական անուները պահեցին, և 1794ին զօրաբաժիններ կազմեցին: Բօնմէրսի կուռեցաւ Սրիբի, Վօրմսի, Նէօսթատի, Թիլքհայմի, Ալզէյի, Մայանսի մէջ ուր Հուզարի թիկնապահ գունդը կազմող երկու հարիւրներուն մին էր: Բօնմէրսի որ ասոնց երկոտասաներորդն էր, Անտէրնախի հին պարսպին ետեւէն Հէսի իշխանին բանակին գեմ դրաւ, և զաղղիական բանակին ամփոփ մասին հետ միանալու համար ան ատեն ետ քաշուեցաւ միայն երբ թշնամիին թնդանօթը սկսաւ ուժեղանալով պարիսպին շրջանակէն սկսելով մինչև անոր լեփածն զարուվարը: Քլէպէրի հրամանակալութեան տակ պատերազմած էր Մարշէնի և Մօն-Բալիսէի կուռին մէջ ուր պիսպայեան գնդակ մ'անոր թեւը կտրեց: Ապա Իտալիայի ռազմանաղլուխը գնաց, և Թուպէրի հետ Թանտի կիրճը պաշտպանող երսուկ կրքնատիւներուն մին եղաւ: Այն ատիւ Թուպէր զօրապետի-օղնական, և Բօնմէրսի երկրորդ փոխ-տեղակալ անուանեցաւ: Բօնմէրսի ուժգնաբարձի ժամանակ Պէրթիէի քով կը կուռէր Լօտի այն պատերազմին մէջ որու ակնարկելով ըսաւ Պօնաբարթ, Պէրթիէ Լօթիէ,

Միտրի և Կրէմարիէի պէտ իրաւեցաւ: Նօվիի մէջ իր վաղեմի զօրապետ Թուպէրի վիրաւոր տապալելը տեսաւ երբ թուրը քաշած կը պոսար: Օ'ն, յառաջ երթանք: Պատերազմին պիտոյիցը համար իր զօրաց խումբին հետ Թէնէն չլիւսեմ ծովեզերքին ո'ր նաւահանգիստը զացող պատերազմական պզտի նաւ մը մտած ըլլալով եօթ կամ ութ թշնամի այսինքն անդ լիական առադատաւոր նաւերու հանդիպեցաւ: Նաւին Թէնուացի հրամանատարը կուռէր թնդանօթները ծովը նետել, զինուորները նաւին միջնայարկը (entre-pont) պահել և վաճառական նաւի մը պէս մուծին սպրդիլ անցնել: Բօնմէրսի դրօշակայմին շուանին վրայ պարզել տուաւ եռադոյն դրօշակը, և բրիտանական Ֆրէկաթներու թնդանօթներուն մէջէն անցաւ անվեհեր: Քսան մղոն անդին յանդգնութիւնը աւելնալով իր պզտի նաւով յարձակեցաւ և տիրեց անդ լիական մեծ նաւի մը որ զօրք կը տանէր Սիկիլիա. այս նաւին մէջ այնքան մարդ և ձի կար որ համարները մինչև բերանը բռնեցող լեցուած էին: 1803ին Մալհէրի բաժինին մէջէն էր, այսինքն այն քաջերու հետ որք Ֆէրտինան արհիպիսիին յաղթելով Արնդպուրի տիրեցին: Ուէթիմէնի մէջ գնդակներու տեղատարափի մը միջոցին իր թեւերուն վրայ առաւ Մօրթի գնդապետը որ վեշապազօրաց Թ. գունդին առջեւէն կուռելով մահածին վէրք ընդունած էր: Աւատելիցի մէջ երեւելի հանդիսացաւ երբ գաղղիական բանակը աստիճաններու բաժնուելով թշնամիին կրակին տակէն զարմանալի կերպով մը յառաջ քայլեց: Երբ ոռոսաց կայսերական պահակներու ձիաւորները հետեակներու չորրորդ վաշտը ջախջախեցին, Բօնմէրսի փոխարէնը հատուցանողներուն և այն պահակները տապալողներուն մին եղաւ: Այսօրը խաչի նշանը տուաւ անոր: Բօնմէրսի Վիլմսէրի Մանթուայի մէջ, Մէլաքի՝ Ալէքսանտրիայի (Իտալիա) մէջ և Մաքի՝ Իւլի մէջ զերի բռնուիլը հետ գհեաւ տեսաւ: Բօնմէրսի Մեծ-Բանալիէն ութերորդ դամբարանին հետն էր որու կը հրամայէր

Յօրթիւն և որ Համպուրի տիրեց : Յետոյ հետևակներու ծնող
 գունդին հետ միացաւ , որ Ֆրանսիոյ հին գունդն էր : Երկու
 միջնակ ինքն այն գերեզմանոցին մէջն էր , ուր դրքին հեղինակին
 հօրեղայրը , Լուի Հիւկո արի հարիւրապետը միայն ութ-
 տունը երեք զօրքով երկու ժամ շարունակ գէմ գրաւ թշնա-
 միին բանակին յարձակումներուն : Այս գերեզմանոցէն կեն-
 գանի ելնող երեք հոգիին մին էր Բօնմէրսի : Ֆրիւտլանտի
 պատերազմին մէջ ալ կռուեցաւ : Յետոյ հետ ղհեաէ տեսաւ
 Մոսկուան , Պէրէզինան , Լիւցէնը , Պոցէնը , Տրէզուր , Վա-
 շոնը , Լէյբսիքը , և ժէլընհաուզենի կիրճերը : Մոնսիւրայ-
 լը , Հաթո-Թիէրին , Գրաօնը , Մարնի ակերը , Էսնի ակե-
 րը և Լաօնի ահարկու կայանը : Արնէյ-լը-Տիւքի մէջ՝ հար-
 իւրապետ ըլլալով՝ տասը ֆուգ սրէ անցուց , և ազատեց չէ-
 թէ իր զօրապետը այլ տասնապետը : Այս առթիւ Բօնմէրսի
 յօշուեցաւ , և խորատկուած ոսկրի քանուկով շերտ միայն
 ձախ բազուկէն հանուեցաւ : Բարիզի անձնատուութենէ ութ
 օր առաջ ընկերի մը հետ փոխանակութիւն բրած և ձիաւոր
 զօրաց դասը մտած էր : Բօնմէրսի ունէր ինչ որ հին վար-
 չութեան ժամանակ կրէին՝ ձիա կանուանէր , այսինքն իբր զին-
 ւոր թուր կամ հրացան գործածելու , և իբր պաշտօնաւար
 հետևակ կամ ձիաւոր վաշտի մը հրամանակալութիւնը ընե-
 լու հաւասարապէս կարող ըլլալ . ուղմական կրթութեամբ
 կատարելագործուած այս կարողութենէ ծնած են ահա կարգ
 մը զինուորներ , օրինակի աղաղաւ , վիշապները որոնք ձիա-
 ւոր ու միանդամայն հետևակ զօրք են : Երբ նաբոլէոն Էլլա
 կղզին գնաց , Բօնմէրսի ալ հետը գնաց : Վաթերլոյի մէջ
 Տիւպուայի ձիաւորներու գունդին մէկ մասը կազմող զբահա-
 ւորաց վաշտին պարագլուխն էր : Բօնմէրսին էր Լիւնպուրի
 հետևակներու վաշտին դրօշը առնողը : Գրօշը բերաւ կայսեր
 ստանբուն քով նետեց : Արիւնաթաթաւ էր Բօնմէրսի . դրօշը
 կորզելու միջոցին երեսին վրայ թուրի հարուած մ'առած էր :
 Այսրը՝ զոհ ըլլալով՝ պուայ , Գնդապետաւան , պարտա-

իւնն ստիճան , Պարտայ Լէֆէնի շտապը Կարտիէլ : Բօն-
 մէրսի պատասխանեց . Վէհմպա-տէր , շարահալ Էմպի Կիւնա-
 հաւար : Մէկ ժամ ետքը Օհէնի հեղեղատին մէջ ինկած էր :
 Արդ ո՞վ էր այս ժէօրժ Բօնմէրսին : Նոյն խել այն Լուարի
 աւազակն էր :

Ընթերցողը արդէն անոր պատմութիւնը իմացաւ փոքր ինչ :
 Վաթերլոյի պատերազմն ետք Բօնմէրսի՝ ինչպէս դիտէ ըն-
 թերցողը՝ Օհէնի խորունկ ճամբէն հանուելով կրցած էր բա-
 նակին դանուած տեղը հասնիլ , և հիւանդանոցէ հիւանդա-
 նոց փոխադրուելով մինչև Լուարի զօրանիստ դիւղերը դա-
 ցած էր :

Վերահաստատութիւնը կէս թռակ առնողներու կարգը դա-
 սած էր զան , և Վէրնոն զրկած էր՝ հոն բնակելու , այս-
 ինքն հսկուելու համար : Լուի ԺԸ. Թաղաւորը Հարիւր Օրե-
 րու միջոցին կատարուած ամէն բաները իբր չեղած սեպելով ,
 անոր ոչ Լէֆէն Տ'Օնէրէ պաշտօնաւորութիւնը , ոչ գնդա-
 պետի աստիճանը և ոչ ալ պարունութեան տիտղոսը ճանչ-
 ցած էր : Բայց Բօնմէրսի երբոր առիթ ունենար գրելու ,
 Գնդապետ Պարոն Բօնմէրսի կատարողէր : Միայն մէկ և հին
 կապոյտ թիկնոց մ'ունէր , և Լէֆէն Տ'Օնէրէ պաշտօնաւորու-
 թեան վարդանշանը (rosette) առանց գնելու դուրս չէր ել-
 ներ բնաւ : Տէրութեան փաստաբանը լուր զրկեց անոր թէ
 դատի պիտի հրաւիրուի այն շքանշանը ապօրինաւորապէս կրե-
 լուն համար : Երբ պաշտօնական միջնորդի մը կողմէն այս
 լուրը հաղորդուեցաւ , Բօնմէրսի դառն ժպիտով մը պատաս-
 խանեց . Չդիտեմ թէ ալ ես ֆրանսերէն չեմ հասկնար ,
 թէ դուք չդիտէք խօսիլ . բայց ստոյղ է թէ չեմ հասկնար ինչ
 կրէք : — Յետոյ ութ օր շարունակ դուրս ելաւ իր վարդա-
 ձե շքանշանով : Ոչ ոք համարձակեցաւ բան մ'ըսելու անոր :
 Պատերազմի պաշտօնեան և գաւառին հրամանակալ զօրապե-
 տը երկու կամ երեք անգամ նամակ գրեցին այս հասցեով .
 Ա. Պ. Հրամանադատ Բօնմէրսի : Ես զրկեց նամակները առանց

քառասուն : Եւ այն միջոցներուն նաբոլէոն ալ Սէնթ-Էլէնի մէջ
 մի և եւսյն կեփպը 'ի դործ կը դնէր : Հիւսուսը Լօվի նամակ-
 ներուն նկատամամբ սորոյ հասցէն էր Առ չգրադէտն Պօնաֆորթ :
 Քող հերթուի միջ ըսել թէ ինչ որ էր իր կայսեր բերնին
 լորձունքը , վերջապէս նոյն լորձունքը գոյացած էր նաև Բօն-
 մերսիի բերնին մէջ :

Համար մէջ ալ կարգադիներուն կալանաւոր զինուորներ կա-
 յին որք կը մերժէին բարեհալ ֆլամինիուսը և որք փոքր ինչ
 Աննիպալի հողին ունէին :

Աստու մը կառավարութեան փաստաբանին հանդիպեցաւ
 Վէրնօնի փողոցի մը մէջ , քովը դնաց և ըսաւ . — Պարոն ,
 ներքին է ինձ երեսօս սպին կրել :

Իբր ձիւարաց վաշտի հրամանաւոր միայն կէս-ամանական
 կառնուր , որ չնչին գումար մ'էր . ասկէ 'ի զատ բան մը
 չունէր : Վէրնօնի մէջ ամենափոքր տուն մը վարձած էր : Հսն
 միակ կապրէր , և ինչպէս ապրելն ալ արդէն ըսինք : Կայս-
 րութեան ժամանակ պատերազմէ մը վերադարձած և նորէն
 պատերազմի երթալու միջոցին ժամանակ գտած էր ամուսնա-
 նալու օրիորդ Թիլնօրմանի հետ : Եւեր քաղաքաւորը թէ և 'ի
 ներքուստ սրտմտած էր , բայց հաւանութիւն տուած էր այս
 ամուսնութեան , հառաչելով և ըսելով : Ահնէն երեւի ընդա-
 նիկէրը կը քանդաւորեն զինանէլ այսպէս ամուսնալիանց : Տի-
 կին Բօնմէրսի որ' պէտք է խոստովանիլ թէ զմայլելի , բա-
 րեկիրթ , հազուապիւս կին մ'էր և արժանի իր լծակցին ,
 1843ին մեռած էր , զաւակ մը թողլով : Այս զաւակը զըն-
 դապետին միայնութեանը մէջ անոր ուրախութիւնը պիտի ըլ-
 լար անշուշտ . բայց հաւր տիրաբար պահանջած էր իր թոռը ,
 յայտնելով թէ ժառանգութենէ կը զրկէ զան եթէ իրեն չը
 յանձնուի : Հայրը զիջած էր' պզտիկին շահը մտածելով , և
 չիրնալով իր զաւակը սիրել' սկսած էր ծաղիկները սիրել :

Մանաւանդ թէ ան ամէն բանի հրաժեշտ տուած էր , ոչ
 կը խլուէր և ոչ կը դաւադրէր : Իր միտքը կուտար թէ այն

անմիջ դործերուն զոր կընէր և թէ այն մեծ դործերուն զոր
 ըրած էր : Եւ հոգեբամ մը յուսալով կամ Աստուերկցը յիշե-
 լով կանցունէր իր ժամանակը :

Պ . Թիլնօրման ամենեւին յարաբերութիւն չունէր իր փե-
 սային հետ : «Աւազակ մը» կը սեպէր գնդապետը . ասի
 ալ շլամիտ մը կը համարէր զան : Պ . Թիլնօրման գնդա-
 պետին վրայ բնաւ չէր խօսեր , և եթէ երբեմն խօսէր , ա-
 նոր «պարոնութեան» հեղինակի ակնարկութիւններ ընելու
 համար կը խօսէր : Յատկապէս պայման դրուած էր որ Բօն-
 մերսի բնաւ չպիտի տեսնէ իր զաւակը , ոչ ալ պիտի խօսի
 հետը . եթէ այս պայմանին հակառակ վարուէր , զաւա-
 կը արտաքսուելով և ժառանգութենէ զրկուելով ետ պի-
 տի յանձնուէր անոր : Թիլնօրմանի ընտանիքը ժանտախտա-
 հար (pestiféré) մը կը սեպէր Բօնմէրսին : Կուզէր իրեն
 յարմար կերպով կրթել մանուկը : Գնդապետը զուցէ սխա-
 լեցաւ այս թելութիւնները բնորոշելով . բայց ստիպուեցաւ
 զլուս ծռելու՝ կարծելով թէ աղէկ կընէ և միայն զինքը կը
 զոհէ :

Թիլնօրմանի ժառանգութիւնը պզտի բան մ'էր . բայց անգ-
 րանիկ օրիորդ Թիլնօրմանի ժառանգութիւնը մեծ էր : Այս
 մօրաքոյրը որ աղջիկ մնացած էր , մայրական կողմէն մեծ հա-
 րստութիւն ունէր , և քրոջը տղան իր բնական ժառանգն էր :
 Տղան որ Մարիուս կանուանէր , զիտէր թէ հայր մ'ունի ,
 բայց ուրիշ բան չէր դիտեր : Իր հօրը վրայ ոչ որ բան մը
 կըսէր անոր : Բայց այն ակումբին մէջ ուր կերթար հաւին
 հետ , փսիսութենքը , ակնարկութիւնները , ակնթարթները՝
 ժամանակ անցնելով կըցեր էին մինչև պզտիկին միտքը սպրի-
 դիլ , և Մարիուս վերջապէս բան մը հասկցած էր , և որով-
 հետև կերպիւ իւր և յամրաբար իր մտքին մէջ կը մղէին
 և կը թափանցէին այն դաղափարները և կարծիքները զոր
 կընայ ըսուել թէ իր ծածած օգին հետ կը շնչէր , կամաց

կամայ սկսաւ ամօթ և սաստիկ վիշտ զգալ ամէն անգամ՝ երբ միտքը կը բերէր հայրը :

Մինչդեռ այսպէս կը մծնար Մարիուս , զնդապետը երկու կամ երեք ամիսը անգամ մը կը փախէր Վէրնօնէն , Բարիկ կուգար՝ աքսորէն փախչող վաղեմի դատապարտի (repris de justice) մը պէս , և Սէն-Սիւլբիսի եկեղեցին երթալով հսպասէր մինչև այն ժամը , յորում մօրաքոյր ժիւնօրման Մարիուսը պատարադին կը բերէր : Գնդապետը սինի մ'եռեմէ կը պահուէր , առանց շարժելու , առանց շնչել համարձակելու , և ժիւնօրման մօրաքոյրին ետեւը դառնալու հաւանականութենէն դողալով իր զաւակին կը նայէր : Այս վերակիրքը (balafre) կը վախնար այն պառաւ աղջիկէն :

Ահա այս առթիւ յարաբերութիւն հաստատած էր պարոն Մալէօֆ արքային հետ որ Վէրնօնի ժողովրդապետն էր :

Այս արժանապատիւ եկեղեցականը Սէն-Սիւլբիսի եկեղեցւանին եղբայրն էր : Եկեղեցւանը բազմիցս նշմարած էր զընդապետին զմայլումով իր զաւակին նայելը , այտին վրայի ըսպին և աչերուն արտօսքի մեծ շեթը : Այս անձը որ կատարելապէս մարդու մը կերպարանը ունէր և որ կնիկի մը պէս կուլար , եկեղեցւանին զարկած էր ժամանակաւ : Եկեղեցւանը այս պատճառաւ մոռցած չէր անոր կերպարանը : Անգամ մը եղբայրը տեսնելու համար Վէրնօն դացած ըլլալով , կամուրջին վրայ Բօնաֆրսի զնդապետին հանդիպեցաւ և ճանչցաւ Սէն-Սիւլբիսի մարդը : Եկեղեցւանը եղելութիւնը հասկցուց ժողովրդապետին , և երկուքնին մէկ՝ պատուակ մը դանելով՝ այցելութիւն ըրին զնդապետին : Այս այցելութիւնը ուրիշ այցելութիւններու ալ տեղի տուաւ :

Գնդապետը 'ի սկզբան միշտ զոյգ բերան էր , բայց վերջապէս բացուեցաւ անոնց . ժողովրդապետը և եկեղեցւանը անոր պատմութիւնը ամբողջապէս իմացան , և հասկցան թէ ինչպէս Բօնաֆրսի իր երանութիւնը կը զոհէր զաւակին ասպայային համար : Այս պատճառաւ ժողովրդապետը սկսաւ յար-

գանօք պատուել զնդապետը . ասի ալ սկսաւ սիրով յարել ժողովրդապետին : Մանաւանդ թէ ծերունի եկեղեցական մը և ծերունի զինուոր մը եթէ պատահաբար անկեղծ և երկուքն ալ բարեսիրտ ըլլան , խիստ մեծ դիւրութեամբ իրարու մօտքը կը հասկնան և կը բարեկամանան : Մին վարի հայրենիքին համար անձը նուիրած է , միւսն ալ վերի հայրենիքին համար . ասիէ 'ի զատ տարբերութիւն չկայ երկուքն մէջ :

Մարիուս տարին երկու անգամ , այսինքն յունվարի մէկին և Սէն-Թօրօի տօնին օրը շնորհաւորութեան նամակ կը գրէր իր հօրը . այս նամակները , զոր իր մօրաքոյրը կը թելագրէր և ինք կը տողէր , կարծես թէ նամակագիրքէ մ'օրինակուած էին : Պ . ժիւնօրման միայն այս նամակագրութեան թոյլտուութիւն կընէր : Հայրը զորովալի պատասխաններ կը գրէր զոր Մարիուսի հաւը առանց կարգալու զրպանը կը գնէր :

ՔԼՈՒՐ Գ.

ԿԸ ՀԱՆԳՉԻՆ

ՄԱՐԻՈՒՍ Բօնաֆրսի ընկերական աշխարհի մէջ տիկին Թ . . . ի տունը յաճախող ակումբին սրահէն 'ի զատ ոչ զոք և ոչ ինչ կը ճանչնար : Այն էր միայն իր պատուհանը ուսկէ կընար նայիլ աշխարհի : Տխուր էր այս պատուհանը , որմէ Մարիուս աւելի ցուրտ քանթէ ջերմութիւն , աւելի խաւար քանթէ լոյս կտանար : Այս պատանին որ՝ երբ սկսաւ յաճախել այն մարդերու ակումբը՝ ուրախութիւն և լոյս էր , քիչ ժամանակի մէջ տրտմութիւն , և՛ որ աւելի ներհակ է այս հասակին՝ ծանրաբարոյութիւն մ'առաւ : Անխուով զարմանքով մը կը նայէր այն ամէն պատկառելի և տարօրինակ անձերուն որոնց մէջ կը գտնուէր ինք : Ամէն ինչ մէկ տեղ եկած էր անոր այս շուարումը աւելցնելու համար : Տիկին Թ . . . ի սրահը խիստ պատկառելի աղնուական պառաւներ կա-

յին որք Մաթան, Նոյ, Լէվի կանուանէին, այս անունները փոքր ինչ տարբերութեամբ կարտաբերուէին, ինչպէս Գամպի անունը Գամպիշ կարտասանուէր: Այս հինաւորաց գէւեքերը և աստուածաշնչային անունները պատանիին մաքին մէջ հին կառնարանին հետ կը խառնուէին զոր զոյց կը սովորէր: Պառաշները ամենքն ալ ժողովելով երբ զրեթէ մարած կրակի մը բոլորտիքը կը նստէին՝ հազիւ հաշ լուսաւորութեամբ կանաչադոյն ծածկոցի տակ վառող ճրագէ մը, երբ Մարիոս այսպէս կը տեսներ անոնց դժնէտեսիլ կիսագէւեքը (profil), ալեւոր կամ սպիտակ մազերը, ուրիշ ծամանակի մը յատուկ երկայն բոսկաները որոնց սոսկալի գոյները միայն կորոշուէին, երբ մերթ Ընդ մերթ և խիստ քիչ անգամ վեհ ու միանգամայն անողորձ խօսքեր կընէին այն պառաշները, Մարիոս ահաբէկ նայուածքով մը կը դիտէր դանոնք, կարծելով թէ նահապետուհիներ և մուսուհիներ, և չէ թէ կիներ, ուրուականներ և չէ թէ իրական անձեր կը տեսնէ:

Այս ուրուականներուն հետ կը խառնուէին բազմաթիւ եկեղեցականներ որք այս հին սրահին յաճախորդներն էին, և քանի մը աղնուատոհմ մարդեր. Տը Սաս... մարդիկը, որ աիկին Տը Պէրիի առաջին քարտուղարն էր. Տը Վալ... կիսակոմսը (vicomte) որ Ըսքը-Անի-ան կեղծ ստորագրութեամբ միայնոյ սաղեր կը հրատարակէր. Տը Պոֆ... իշխանը որ՝ երիտասարդութեան հասակին մէջ ալեւոր զլուխ մը և ալեւոր ու խելացի կին մ'ունէր, կին մը որու ծիրանեղոյն թաւշէ և Դէֆօլէ բոսկայէն և ասոր սկիզբէն աղբներէն կը խրաշէր այս խաւարամած ակումբը. Տը Ս... Տ'Է... մարդիկը որ «համեմատական քաղաքավարութիւնը» ամենէն աւելի զիտցողն էր Ֆրանսայի մէջ. Տ'Ամ... կոմսը, բարեսէր կղակ ունեցող պարզամիտ մը, որ Բօր-Տը-Վիւի ասպետ և թաղաւորին գահլիճը ըստուղ Լուվրի թանգարանին մոյթն էր: Պարոն Տը-Բօր-Տը-Վիւյ որ շիկադէմ և աւելի

հինցած քանթէ ծեր էր, կը պատմէր թէ 1793ին երբ տասն և վեց տարեկան էր, իրր պատամբ թիարանը նետուած և շղթայուած էր ութնամեայ ծերի մը հետ որ Միրբոյի եպիսկոպոսն էր և որ անոր պէս ապստամբ էր, բայց իբր եկեղեցական ապստամբ էր, ֆինդեռ ինք իբր զինուոր: Թաւրնի թիարանը զրուած էին: Իրենց պաշտօնն էր զիշերը երթալ և կառափնաւորին վրայէն ժողովել ցորեկը կտրուած գլուխները և մարմինները. շալկելով կը տանէին այս արքունաթաւ մարմինները, և իրենց թիարարտեան կարմիր կրկնոցին ետեւ շրջակին վրայ արիւնային կեղև մ'ունէին որ առտու չոր կըլլար և զիշերը խոնաւ: Այսպիսի բիւր կըսկծալի պատմութիւններ կը պատմուէին աիկին Թ... ի սրահը, ուր այնքան կանիծուէր Մարա որ վերջապէս ծափ կը զարնուէր Թրէսթայլեօնի համար: Միշտ կառավարութեան կողմը բռնող քանի մ'ազգային երեսփոխաններ աիկին կը խաղային, ինչպէս են Պ. Թիպօր տիւ Զալար, Պ. Տըմարզան Տը Կոմիդուր, և Պ. Գօրնէ-Տէնկուր, որ երեւելի էր իբր ազգային պառլամենտունի աջակողմեան երեսփոխանները ծաղրող: Ֆէրէթի գատաւորը՝ իր կարճ վարտիքովը և վտիտ սրունքներովը երբեմն այս սրահէն կանցնէր Պ. Տը Թալէյ-Քանի սունը երթալու ժամանակ: Զբօսանքի մասին պարոն Տարթուա կոմսին ընկերն եղած էր, և Արիստոտէլին հակառակ որ Գամբասըի վրայ կծկուած էր, Լա Վիմար անուն անուանի պարուհին չորս թաթի վրայ քայլէլ տուած և այսպէս փիլիսոփայի մը վրէժին դատաւորի մը շնորհիւ լուծուելը ցուցուցած էր դարերու: Իսկ աիկին Թ... ի սրահին եկեղեցական յաճախորդներն էին Հալմա արքայք որու կրտսեր Պ. Լարօս իր Լա Ֆոֆրէ լրացրին խմբադրակիցը. Վաշ, լիբէա Գանի մ'անօրոնները ելել Բացարաւիւն ակունք, Ժիլի Կոն Ժարթ յենածեայ չէ: Լըթուրնէօր արքայք որ թաղաւորին քաղաքիցն էր, Ֆրէիսինու արքայք որ տակաւին ոչ կոմս, ոչ երեսփոխան, ոչ պաշտօնեայ, ոչ ատենակալ էր, և որ ա-

ռանց կոճակի հին պատմութեան մը կը հաղնէր, և Բէրալդը նախ արբասը որ Սէն-Ժէրմէն-Տէ-Բրէ եկեղեցիին աւագե-
րէցն էր, նաեւ բարին նուիրակը որ անառնի դերասպայծառ
Մագդի Նիսիայի արքեպիսկոպոս էր, որ ետքը կարդինալ ե-
ղաւ, և որ նշանաւոր էր իր երկայն և խոհուն քիթովը. ու-
րիշ դերասպայծառ մ'ալ կար որ էր Բալմիէրի արբասը, ասի
եկեղեցական ընտանի (domestique) առաջնորդ, սուրբ-ա-
թոռին մասնակցող եօթը դպրապետներուն մին, լիպէրեան
հոյակապ մայր-եկեղեցիին կանոնիկոսը, և սուրբերու փա-
տարանն էր. այս պաշտօնը եկեղեցականաց սրբաւորութեան
(canonisation) խնդիրներուն կը յարաբերի և զրեթէ կը նշա-
նակէ. Դիւանապետ դրախտի պաշտօնատան. վերջապէս եր-
կու ալ կարդինալ, որոնց մին էր Պ. Տը լա Լիւզէրն, և
միւսը Պ. Տը Գլ... — Թ... : Պ. Տը լա Լիւզէրնի կար-
դինալը զրադէտ մ'էր, և քանի մը տարիէն ետք Գեֆէրլ-
Լէօք լրագրին մէջ յօդուածներ ստորագրեց Շաթօպրիանին
հետ քով քովի. Պ. Տը Գլ... — Թ... Թուլ... ի արքե-
պիսկոպոս էր, և սակայ Բարիզ կուգար օգտփոխութեան հա-
մար և իր եղբորորդին Տը Թ... սեպուհին տունը կիջնէր.
Տը Թ... սեպուհը ծովային զործոց և պատերազմի պաշ-
տօնեայ եղած է: Տը Գլ... — Թ... կարդինալը զուարթ
ծերուկ մ'էր որու կարճ պատմութեանին տակէն կարմիր դու-
պաները կերեային. իր յատկութիւնն էր Հանրագիտարանը
(Encyclopédie) ատեւ և զնդախաղ խաղալ մօլեզնապէս, և
այն միջոցներուն որոնք որ ամառը երեկոյեան ժամանակ Մ...
փողոցէն կանցնէին ուր էր Տը Գլ... — Թ... ի ապարանքը,
կանգ կառնէին դուռնդերուն ընդհարումը և կարդինալին սուր
ձայնը լսելու համար, որ Գաբաշիւլ լըբէ, Նանսիէ, Կաբաշիւլ,
կը սյուար դերասպայծառ Գօթրէին. Գօթրէ անոր ետեւէն Գօն-
գլալ կերթար և Գարիսթի եպիսկոպոս էր ախտոստով: Տը
Գլ... — Թ... կարդինալը տիկին Թ... ի ակմբային սրա-
հը մտած էր իր մտերիմ բարեկամ Պ. Տը Բօդլուօրի շնոր-

հիւ որ Սանկի վաղեմի եպիսկոպոս էր և Ճեմարանի քառ-
սուն անմահներուն մին. Պ. Տը Բօդլուօր իր բարձր հասա-
կաւր և Ճեմարանէն բնաւ չպակսելով երեւել էր. այն ժա-
մանակները Ճեմարանի անդամները թանգարանին մէջ նիստ
կընէին, և հետաքրքիրները այս թանգարանին մօտակայ սրա-
հին ապակաւոր դուռէն կրնային ամէն հինգշաբթի օրեր Սան-
կի վաղեմի եպիսկոպոսին նայիլ ակնապիշ, որ սովորաբար
ոտքի վրայ կայնած կըլլար. որու մազերը փռուած և դու-
պաները մանիշադոյն էին, և որ կռնակը դուռին կը դար-
ձնէր, թերեւ իր փողակապը աւելի աղէկ ցոյցնելու համար.
Այս ամէն կրօնաւորները, որոնց մեծագոյն մասը պալատա-
կան ու միանդամայն եկեղեցական էր, տիկին Թ... ի սրա-
հին շուքը կաւեցնէին, սրահ մը որու իշխանական տեսքին
շեշտերն կը սեպուէին Փրանսայի հինգ ատենակալներ, այս-
ինքն Տը Վիպ... մարքիզը, Տը Թալ... մարքիզը, Տ'Երպ
... մարքիզը, Տամպ... կիսակոմսը և Տը Վալ դուքսը.
Այս Տը Վալ դուքսը, — թէեւ Մօն... ի իշխան, այսինքն
օտար վեհապետ մը, — այնքան մեծ համարում ունէր Փրան-
սայի և անոր ատենակալներուն վրայ որ ամէն բան անոնց
մէջէն կը տեսնէր: Կարդինալները Հառնի Փրանսայի արքեպիս-
կոպոս էն. Լըբէրը Ինկլիշերային Փրանսայի արքեպիսկոպոս էն, կը-
սէր: Բայց այս աւատական ակումբին, ինչպէս ըսինք ար-
դէն, քաղաքաւոր մը կը տիւրէր, վասն զի ներկայ դարուս մէջ
պէտք է որ յեղափոխութիւնը ամենուրեք ըլլայ: Տիրոզն էր
Պ. Ժիլնօրման:

Այս տիկին Թ... ի սրահին մէջ կը դումարուէր ահա բա-
րիզեան անբիծ ընկերութեան էական և ազնուագոյն մասը.
Հռչակաւոր անձերու, արքայական հռչակաւորներուն անդամ
զոց էր այս սրահին դուռը: Հռչակը միշտ անխնայութիւն
կը պարունակէ. Շաթօպրիան եթէ հոն մանելու ըլլար, Բէր
Տիւչէնի ազդումը պիտի ունենար: Սակայն կային քանի մը
անձինք որոնք անոնց հետ միացած ըլլալով թոյլտուութեամբ

կը մտնէին այս ուղղափառ ընկերութեան մէջ: Պէօկ . . . կոմսը այս ակումբին մէջ կընդունուէր՝ զղատութեան դաս առնելու համար:

Մեր ժամանակի «ազնիւներու» ակումբները այն ակումբներուն չեն նմանիր ալ: Հիմակուան Սէն-Ժէրմէնի թաղը հերետութիւն կը հօտի: Արդի արքայականները՝ ի ջատադովութիւն անոնց՝ կըսենք թէ ուսման վարներ են:

Տիկին Թ. . . ի տունը ակումբները երեւելները ըլլալով, ընտրելազոյն քաղաքավարութեան մը հետ ընտիր և սէգ ճաշակ ունէին: Այս ակումբին սովորութիւններուն ներքին էին ամէն տեսակ ակամայ նրբութիւնները որք բուն հին ընկերութեան բարքը կը կազմէին, բարք որ թաղուած այլ տակաւին կենդանի է: Այս սովորութիւններու մէկ քանին այլ լանդակ կերեւար, մանաւանդ խօսքի մէջ: Հարեանցի հմուտներ թերեւս գաւառական սովորութիւն կարծէին ինչ որ հնուութիւն էր միայն: Զօրապետի կէնը «էլէն» զբոսայգիէն կանուանէր: Տիկին Բնդապետէն բոլորովին անգործածելի չէր: Շնորհալին տիկին Տըլէօն՝ անշուշտ ի յիշատակ Լօնկուիլ և Էրվէօզ դքսութիւններու՝ իր իշխանութիւն տիպաւորէն աւելի վեր կը սեպէր «էլէն» Բնդապետէն տիպաւոր: Տը Գրէգի մարդկութիւնն նոյնպէս «էլէն» Բնդապետէն կանուանէր:

Այս պղծիկ երեւելները Թիւրքիոյ պալատին մէջ թաղաւորին հետ մտերմաբար խօսելու առթիւ՝ փոխանակ յիշակաւութիւնը ըսելու, երբորդ գէմքով միշտ Բնդապետէնը ըսելու քաղաքավարական նրբութիւնը հնարեցին, վասն զի «յափշտակիչ» (նաբոլէն) աղտոտած էր յիշակաւութիւնը խօսքը:

Այս ակումբին մարդերը իրերը և մարդերը կը դատէին: Դարս կը ծաղրէին, հետեւաբար հարկ չունէին հասկնալ աւոր ողին. ամէնքն ալ իրարու զարմանք կուտային. մին միւսին կը հաղորդէր որքան լոյս որ ունէր: Էրմէնիտ Մաթիւս աղէմէն ուսում կառնուր. կոյրը խուլէն տեղեկութիւն կըս-

տանար: Անվաւեր կը սեպուէր այն ժամանակը որ ազնուան կաններուն Կօպլէնց զաղթէին ի վեր անցած էր: Ինչպէս որ Լուի ԺԸ. առանց իշխած ըլլալու՝ Աստուծոյ շնորհիւ իր թագաւորութեան քսանուհինգերորդ տարին հասած էր, նոյնպէս և վտարանդիները՝ ըստ իրաւանց՝ իրենց չափահասութեան քսանուհինգերորդ տարին նոր մտած ըլլալ կը կարծէին:

Ամէն բան ներգաշխակութիւն ունէր. ամէն բան նոր ըսկսած էր ապրիլ. խօսքը հաղիւ թէ շունչ մ'էր. լրագիրը՝ որ սրահի ակումբներու հետ համամիտ էր, կարծես թէ պըռտու մ'էր: Երիտասարդներ կային, բայց սակաւ ինչ մեծածէին: Նախասենեակը կեցող սպասաւորներուն միազգեստները ձերի միազգեստներ էին: Բոլորովին անցեալին վերաբերող այս անձերու ծառայութիւն ընողներն ալ իրենց տիրուջը պէս անցեալի զաւակներ էին զլսովին: Ասոնց ամէնքն ալ երկար ժամանակէ ի վեր ապրողի, և զերեզմանին հաւատակ յամառողի կերպարան ունէին: Պահպանել, Պահպանում, Պահպանողական, զրեթէ այս էր անոնց բոլոր բառարանը. խնդիրը Լա-հոպ սանկուլան լըյ էր: Իբօք այս պատկառելի ակումբներուն կարծիքները հոտաւետ խունկեր ունէին, և իրենց տեսիլները վերջէ ըսուած տունկին հօտը կը բուրէին: Մօմիայի կը նմանէին անոնք: Տէրերը զմեծեալ, սպասաւորներն ալ յարգապատ էին:

Արժանապատիւ պառաւ մարքիզութի մը քր վտարանդի էր և տնանկ, թէ և ալ միայն աղախին մ'ունէր, սակայն տակաւին Զարաւէն, կըսէր:

Տիկին Թ. . . ի սրահը ակումբները ինչ կընէին: Անդրաշին (ultra) էին: Անդրաշին ըլլալ. այս խօսքը ալ այսօր նշանակութիւն չունի, թէ և գուցէ աներեւոյթ եղած չէ ինչ որ կը նշանակէ այն: Բացատրենք այս խօսքը:

Անդրաշին ըլլալ անդին երթալ կը նշանակէ. անդրաշին ըլլալն է յանուն դահին՝ իշխանութեան դաւաղանին, և յանուն խորանին՝ քահանայապետական խորին վրայ յարձա-

գիր, տարուած իրը թշնամանել, տանող համալուծ ձիերուն վրայ խուժել, հերետիկոսներու կիզումին աստիճանին նկատմամբ հրակոյար (bücher) խծածել, կուռքը յանդիմանել նուազ կռապաշտութեանը համար, ծայրայեղապէս յարդելով նախատել, բարին վրայ նուազ բարութիւն, արքային վրայ նուազ արքայութիւն, և խաւարին մէջ ալ շատ լոյս նշմարել. յանուն սպիտակութեան սպիտակ կիճէն, ձիւնէն, կարապէն և շուշանէն դժուոճ ըլլալ, իրերուն պաշտպան ըլլալ՝ պաշտպանութիւնը մինչև թշնամութիւն տանելով, կողմնակից ըլլալ՝ կողմնակցութիւնը մինչև հակառակորդութիւն տանելով:

Անգրային ողին մասնաւորապէս վերահաստատութեան առաջին կերպարանը կը գործաւորէ (caractériser):

Չկայ պատմութեան մէջ բան մը որ 1814ին սկսող և 1820ին վերջնող վեցամեայ միջոցին նմանի, միջոց մը որու վերջը Պ. Տը Վիլէլ, որ աջակողմին փորձառու մարդն էր, պաշտօնէութեան կը հասնի: Այս վեց տարիները տարօրինակ միջոց մը կազմեցին, աղմկալի և միանգամայն սղալի, զուարթ ու միանգամայն տխուր, կարծես արշալուսային ճառագայթներէ լուսաւոր ու միանգամայն մծ աղէտներու խաւարով ըսքողուած, աղէտներ որոնցմով տակաւին լի էր հորիզոնը և որք յամրաբար անցեալին անդունդը կը սուղէին: Այն միջոցին, այն լոյսին և այն մութին մէջ պղտիկ մարդերու ամբողջ քնկերութիւն մ'ապրեցաւ. նոր ու հին, ծաղրածու և տրտում, նորասի և ծեր մարդերու ընկերութիւն, որ արթնցողի պէս աչքը կը շփէր. չկայ բան մը որ զարթումի նմանի որքան կը նմանի վերադարձը. մարդեր որք Ֆրանսային կը նայէին զուարթօրէն և որոնց Ֆրանսան հեղնապէս կը նայէր. մեղամաղձային, ծեր և բարեմիտ մարդիկներ որոնք ամենուրեք կը վխտային. վերադարձողներ և ճիւղներ, «ժամանակաւ» ամէն բանէ շուարողներ, աքի և աղնիւ աղնուականներ որք կը ժպտէին և միանգամայն կուլային Ֆրանս

այսի մէջ ըլլալուն համար, կը հրճուէին իրենց հայրենիքը նորէն տեսնելով, և կը յուսահատէին ալ փրկուած թիւերը չգտնելով. խաչակրութեան ազնուականներ որք կայսրութեան պոսինքն ուղմային ազնուականները կանարդէին. պաամական տոհմեր որք ալ պատմութիւնը ըմբռնելու կարողութիւն չունէին. Շարլըմանի մարտիկներուն թոռեր, որք հարողէոնի զինուորները կարհամարհէին:

Ինչպէս ըսինք քիչ մ'առաջ, սուրերը իրարու վրայ նախատինք կը թափէին. Ֆոնթենոյի պատերազմին սուրը ծաղրելի և ժանդահար էր, Մարենկոյի սուրն ալ սոսկալի էր, մեծ դանակ մ'էր միայն: Հին ժամանակը չէր ճանչնար նորը: Ա'լ մարդիկ չէին զգար ինչ որ վսեմ, և ոչ ալ ինչ որ ծիծաղելի էր: Գտնուեցաւ այնպիսի մարդ մը որ Սդարէն անուանեց զՊօնաբարդ: Այս մարդկային ընկերութիւնը մեծ է ալ: Հիմա անկէ մնացած բան մը չկայ: Երբ պատահաբար այն աշխարհի մարդերէն մէկ քանիին կերպարանքը կառնենք և կը ջանանք միտքով կենդանացնել, անդրադէտեալ մարդերու պէս տարօրինակ կերեան մեզ: Իրօք այն մարդերն ալ երկու յեղաշրջումներու տակ սուղելով աներեւոյթ եղանակով, ինչ կոհակներ են դադափարները. ինչպէս շուտ մը կը ծածկեն ինչ որ պաշտօն ունին ջնջելու և թաղելու, ինչպիսի արապութեամբ ահարկու անդունդներ կը բռնան,

Այս էր ահա այն հեռաւոր և անարատ ժամանակներու ակումբներուն նկարագիրը, ուր Պ. Մարթէնզիլ Վօլթերէն աւելի խելք ունէր:

Այն ակումբերը իրենց յատուկ դրականութիւն մը և քաղաքականութիւն մ'ունէին: Ֆիէվէին կը հաւատային: Պ. Օ. ժիէ օրէնք մ'էր, որու կը հնազանդէին: Պ. Գօլնէի զիրքերը կը մեկնէին. Պ. Գօլնէ հրատարակել էր և Մալադէ փնտղին կրպակ մ'ունէր ուր հինուփուտ զիրքեր կը վաճառէր: Բոլորովին մարդակեր ճիւղ մը կը սեպէին հաբուլէոնը: Ետքէն արքայական բանակներուն ընդհանուր տեղա

կալ Պ. Տը Պօնաբարդէ մարքիզին պատմութեան մէջ յիշատելը դարուս ողիին զիջում մը սեպուեցաւ :

Այս ակումբներուն անարատութիւնը շատ չաւելց : 1818էն քանի մը վարդապետականներ (doctrinaire) սկսան երեւալ առնոց մէջ . տաղնապետի զանազանութիւն : Ասոնց կերպն էր թաղաւորութեան կողմնակից ըլլալ և ինքզինքնին արդարացնել : Ուր որ անդրայինները խիստ սէգ էին , վարդապետականները սակաւ ինչ ամօթաճար կերեային : Ասոնք ուշիմ էին , լռել գիտէին , առնոց քաղաքական վարդապետութիւնը մեծ մեծ խօսքերով օծուած էր վայելչապէս . վարդապետականները իրենց նպատակին պիտի հասնէին : Սպիտակ փողակապներ և կոճկուած թիկնոցներ կը դորձածէին ծայրայեղապէս , և այս հաղուստի ծայրայեղութիւնը ապարդիւն չէր մնար : Վարդապետականներու կուսակցութեան յանցանքը կամ դժբաղդութիւնը եղաւ ծեր երիտասարդները կազմելը : Վարդապետականները խոհմի գիրք կառնէին : Բացարձակ և ծայրայեղ սկզբունքին վրայ չափաւոր իշխանութիւն մը պատուաստել կերպգէին : Բանդողական ազատասիրութեան դէմ պահպանողական ազատասիրութիւնը կը պաշտպանէին , և երբեմն մեծ հանճարամտութեամբ կը պաշտպանէին : Անոնք կը սէին . « Ներքին արքայականութեան , շատ ժառանգութիւններ ըրաւ այն . աւանգութիւնը , կրօնքը , հաւատքը , պատկառանքը վերահաստատեց , հաւատարիմ , արի , ասպետական , սիրող և անձնուէր է : Միապետութեան դարաւոր վսեմութիւնները ահա ազդին նորանոր վսեմութիւններուն հետ խառնեց , թէև ակամայ : Արքայական յեղաշրջումը , կայսրութիւնը , փառքը , ազատութիւնը , նորածիլ զաղափարները , նորաբոյս սերունդները և դարուս ողին չհասկնալու յանցանքը ունին , բայց անոնց մեզի դէմ ըրած այս անիրաւութեան փոխարէն միթէ մենք ալ երբեմն անոնց դէմ անիրաւութիւն չենք ընել : Յեղափոխութիւնը որու ժառանգներն ենք մենք , կը պարտաւորի հասկնալ ամէն բան : Արքայա-

կանութեան դէմ կուտիլը ազատասիրութեան ներհակ վարուիլ է : Ինչ անիրաւութիւն , և ինչ կուտիլութիւն : Յեղափոխական Ֆրանսան չարդեր պատմական Ֆրանսան տոյսինքն իր մայրը , ինք զինքը : Մեպտմբերի հինգէն ետք միապետութեան ազնուականներու նկատմամբ ինչ ընթացք որ բռնուեցաւ , նոյն ընթացքը բռնուեցաւ նաև կայսրութեան ազնուականներու նկատմամբ յուլիսի ութէն ետք : Արքայականները անիրաւութիւն ըփին արծիւին (կայսերական դբօշ) , մենք ալ նոյն անիրաւութիւնը ցուցուցինք շուշանդրոշփին : Միթէ պէտք է տարադրելու բան մ'ունենալ միշտ : Առիթ ծ. Գ. ի թագին ոսկեջուրը սրբելը , Հանրի Գ. ին զինանշանը քերթելը միթէ մեծ օգուտ մ'ունին : Մենք կը ծաղրենք Պ. Տը Վօպլանը որ Իէնայի կամուրջին վրայի Ն տառերը կը ջնջէր : Ինչ կընէր ան : — Ինչ որ մենք կընենք : Ինչպէս Պուվին , նոյնպէս և Մարէնիօ մերն է : Շուշանդրոշմը , ինչպէս նաև Ն մեր սեպչականութիւնն է : Մեր ժառանգութիւնն է : Ինչ հարկ կայ նուազել այս ժառանգութիւնը : Պէտք չէ ուրանալ հայրենիքը ոչ անցեալին և ոչ ներկային մէջ : Ինչո՞ւ չսիրենք համայն պատմութիւնը : Ինչո՞ւ չսիրենք համայն Ֆրանսան :

Վարդապետականները ահա այսպէս կը քննադատէին և պաշտպանէին արքայականները , որոնք կը դժգոհէին՝ քննադատուելուն և կը կատղէին պաշտպանուելուն համար :

Անդրայինները արքայականութեան առաջին ժամանակը նշանակեցին , վարդապետականները երկրորդ ժամանակը դրոշմաւորեցին : Արաւիտութեան յաջորդեց վարպետութիւնը : Հոս վերջ կը տանք մեր ծրարին :

Գրքիս հեղինակը պատմութեան շարունակութեան մէջ ժամանակակից պատմութեան այս հետաքրքրական ժամանակը դուռ իր ճամբուն վրայ , և անիկ անցնելու միջոցին պարտաւորեցաւ անդամ մը դիտել և դժադրել այն ընկերութեան տարօրինակ ծրարներուն մէկ քանին , ընկերութեան

մը որ այսօր անձանթ է : Բայց արագօրէն և առանց դառն կամ հեղինալի դադարի մ'ունենալու կը կատարէ այս պարտաւորութիւնը : Հեղինակը այն անցեալին կը յարի յիշատակներով, յիշատակներ որոնք զորովալի և յարգալի են, վասն զի իր մօրը կը մօտին : Մանաւանդ կը խոստովանիք թէ այն պղտիկ ընկերութիւնն ալ իր մեծութիւնը ունէր : Արնանք անոր վրայ ժպտիլ, բայց չենք կրնար արհամարհել, ոչ ալ ատել : Ուրիշ ժամանակի ֆրանսան էր այն :

Մարիուս Բօնմէրսի այս կամ այն կերպով ուսում առաւ ամէն պատանիներու պէս : Երբ մօրաքոյրին ձեռքէն աղաւտեցաւ, Պ. Ժիլնօրման դասական ամենայնոտակ անմեղութեան վարժապետ արժանապատիւ մարդու մը յանձնեց Մարիուսը որպէս զի կը թուի թիւն առնու : Այս նորածիլ սիրտը սր կը փթթէր, կեղծ համաստուհի մը ձեռքէն տմարդի իմաստակի մը ձեռքը անցաւ : Մարիուս վարժարանի ուսումները աւարտեցէն ետք իրաւագիտութեան դպրոցը մտաւ : Արքայական, մեղեդանդ և խոստարարոյ էր : Քիչ կը սիրէր իր հասակը, որու զուարճասիրութիւնը և լըրութիւնը ծանր կու գար իրեն, իսկ իր հօրը նկատմամբ տխուր էր :

Բայց եռանդոտ և ցուրտ, ազնիւ, վիհանձն, սէգ, երկիւղած, վառվռուն, տմարդի ըլլալու չափ պարկեշտ, վայրենի ըլլալու չափ անարատ աղայ մ'էր ան :

ՔԱՌՈՒՆ Գ.

ԵՐԵՐԱՅԻՆ ՎԵՐՃԱՆԸ

ՄԱՐԻՈՒՍ իր դասական ուսումները աւարտած միջոցին Պ. Ժիլնօրման ալ ընկերական յարաբերութիւնները դադրեցուց : Մնաս բարեւ ըսաւ Սէն-Ժէրմէն արուարձանին և աիկին թ. . . ի սրահին, և Մարէի թաղը քաշուելով իր տունը բնակեցաւ որ Ֆիլլ-տիւ-Գալլէրի դռնէն միջն էր :

Այս տունին մէջ ունեցած ծառաներն էին գոնապանը, Նիլզօթ անուն սենեկի սպասուհին որ Մանեօնին յաջորդած էր, և այն ոգեսպառ և թառող Պասզը որու վրայօք արդէն խօսեցանք :

Մարիուս 1827ին տասն եօթ տարեկան էր : Իրիկուն մը երբ տունը դարձաւ, տեսաւ որ հային ձեռքը նամակ մը կարդէր :
— Մարիուս, ըսաւ Պ. Ժիլնօրման, վաղը Վէրնօն պիտի երթաս :

— Ինչո՞ւ, հարցուց Մարիուս :

— Հայրդ տեսնելու համար :

Մարիուսի վրայ դող մ'եկաւ : Ամէն բան անցած էր միտքէն, բայց բնաւ միտքէն չէր անցնէր թէ օր մը հարկ պիտի ըլլար իր հայրը տեսնել : Մարիուսի համար ասկէ աւելի անակնկալ, աւելի զարմանալի և փութանք ըսելու՝ աւելի տհաճոյ բան մը չէր կրնար ըլլալ : Հեռաւորութիւնը մերձաւորութեան կը բռնադատուէր : Հայրը տեսնելու պարագը չէ թէ կսկիծ մ'էր այլ բռնի վատապի մը :

Մարիուս՝ քաղաքական հակակրօնական պատճառներէն 'ի զատ՝ համոզուած էր նաեւ թէ չէր սիրեր զինքը իր հայրը, սուտերաձիղը, ինչպէս կըսէր Պ. Ժիլնօրման իր հեղութեան օրերը : Յայտնի էր թէ հայրը չէր սիրեր զաւակը, վասն զի չքած էր, ուրիշներու ձեռքը թողած էր զան : Մարիուս չէր սիրեր իր հայրը, վասն զի չէր զգար թէ կը սիրուի անորմէ : Ամենին չեմ գարմանար, կըսէր իւրովի :

Այնքան շուարեցաւ որ Պ. Ժիլնօրմանին բան մը չհարցուց : Հաւը կրկնեց. — Կերեայ թէ հիւանդ է, քեզ կու գէ : Պահ մը լռելէն ետք, շարայարեց :

— Վաղը առաւ մեկնէ : Կարծեմ թէ ֆոնթէնի բակը կառք մը կայ որ ժամը վեցին կը մեկնի և իրիկուն կը հասնի : Արսէ հայրդ թէ ստիպողական է երթալդ :

Յետոյ ճմլեց նամակը և գրպանը դրաւ :

Մարիուս կրնար այն իրիկուն մեկնիլ և հետեւալ օրը

սոսու հօրը քով զտնուիլ: Այն ժամանակները Պուլյի փոշոյը ուղեկառք մը կար որ զիշերով Բուան կերթար և Աէր. նօնէն կանցներ: Ոչ Պ. Ժիշօրման, ոչ ալ Մարիուս կամք ըրին տեղեկանալու:

Հետեւեալ օրը իրիկուն Մարիուս Աէրնօն հասաւ: Ճրագ. ները կսկսէին վառիլ: Հարցուց մարդու մը թէ ուր էր Պ. Բօնֆրսիի տունը: Ասան զի Մարիուս միտքովը Աերահաստա. տութեան հետ համակարծիք էր, և անոր պէտ. ինքն ալ չէր ճանչնար իր հօրը ոչ պարոնութիւնը և ոչ զնդապետութիւնը:

Մարդը ցուցուց տունը: Մարիուս դուռը զարկաւ, կին մ'եկաւ բացաւ՝ ձեռքը պղտի ճրագ մը բռնած:

— Պ. Բօնֆրսիին տունը այս է:

Կինը անշարժ կեցաւ:

— Հո՞ս է ինք, հարցուց Մարիուս:

Կինը գլուխը շարժեց՝ այս՝ ըսելու միտքով:

— Կրնամ տեսնուիլ հետը:

Կինը բացասական նշան մ'ըբաւ:

— Բայց իր տղան եմ ես, կրկնեց Մարիուս: Ինչ կըս. պատէ ան:

— Ա'լ չսպասեր, ըսաւ կինը:

Անտան նշմարեց որ կինը կուլար:

Կինը մատովը ստորին սրահի մը դուռը ցուցուց: Մարի. ուս ներս մտաւ:

Այս սրահին մէջ զոր չմիշտային վրայ դրուած ճարպի ճրագ մը կը լուսաւորէր, երեք մարդ կար. մին ոտքի վրայ էր, միւսը ծունը կրկնած, և մին ալ գետինն էր շապիկով և երկնցած պառկած էր տախտակամածին վրայ: Գետինը եր. կնոյդը զնդապետն էր:

Միւս երկուքը բժիշկ մը և քահանայ մ'էր որ աղօթք կընէր:

Գնդապետը երեք օրէ 'ի վեր ուղեղի տենդով պառկած էր: Հիւանդութիւնը սկսած ժամանակ յոռի նախազգացում մ'ունենալով՝ նամակ գրած էր Պ. Ժիշօրմանին զաւակը ու.

զելու համար: Հիւանդութիւնը ծանրացած էր: Մարիուսի Աէրնօն հասած իրիկուն զնդապետը բանդագուշած էր. սոսնց սպասուհիին խօսքը մտիկ ընելու անկողնէն ելած էք պօռալով: — Տղաս չեկաւ դեռ. ես երթամ ուրեմն զինք տեսնելու: — Յետոյ իր սենեկէն ելած, նախասենեկին տախտակամածին վրայ ինկած և հոն մեռած էր:

Բժիշկը և ժողովրդապետը կանչուեցին: Բժիշկը շատ ուշ եկած էր, ժողովրդապետը շատ ուշ եկած էր, զաւակը նոյն. պէս շատ ուշ հասած էր:

Ճրագին աղօտ լոյսովը գետինը երկնցած դալիադէմ զըն. դապետին այտին վրայ մծկակ կաթիլ մ'արտասուք կերեալ որ անոր մեռած աչէն հոսած էր: Աչքը մարած էր, բայց ար. տօսըը չորցած չէր: Այս արցունքը իր զաւակին յապաղումն էր:

Մարիուս այս մարդին նայեցաւ զոր առաջին և վերջին անգամ կը տեսներ, գիտեց անոր պատկառելի և առնական գէմքը, բայց աչքը ուք չէին նայեր, սպիտակ մաղերը և ջղապինդ անդամները: Այս անդամներուն վրայ տեղ տեղ թխագոյն գիծեր կը նշմարուէին որք սուրի նշաններ էին, և տեսակ մը կարմիր աստղեր որք զնդակներու ծակեր էին: Դիտեց այն ահագին սպին, որ այս գէմքին վրայ գիւցաղ. նութիւն կը գրռլմէր, գէմք մը ուր Եստուած բարութեան դրոշմը զարկած էր: Մտածեց թէ այս մարդը իր հայրն էր, և թէ մեռած է ան, բայց անդոյ մնաց:

Զգացած տրամութիւնն էր այն տրամութիւնը զոր պիտի իզար ուրիշ որ և է մարդու մ'առջե եթէ զան մեռած և դե. տինը փոռած տեսներ:

Այս սենեկին մէջ սուղը, կսկծալի սուղ մը կը տիրէր: Սպասուհին անկիւն մը քաշուած կուլար հեծկլտումով, ժո. ղովրդապետը կաղօթէր, միանգամայն իր հեծկլտալը կը լսուէր, բժիշկը աչքը կը սրբէր, գիտի անգամ կուլար:

Այս բժիշկը, քահանան և կինը մէկ կողմէ կսկծանք կը ցաւէին, միւս կողմէ Մարիուսի կը նայէին անմունչ. Մա.

ընդուն էր օտարականը : Մարիուս որ խիստ քիչ յուզուած էր , առհասարակ և իր գիրքէն շիտթիւ զգաց , զլեարկը ձեռքն ըլլալով թողուց որ ինչայ կարծեւ ապու համար թէ վշտը ոյժ չէր թողուր իրեն որ կարենայ բռնել զայն :

Միանգամայն խղճի տաղնապ մը կղզար , և ինքզինքը կանարդէր այսպէս վարուելուն համար : Միթէ իրն էր յանցանքը : Սէր չունէր իր հօրը վրայ , ինչ կրնար ընել :

Գնդապետը բան մը չէր թողած : Աս հարասին ծախուեցաւ , և ստակովը հազիւ հազ թաղումին ծախքը վճարուեցաւ : Սպասուհին թուղթի կտոր մը գտաւ և Մարիուսին յանձնեց : Այս թուղթին վրայ հետեւեալ տողերը կային զոր գնդապետը իր ձեռքըր գրած էր .

« — Չառախ համար , — Այսքը պարտութեան տիպոս տուաւ ինձ Վաթերլոյի պատերազմին դաշտին վրայ : Քանի որ Վերահաստատութիւնը չուզէր ճանչնալ իմ այս տիպոսը զոր արիւնս թափելով առած եմ , զառակս պիտի առնու և կրէ զայն : Աւելորդ է բտել թէ անի կը պարտաւորի այս տիպոսին արժանի վարմունք ունենալ » :

Գնդապետը թուղթին ետեւ կաւելցնէր .

« Այս Վաթերլոյի պատերազմին մէջ յիսնապետ մը կեանքս ազատած է : Յիսնապետին անունն է Թենալտիէ : Վերջին ժամանակներս կարծեմ թէ Բաբլզի չըջակայ զիդերուն մէկուն մէջ , Էլիէ կամ Մօնֆերմէյի մէջ պահուի մը կը բանցնէր : Չառախս եթէ հանդիպելու ըլլայ այս Թենալտիէին , թող ընէ անոր այն ամէն աղէկութիւնը զոր կարող է ընելու » :

Մարիուս այս թուղթը առաւ և պահեց չէ թէ վասն զի հաւատարիմ էր , այլ վասն զի կղզար մահուան այն անորոշ պատկառանքը որ միշտ կը դրաւէ մարդու սիրտը :

Գնդապետէն բան մը չմնաց : Պ . Ժիլիօրման հրաւաճառի մը ծախեց անոր սուրը և համազղեստը : Գրացիները պարտեղը թալլեցին , և հաղուազիւտ ծաղիկները կողոպտեցին :

Միւս տունիկերը մոռենի և մայառ դարձան , և չորցան :

Մարիուս միայն քառասունը ութ ժամ մնացած էր Վերնոն : Թաղումն ետը Բարիկ մերադարձած , և նորէն իր իրաւադիտութեան դասերը ուսնիլ սկսած էր , ալ միտքը անդամ չըրեր լով իր հայրը , իրր թէ էութիւն ունեցած չըլլար ան :

Գնդապետը երկու օրուան մէջ թաղուած և երեք օրուան մէջ մոռցուած էր :

Մարիուս զլեարկին վրայ սև շղարշ մը դրաւ , և ահա առէն ինչ եղաւ լմնցաւ :

ՅԱՄԱՐ Ե .

ՅԵՂԱՓՈԹԱԿԱՆ ԸՆԴՈՒՆ ԿՈՄԵՐ ՆԱԵԿՆՈՒ ԵՐԹԱՆՈՒ ՕԳՏԱՎԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԱՐԻՈՒՍ իր մանկութեան կրօնական սովորութիւնները պահած էր : Արիւնի օր մը պատարադ տեսնելու համար Սէն-Սիւլբիս եկեղեցին գացած և մտած էր ճիշդ Աստուածածնի այն մատուռը ուր կուգար իր մօրաքոյրին հետ մանկութեանը ժամանակ : Այն օրը սովորականէն աւելի թարթափուն և մտախոհ կացութեան մէջ ըլլալով , սիւնի մ'եւ տեւ կեցած և անուշադրութեամբ ծունր կրկնած էր Իւթրէչի թաւշեղարդ աթոռի մը վրայ որու ետեւ դրուած էր .

Պ . Մալէֆ , էլէկէյաւն : Պատարադը հազիւ սկսած էր , և ահա ծեր մ'էլլաւ և Մարիուսին ըսաւ .

— Պարոն , իմս է այդ տեղը :

Մարիուս աճապարումով մէկ կողմ քաշուեցաւ , և ծերը իր աթոռը առաւ :

Երբ պատարադը լմնցաւ , Մարիուս քանի մը քայլ անգին կը կենար և կը խորհէր , ծերը նորէն մտտեցաւ և ըսաւ .

— Դերուսն կը խնդրեմ ձեզմէ , պարոն , քիչ մ'առաջ ձեզի անհանդստութիւն տալու և հիմա իսկ նորէն անհան-

դատութիւն պատճառելու համար . բայց անշուշտ նեղացած էր ինծի դէմ, ուստի պէտք է որ բացատրութիւն տամ :

— Անողութ է բացատրութիւն տալը, պարոն, ըսաւ Մարիուս :

— Այո՛, պէտք է որ տամ, կրկնեց ծերունին . չեմ ուզեր որ զէշ կարծիք ունենաք իմ վրայ : Այն տեղը սիրելի է ինձ : Կը կարծեմ թէ հոն պատարազը լաւագոյն կերեայ ինձ : Հիմա պիտի ըսեմ թէ ինչու համար : Խեղճ և բարեսիրտ հայր մը որ ընտանեկան կարգադրութիւններու համար արդիւրած էր տեսնելու իր զաւակը, ամէն երկու կամ երեք ամիսը անգամ մը կանոնաւորապէս կուգար այն տեղ կը կենար իր զաւակը տեսնելու համար, վասն զի ուրիշ առիթ և ուրիշ միջոց մը չունէր զան տեսնելու . տասը տարի այսպէս անոր հոն գալ և կենալը տեսած եմ : Հոն կուգար ճիշդ այն ժամուն յորում իր զաւակը եկեղեցի կը բերուէր : Պըզ տիկը ամենեւին չէր գիտեր թէ հոն էր հայրը : Անմղը թերեւ և ոչ իսկ հայր մ'ունենալը գիտէր : Հայրը սիրի մ'եւ տեղ կը կենար որպէս զի չտեսնուի : Զաւակն կը նայէր և կուլար : Այս խեղճ մարդը կը պաշտէր իր պղտիկը : Ես տեսայ այս բանը : Այն տեղը կարծես նուիրական տեղ մ'եղաւ ինծի համար, և սովորութիւն ըրած եմ հոն կենալու՝ պատարազը մտիկ ընելու համար : Ընտրելի է ինձ հոն նրստիլ քան թէ դասի նստարանին վրայ ուր իբր եկեղեցական ըրաւունք ունիմ նստելու : Փոքր ինչ ճանցայ իսկ այն աննահ մարդը : Անեք մը, հարուստ քննի մը, ազգականներ և ուրիշ չգիտեմ ինչեր ունէր, որոնք կսպառնային զաւակը ժառանգութենէ զրկել, եթէ ան, այսինքն հայրը տեսնելու ըլլար զաւակը : Խեղճ մարդը զոհուած էր որպէս զի իր զաւակը օր մը հարուստ և երջանիկ ըլլայ : Այն ազգականները քաղաքական կարծիքի պատճառաւ զաւակը հայրէն զատած էին : Անշուշտ կը հաւանիմ քաղաքական կարծիքներու, բայց կան այնպիսի անձինք որք կանգ առնուլ չգիտեն : Տէր

իմ Աստուած, մարդ մը Աթերլոյի մէջ պատերազմած ըլլալով հրէշ մը չկրնար ըլլալ . այսպիսի պատճառի մը համար զաւակը հայրէն չզատուիր : Պոնաբարդի գնդակետներուն մին էր ան : Կարծեմ թէ մեռած է : Աէրնօն կը բնակէր ուր եղբայրս ժողովրդապետ է, և անունը Բօնմարիի կամ Մօնրէրսի պէս բան մ'էր . . . : Իրաւ է որ աղէկ սուր զօրածածել գիտէր :

— Բօնմէրսի, ըսաւ Մարիուս տոգունելով :

— Ճիշդ ըսիք, Բօնմէրսի է : Միթէ կը ճանչնայիք զան :

— Հայրս էր, պարոն, ըսաւ Մարիուս :

Ծերունի եկեղեցականը ձեռները իրարու միացուց և պօռաց . — Ա՛հ, դո՛ք էք տղան : Այո՛, այնպէս է, հիմա հասնալ կը առած մարդ մ'եղած ըլլալ պէտք է : Ի՛հ, խեղճ տղայ, կրնաք ըսել թէ այնպիսի հայր մ'ունեցաք զոր շատ սիրած է ձեզի :

Մարիուս թեւ ծերունիին առաւ, և մինչև բնակարանը տարաւ զան :

Հետեւեալ օրը Մարիուս Պ. Ժիլնօրմանին ըսաւ .

— Քանի մը բարեկամներու հետ որսորդութեան երթալ և զրօսնուլ որոշեցինք : Կը հաճիք հրաման տալ ինձ որ երեք օր տարակայիմ :

— Զորս օր, պատասխանեց հաւը . զնա, զուարճացիր : Եւ աչքը թարթելով (cligner) կամաց մ'ըսաւ աղջիկին .

— Կերեայ թէ աղջիկ մը դտած է :

ՓԼՈՒԹ Զ.

Թի Ինճ ՀԵՏԵՒՈՒԹԻՒՆ ԿՈՒՆԵՆԱՆ ԵԿԵԼԵՑՈՒՆԻ ՄԸ
ՀԱՆԳԻՊԻԼԸ

Քի՛շ մ'եաք պիտի տեսնենք թէ ո՛ւր դնաց Մարիուս : Մարիուս երեք օր բացակայ եղաւ . յետոյ Բարիդ դար-

ձառ, ուղղակի իրաւագիտութեան դպրոցի թանգարանը դնայ, և Մեֆիսթէօր պաշտօնական լրագրին կազմուած ամբողջ թերթերը ուղեց:

Կարգաց Մեֆիսթէօրը, կարգաց հանրապետութեան և կայսրութեան բոլոր պատմութիւնները, Մեֆիսթէօրը Տը Մեֆիսթէօրը, ամէն տեղեկագիրները, լրագիրները, օրաթերթերը, յայտարարութիւնները, ամէն ալ լափեց, լնցուց: Երբ առաջին անգամ մեծ բանակին օրաթերթներուն մէջ իր հօրը անունը տեսաւ, ճիշդ շարաթ մը տեսնուի համակուեցաւ: Գնաց տեսաւ այն զօրապետները, և մանաւանդ չ. . . կոմսը, որոնց հրամանին տակ ծառայած էր Ժօրժ Բօնափախ: Մապէօֆի եկեղեցականը զոր նորէն տեսնելու գացած էր, պատմած էր Մարիուսին իր հօրը Վէրնօնի մէջ անցուցած կեանքը, Կնգապետին զինակաւ ծառայութեան քաջութիւնը, ծաղիկները, միայնութիւնը: Մարիուս հետ զհետէ ճանցաւ կատարելապէս այն հաղուադիւտ, վիհ և քաղցր մարդը, այն առիւծ-դաւնուկը որ իր հայրն եղած էր:

Բայց ալ դրեթ չէր տեսներ Ժիլնօրմանները, վասն զի այս ուսումին պարապելով իր բոլոր ժամերը, ինչպէս նաև բոլոր միտքը անոք տուած էր: Ընթերցելու միջոցին կերևար, ապա կը փնտռուէր, բայց չէր գտնուէր հոն: Մօրաքոյրը կը մրմնար: Պ. Ժիլնօրման կը ժպտէր. — Վա՛շ, վա՛շ, կըսէր, ազնիւները սիրելու ժամանակն է՝ հիմա: — Երբեմն ալ կը յաւելուր ծերունին. — Ելուտիկը տանի, կը կարծէի թէ տարփական յարաբերութիւն մ'է այս: Բայց կերեայ թէ ճշմարիտ արիփ (passion) մ'է: *կոմ*

Իբօք տրիփ մ'ունէր Մարիուս: Այս երկտասարդը հետ զհետէ կը պաշտէր իր հայրը:

Մի և նոյն ժամանակ տարօրինակ փոփոխութիւն մը կառնէին իր զաղափարները: Այս փոփոխութիւնը բազմաթիւ և յաջորդական կերպարաններ ունեցաւ: Ասի մը ժամանակի միտքերուն պատմութիւնն ըլլալով, օգտակար կը սեպենք

քայլ առ քայլ դիտել այս կերպարանները և ամէն ալ յույցնել:

Մարիուս խռովութեամբ կը համակուէր պատմութիւնը կարգալով: Ընթերցումին առաջին հետեւութիւնը եղաւ սքանչաւաւ:

Հանրապետութիւնը, կայսրութիւնը մինչև անասն Մարիուսի համար հրէշային բառեր երևած էին: Հանրապետութիւնը կառափնաւ մ'էր մշուշի մէջ, կայսրութիւնն ալ թուրմը դիշերային մթութեան մէջ: Հիմա նոյաժ էր անոնց, և ուր որ կը կարծէր մի միայն խաւարամած գառս մը նշմարել, երկիւղով և ուրախութեամբ խառն տեսակ մ'անլուր զարմանքով ասացներու փողփողումը տեսած էր, ասուկներ որք էին Միրալոս, Վէրնիօ, Սեն-Ժիւսթ, Բօպլեսքիէր, Գաւիլ Տէմուլէն, Տանթօն, նաև արևի մը ծագումը որ էր Նարոլէսն: Չէր զիտեր թէ ուր կը գտնուէր հիմա: Ճառագայթներէ կուրհակով կընկրկէր: Չարմանքը անցնէին ետք սակաւ առ սակաւ սովորեցաւ այս ճառագայթներուն, դործողութիւնները դիտեց առանց շլացումի: Երեւելի անձերը քննեց՝ առանց սարսափի: Իր տեսլատես քիւր յեղափոխութեան և կայսրութեան հեռաւոր և լուսաւոր տեսքը դիտեց, տեսաւ պատահարներու և մարդերու այս երկու խումբին առջին մէկը, մին էր հանրապետութիւնը քաղաքացիին իրաւանց մէն մէկը, մին էր հանրապետութիւնը քաղաքացիին իրաւանց վեհապետութեան մէջ որու կրկին տէր եղած էին ժողովուրդները, կայսրութիւնը զաղղիական զաղափարի վեհապետները: Կայսրութիւնը զաղղիական զաղափարի վեհապետութեան մէջ որ Եւրոպային իշխած էր, տեսաւ որ յեղաշրջումն ժողովուրդին մեծ կերպարանը և կայսրութեան ֆորանսայի մեծ կերպարանը կենէր: Խղճովին խոտոտմանցաւ թէ լաւ էր այս ամէնը:

Մենք հարկ չենք համարի նշանակել հոս ինչ որ Մարիուսի զմայլումը չէր նշմարել իրերու կացութեան էական արժէքը առանց մանրազնին քննութեան կշռած ժամանակ: Յատաճարայլ միտքի մը վիճակը կը նշանակենք: Մարգա

անդամ մ'օթեանելով ամէն տեսակ յառաջդիմութիւն չը կրնար ընել։ Ասի մեր արդէն ըսածներուն և միանգամայն այսուհետեւ ըսելիքներուն համար անդամ մը հաստատելէն ետք կը շարունակենք։

Մարիուս անատեն նշմարեց թէ մինչև հիմա հասկցած չէր ինչ որ էր իր հայրը և ինչ որ էր իր հայրենիքը. ոչ մին և ոչ միւսը ճանչցած էր, և իր աչերը կամայական տեսակ մը խաւարով վարդազուրուած էին։ Հիմա աչքը կը տեսներ և մէկուն վրայ կսքանչանար, միւսն ալ կը պաշտէր։

Յաւերով և տաղնապներով համակուած էր, և յուսաբէկ կը մտածէր. ալ մի միայն գերեզմանի մը կրնար ըսել ինչ որ ունէր իր հողիին մէջ։ Ո՛հ, եթէ ապրէր հայրը, եթէ տակաւին հայրը կորուսած չըլլար, եթէ Աստուած իր կարեկցութեամբը և բարութեամբը թոյլ տուած ըլլար որ տակաւին կենդանի մնայ այն հայրը, ինչպէս պիտի վազէր, ինչպէս պիտի շտապէր, ինչպէս պիտի աղաղակէր իր հօրը։ — Հայր-իմ, ահա եկայ, ես եմ, իմ սիրտս ալ քու սրտիդ համառօնն է, քու դաւակից եմ։ Արդեօք ինչպէս պիտի համբուրէր անոր սպիտակահէր զլուխը, ինչպէս իր արտասուքովը պիտի ողողէր անոր մազերը, ինչպէս ականապիշ պիտի նայէր անոր սպիին, ինչպէս ձեռները պիտի սխմէր, զգեստները պիտի պաշտէր, ռաները պիտի համբուրէր։ Բայց, այն հայրը ինչո՞ւ արդեօք այսքան շուտ, տարիքը չառած, արգարութիւնը, իր զաւկին սէրը չվայելած մեռած էր։ Մարիուս սրտին մէջ անընդհատ հեծկլտում մ'ունէր որ անդադար «ափսոս» կըսէր։ Միանգամայն հետզհետեւ աւելի զգոնութիւն, աւելի ծանրութիւն կստանար ստուգիւ, և աւելի կը վստահէր իր հաւատքին և մտածումին։ Ամէն մէկ րոպէ ճշմարտութեան նշոյլներ կերեային և անոր միտքը կամբողջէին։ Կարծես թէ ներքնապէս կաճէր Մարիուս։ Կղզար թէ տեսակ մը բնական ընդարձակութիւն կստանար սա երկու իրերէն, որք նոր էին իրեն համար, այսինքն հայրը և հայրենիքը։

Ամէն բան կը բացուէր բանալի մ'ունեցողին առջև բացուելուն պէս։ Ինքն իրեն կը բացատրէր ինչ որ առած էր, կը հասկնար ինչ որ քամահրած էր, ալ ակներեւապէս կը տեսներ թէ ինչ նախախնամական, երկնային և մարդկային նշանակութիւն ունէին այն վսեմ իրերը զոր ատել սորված էր, և այն մեծ մարդերը զոր անիծելու հրահանգ ստած էր։ Երբ միտքը կը բերէր իր նախորդ կարծիքները ոչք դեռ առջև օրուան կարծիքներն էին և որք սակայն արդէն կարի հին կերեային իրեն, կը սրտմտէր և կը ժպտէր։ Իր հօրը ինչ երեւելի մարդ ըլլալը ճանչնալէն ետք բնականապէս սկսած էր ճանչնալ նաեւ Նաբոլէոնին ինչ երեւելի մարդ մ'ըլլալը։ Բայց պէտք է ըսենք թէ Մարիուս առանց աշխատութեան ստացած չէր այս ճանաչումը։

Մանկութեան ժամանակէն ՚ի վեր իր միտքը 1814ի կուսակցութեան Պօնաբարդի վրայ բրած դատումներովը տողորուած էր։ Արդ Վերահաստատութեան ամէն նախապաշարումները Նաբոլէոնը աձեկելու նպատակ ունէին։ Նաբոլէոն Բոպսբիէրէն շատ աւելի ատելի էր Վերահաստատութեանը Ասի ազգին յոյնութենէն և մայրերու ատելութենէն օգուտ քաղած էր բաւական վարպետութեամբ։ Պօնաբարդ գրեթէ առասպելական տեսակ մը հրէշ սեպուած էր, և 1814ի կուսակցութիւնը այս հրէշը նկարագրելու համար ժողովուրդին երեակայութեան՝ որ ինչպէս քիչ մ'առաջ կըսէինք՝ մանկային երեակայութեան կը նմանի, հետ զհետեւ երեան կը հանէր ամենէն ահաւելի, սոսկալի ու միանգամայն մեծ իրերէն սկսելով մինչև ինչ որ սոսկալի ու միանգամայն ծիծաղելի է, Տիբերէն սկսելով մինչև Վարադանճալօղը։ Հետեւաբար Պօնաբարդի վրայ խօսողը ազատ էր կամ հեծկլտալու կամ խնդալու, բաւական էր որ ատելութիւնը ըլլար այս հեծկլտումին կամ խնդումին շարժանքովը։

Մարիուս իր մտքին մէջ ահա այս դաղափարները ունէր միայն այն մարդէն իջած։ Այս դաղափարները խառնուած էին

այն յամառութեան հետ զոր ունէր իր բնաւորութիւնը : Մարիութի ինքնութեանը մէջ փոքր և յամառ մարդ մը կար որ կասէր գշարովն :

Երբ կարգաց պատկերութիւնը, երբ մանաւանդ տեղեկադիրները և նիւթերը հետազօտելով քննեց զայն, Նարոյնը վարագուրող քողը կամաց կամաց պատեցաւ անոր առջև : Անքաւ բան մը նշմարեց, և կասկածեցաւ թէ դուչէ մինչև հիմա սխալած էր ինչպէս ուրիշ բաներու նոյնպէս և Պօնաբարդի նկատմամբ, ամէն օր աւելի լաւ կը տեսնէր, և՛ յամբարար, քայլ առ քայլ, ՚ի սկզբան գրեթէ չուզելով, ապա ետանդով և կարծես հմայական անդիմադրելի զօրութիւնէ մը մղուելով սկսաւ աւելնի նախ մթին աստիճաններէն, ապա աղօտապէս լուսաւոր աստիճաններէն, և վերջապէս լուսափայլ և փառաւոր աստիճաններէն վերանալ :

Գիշեր մը յարկին ներքեւ շինուած իր պղաժի սենեկին մէջ նստած էր առանձին : Մտքը կը վառէր. ինք բաց պատուհանին քով սեղանի մը վրայ կը լսէր լուր կը կարգար : Անջրպետութեան մէջէն ամէն տեսակ մտախօսութիւններ կուղային իր վրայ և իր մտածումին հետ կը խառնուէին : Այս արդեօք զիշերին պէս տեսարան մը, խորին շշուկներ կը լսուին որք չգիտես թէ ուսկէ կուղան. խորոյնի պէս կը փախիլ լուսնիմպը որ երկրէս հազար երկու հարիւր անգամ մեծ է, երկինքը խաւարամած է, աստղերը կը փողփողին, ահադին է այս տեսարանը :

Մարիութ մեծ բանակին օրաթերթերը կը կարդար, այն օրաթերթերը որք պատերազմի դաշտին վրայ գրուած համբաւական երգերու տուններ են : Անոնց մէջ նեղ տեղ իր հօրը անունը և ամենուրեք կայսեր անունը կը տեսնէր, մեծ կայսրութիւնը ստորոջապէս կերեար իրեն, կարծես թէ մակընթացութիւն և տեղատուութիւն մը կղզար որ իր սրտին մէջ կուտէր և կը բարձրանար, մերթ Եւրթ մերթ կը կարծէր թէ հայրը իր քովէն կանցնէր շուշի մը պէս և ականջին բան

մը կը փսիսար, սակաւ առ սակաւ տարօրինակ մարդ մը կը դառնար, թմբուկները, թնդանօթը, փողարները, վաշտերու չափաւոր քայլը, ձիաւորներուն խորին և հեռաւոր արշաւը լսել կը լեակայէր, ժամանակ առ ժամանակ աչիւրը դէպ երկինք կը վերցնէր, անյատակ անդունդներու մէջ ահադին համաստեղութիւններու փայլիլը կը գիտէր, յետոյ գրգռելու վրայ կը նայէր և հոն ալ ուրիշ ահադին բաներ կը տեսնէր որք խառն ՚ի խառն կը յուզուէին : Միտքը կը ճնշուէր : Մարիութ անասելի ախիւով և զողովով գրաւուած և շունչը կտրուած էր, յանկարծ՝ առանց ինքն ալ դիտահար թէ ինչ կրկար, և ինչ բանի կը հնազանդէր, ելաւ կայնեցաւ, երկու թևերը պատուհանէն դուրս հանելով տարածեց, ակնապիշ նայեցաւ մթնութեան, լուսութեան, խաւարամած անսահմանութեան, յաւիտեական անբաւութեան, և « Անցցէ՛ կայսրը », աղաղակեց :

Նոյն րոպէէն սկսելով ամէն բան եզաւ լմնցաւ. Գօրսիդայի ձիւաղը, — Յափշտակիլը, — Բոնակալը, — Հրէշը որ իր քոյրերուն սիրողն էր, — Հապիտը որ Թաւմայէն դաս կառնէր, — Նափայի թուհաւորիլը, — Վաղրը, — Պոօնարարդէն, — ասոնց ամէն ալ աներեւոյթ եղաւ իր մաքէն, և տեղը յաջորդեց անորոշ և լուսափայլ ճառագայթ մը որու մէջ անմառաչելի բարձրութիւնէ մը կը շողար Անարի մարմարեայ և գաղիաղէմ ուրուականը : Այսօր իր հօրը նըկատմամբ վարուած էր մի միայն ամենասիրելի զօրաւորի մը պէս որու վրայ մարդ կարանչանայ և որու համար իր անձը կը զոհէ. բայց Նարոյնն Մարիութի համար միայն ամենասիրելի զօրավար մը չտեսնեցաւ : Մարիութի համար կայսրը տիեզերքի տիրապետութեան մէջ հոռմէական խումբին յաջորդող պաղղական խումբին վերակալմիջը, փյուփ մը նորանշան Ծարտարապետը, Զարրմանի, Լուի ԹԱ. ի, Հանրի Գ. ի, Բիւլլիշօլի, Լուի ԹԳ. ի և հասարակաց փրկութեան մասնաժողովին շարունակիչն եղաւ, անշուշտ ինքն ալ

արատներ, յանցանքներ և ոճիրներ անդամ ունենալով, այսինքն մարդ ըլլալով. բայց իր յանցանքներուն մէջ վեհ, արատներուն մէջ փառաւոր, ոճրագործութեանը մէջ հզօր մնալով:

Ճախտապրային մարդ մ'եղաւ ան որ ամէն ազգերը բռնադատած էր ըսելու. Կեծ ազգը: Նաբոլէոն աւելի լաւագոյն երեցաւ Մարիուսի. նոյն իսկ Քրանսայի մարմնաւորութիւնը սեպուեցաւ՝ բռնած սուրօվը Կարապային տիրելով և արձակած լոյսովը աշխարհիս իշխելով: Մարիուս տեսաւ թէ Պօնաբարդ ակնախաղ ճիւղ մ'էր որ սահմանազրուիւր կանգուն պիտի սպասէ միշտ և որ ապագան պիտի պահէ: Տեսաւ որ բռնակալ, բայց ինքնիշխան հրամանակալ մ'էր, յեղափոխութենէ մը հետեոյ և յեղափոխութիւն մ'ամփոփող բռնակալ մ'էր: Նաբոլէոն Մարիուսի համար մարդ-ծուղովուրդն եղաւ ինչպէս Յիսուս Մարդ-Աստուած եղած է:

Ինչպէս կը տեսնէ ընթերցողը, ամէն նորահաւաններու պէս Մարիուս իր հաւատափոխութեամբը արբելու էր, շտապաւ կընդունէր իր նոր կրօնքին ամէն դաւանանքը, և շատ հեռի կերթար: Այսպէս էր իր բնաւորութիւնը. երբ դարու վարի մը վտայ դառնէր, կասիլը անկարելի էր: Սուրի նկատմամբ մոլեռանդութիւնը կը դաւէր զան և անոր մոքին մէջ կը խառնուէր այն աւելնին հետ որով կը համակուէր զաղափարին նկատմամբ: Չէր նշմարեր բնաւ թէ հանճարին և՛ խառն 'ի խուռն կերպով՝ նաև զօրութեան վրայ կսքանչանար, այսինքն իր կռապաշտութեան երկու խորշերուն մէջ կը զետեղէր մէկ կողմէ ինչ որ երկնային է և միւս կողմէ ինչ որ անասնային: Շատ կէտերու մասին սխաժ էր այլ լապէս սխալիլ: Կընդունէր ամէն բան: Դէպ 'ի ճշմարտութիւն դիմելու ատեն մոլորութեան հանդիպելու կերպ մը կայ: Տեսակ մ'անդուստ գիւրահաւանութիւն ունէր որով ամէն բան միահամուռ կընդունէր: Այն նոր շաղկին մէջ ուր մտած էր, հին վարչութեան պաշտութիւնները դատելու ինչպէս

նաև Նաբոլէոնի փառքը կշռելու ժամանակ մեղմարար պարազանները զանց կընէր:

Բայց ինչ և է, ահագին քայլ մ'առած էր: Ուր որ յառաջագոյն միապետութեան անկումը տեսած էր, հիմա Քրանսայի գահակալութիւնը կը տեսնէր: Իր դիրքը փոխուած էր. ինչ որ արեւմուտքն էր, արեւելք եղած էր: Մարիուս արեւելքի կողմը դարձած էր:

Մինչդեռ այս ամէն յեղափոխութիւնները կը կատարուէին Մարիուսի մօքին մէջ, իր ընտանիքը և ոչ իսկ կերեակայէր թէ այսպիսի փոփոխութեան մ'ենթարկուած է ան:

Այս խորհրդաւոր աշխատութեան մէջ երբ բոլորովին հանց վրայէն իր պուրպօնեան և անդրային հին մարմը, երբ իր ազնուապետութեան, կրօնամոլութեան և արքայականութեան շապիկը մերկացաւ, երբ բոլորովին յեղափոխական մը, եռանդոտ հանրիշխանական մը, դրեթէ հանրապետական մ'եղաւ, Տէզ-Օրֆէվը ամբողջին երթալով փորադրիչ մը կըրպակը մտաւ, և հարիւր այցատոմս ապստրեց օտ անունով. Մարիուս Բօնօթի, պարոն:

Ասի անոր կրած փոփոխութեան խիստ բնական հետեւութիւններուն միւն է, փոփոխութիւն որու մէջ ամէն բան դէպ իր հայրը կը ձգտէր:

Միայն թէ ոչ զոք ճանչնալուն և իր այցատոմսները այս կամ այն գոնապահին տունը ցրուել չկրնալուն համար, զրուպանը դրաւ զանոնք:

Ուրիշ բնական հետեւութեամբ մ'ալ հետ զհետէ քանի որ կը մերձենար իր հօրը, անոր յիշատակին, և այն իրերուն որոնց համար դնդապետը քսանուհինդ տարի նրատեղաւմած էր, Մարիուս կը հեռանար իր հաւեն: Ինչպէս ըսինք, Մարիուս երկար ժամանակէ 'ի վեր չէր ախորժեր Պ. Յիւլ նօթմանի բնաւորութենէն: Անոնց մէջ արդէն կային այն ամէն անհամաձայնութիւնները որք կերեւան ծանրաբարոյ երիտասարդի և թեթեալաբարոյ ծերունիի մը մէջ: Թեթեալաբարոյ ծե-

ընտրի մը գլխարկութիւնը վերթերի պէս երկտասարդի մը թափածութեան վիշտ և զայրոյթ կուտայ : Մարիուս քանի որ Պ. Թիւնօրմանի հետ մի և նոյն քաղաքական կարծիքները և զաղափարները ունէր, կամուրջի մը վրայ հանդիպելու պէս անոր հանդիպած և հետը միացած էր . բայց երբ վերցուեցաւ այս կամուրջը, վիհ մը բացուեցաւ : Անկէ ի դատ Մարիուս անասելի կերպերով կը զայրանար երբ կը մտածէր թէ ծիծաղելի պատճառներով Պ. Թիւնօրման զինքը զնդապետէն զտաած էր անդթաբար, հայրը զաւակէն և զաւակը հայրէն զրկելով :

Մարիուս այն անտիճան արդահատանք կըզար իր հօրը վրայ որ զրեթէ ալ կատէր իր հօւրը :

Մակայն, ինչպէս որ ըսինք, երկտասարդը իր կրած այս փոխութիւններու նկատմամբ բան մը չէր յայտներ : Միայն թէ հետ զհետեւ անտարբերութիւն կը ցուցնէր, քիչ կը խօսէր կերակուրի տտեն, և շատ չէր կենար տունը : Այս մասին երբ յանդիմանութիւն կը լսէր իր մօրաքոյրէն, հեղութեամբ կը պատասխանէր և պատրուակ կը բռնէր իր սուսները, դասերը, քննութիւնները, բանակցութեան համար ժողովներու ներկայ դանուիլը, և այլն . . . : Հաւը իր անվերապէս դուշակութենէն անդին չէր անցնէր . — Միրահար է, ինձի ալ պատահած է այս բանը, կըսէր :

Մարիուս ժամանակ առ ժամանակ կը տարակայէր :

— Ուր կերթայ այսպէս, կը հարցնէր մօրաքոյրը :

Այս ճամբորդութեանց ժամանակ որք միշտ կարճ կը տեսնէին, Մարիուս՝ հօրը իրեն ձգած տեղեկութեան հնազանդելու համար՝ անդամ մը Մօնֆերմէյլ գացած, և Վաթերը լոյս վաղեմի յիսնապետը, Թենարտիէ անուն պանդոկատար վնտած էր :

Թենարտիէ անանկացած, պանդոկն ալ զոյցուած էր . իսկ Թենարտիէին ինչ և ուր ըլլալը յայտնի չէր : Այս խուզարկութեանց համար Մարիուս չորս օր տունէն պակսեցաւ :

— Հարկաւ խառնողնաց կեանք մը վարել սկսած է, ըսու իւրովի հաւը :

Կարծեք էին նշմարել թէ Մարիուս կուրծքին վրայ և շապիկին տակէն բան մ'ունէր որ սե ժապակէնով մը կապուած և վզէն կախուած էր :

ՎԼՈՐԻ Է՝

ՄԻՋԱՅՆՆՈՒՄ ՄԸ

Աստի, առաջ նիղակաւորի մը վրայ խօսեցանք :

Հայրական կողմէն պարոն Թիւնօրմանին թոռնորդի-տղան (arrière-petit-neveu) էր այս նիղակաւորը, որ ընտանիքէն դուրս և ամէն ընտանեկան տունէ հեռի՝ պահապան զինուորի կեանք կը վարէր : Թէօտիւլ Թիւնօրման տեղակալը, — այս է անոր անունը, — անթերի կերպով ունէր այն ամէն թէւթիւնները որոնց պէտք ունի պաշտօնատար մը, որպէս զի կարենայ ըլլալ ինչ որ պեղեցիկ պաշտօնատար մը կանուանի : Աղջիկի հասակ մ'ունէր, սուրը մը ջգէն յաղթական կերպով մը կախել և պեխին ակիչի ձեւ տալ զիտէր : Խիստ քիչ անդամ բարիկ կուգար, այնքան քիչ որ Մարիուս բնաւ ճանցած չէր զան : Երկու ազգական երկտասարդները անուշով միայն կը ճանչէին զիրար : Կարծեք ըսինք արդէն թէ Թէօտիւլ սիրելի էր Թիւնօրման մօրաքոյրին որ զան ստեղծ չտեսնելուն համար աւելի կը սիրէր : Մարդեր չտեսնելու արտօնութիւն կուտայ ենթադրելու թէ անոնք ամէն տեսակ կատարելութիւններ ունին :

Առաւ մը օրիորդ անդրանիկ Թիւնօրման իր անվերջութեանը ներածին չափ յուզուած և սննեակը մտած էր : Մարիուս պղտի ճամբորդութիւն մ'աւ ընելու համար դարձեալ հրաման ուղած էր հաւէն, ըսելով թէ նոյն օրը իրիկուն պիտի ուղևորէր : — Գնա՛, պատասխանած էր հաւը, և՛ Պ.

Թիւորման ունքերը ճակատն 'ի վեր մղելով շարայարած էր մեկուսի. — Գորսերը կը մնայ վերապարտութեամբ :

Օրիորդ Թիւորման՝ սաստիկ շուարիւով՝ իր սենեակը ելած և սանդուղին վրայ՝ Զարմա՛նք՝ աղաղակած էր միջարկութեամբ, և Բայց ո՞ր կերպիւ ապրե՞ս, հարցուցած էր ինքնին: Սիրային աւելի կամ նուազ ապօրինաւոր արկած մը, կիսաստուերի մէջ կէն մը, ժամագրութիւն մը, դաղտնիք մը կընդհանարէր, և չպիտի դժուարէր եթէ կարենար իր ակնոցը դէպ 'ի հոն ուղղել: Գաղտնիքի մը համը գայթակղական տեսարանի մը երախայրիքի եղանակին կը նմանէ: Սրբասուն անձերը չեն քամահրեր այս համը: Սուտ բարեպաշտութեան թաղուն դարաններուն մէջ հետաքրքրութիւն մը կայ դայ. թաղութեան նկատմամբ:

Շրջ օրիորդ Թիւորման դէպքի պատմութիւն մը դիտնալու անորոշ անորժակով մը գրաւուած էր սաստիկ:

Փոքր ինչ մոռնալու համար այս հետաքրքրութիւնը որով իր սովորականէն քիչ մ'աւելի կը յուզուէր, օրիորդը իր տաղանդներուն ապաւինելով սկսած էր բամբակով բամբակի վրայ յօրինել կայսրութեան և վերահասաւորութեան ժամանակի այն ծաղկահիւս նկարներուն մին որոնց մէջ շատ կառանխներ կան: Գործը ձանձրալի, դործաւորն ալ վէս էր: Քանի մը ժողով 'ի վեր իր ամբողջ վրայ նստած էր երբ դուռը բացուեցաւ: Օրիորդ Թիւորման քիթը վեր վերցուց, տեղակալ Թէօտիւլ իր առջևն էր, և ռազմական ձեռով բարեկուտար անոր: Օրիորդը երանութեան աղաղակ մը հանեց: Աին մը թող պառաւ մը, թող սուտ պարկեշտ մը, թող կրօնասէր մը, թող մօրաքոյր մ'ըլլայ, հոգ չէ, երբ իր սենեկին մէջ նիղակաւոր մը կը տեսնէ, միշտ հաճոյք մը կըզայ:

— Ի՞նչպէս եղաւ որ հոս եկար, Թէօտիւլ, պօռաց:

— Եսկէ կանցնինք, և ահա առիթ ունեցայ գալու, մօրաքոյր իմ:

— Համբուրէ՛ ուրեմն զիս:

— Պատրաստ եմ, բաւ Թէօտիւլ:

Եւ պաղաւ զան: Թիւորման մօրաքոյրը զնաց իր գզողը բացաւ:

— Անշուշտ շաքար մը պիտի մնաս մեզի:

— Այս իրիկուն պիտի մեկնիմ, մօրաքոյր իմ:

— Անկարելի բան:

— Ճիշդը կըսեմ:

— Կաղաչեմ, մնացիր, իմ պզտի Թէօտիւլ:

— Սիրոս այո՛ կըսէ, բայց պատուէրը ոչ: Խնդիրը պարզ է, ահա պատմեմ. ուրիշ տեղ կը փոխադրուինք պահպանութեան համար. Մըլէօն էինք, հիմա Կայլեօն պիտի փոխադրուինք: Հին պահուողարանէն դէպ 'ի նորը երթալու համար պէտք է Բարիդէն անցնիլ: Երթամ մօրաքոյրս տեսնեմ, ըսի: —

— Ահա ուրեմն վաստակիդ փոխարէնը, ըսաւ:

Եւ տասը լուիճ տուաւ անոր:

— Ուրախութեանս համար ըսել կուզէք, սիրելի մօրաքոյրս:

Թէօտիւլ երկրորդ անգամ դրելով համբուրեց իր մօրաքոյրը, որու վիզը անոր համազգիստին փշաւոր զարդերէն կեղեքուելուն ուրախութիւնը ունեցաւ:

— Գունդիդ հեռ ձիով կը ճամբորդես, հարցուց օրիորդ Թիւորման:

— Չէ, մօրաքոյր իմ: Փափաքեցայ ձեզի տեսնել, և ասոր համար մասնաւոր հրաման առի: Չիադարմանը երիվարս կը տանի. ես ուղեկաւորով կեղթամ: Աղէկ փաքս ինկաւ. կուզեմ բան մը հարցնել ձեզ:

— Ի՞նչ:

— Մօրաքրեւորդիս Մարիուս Բօնմբրի ևս ճամբորդութիւն կընէ եղեր, այնպէս չէ:

— Ուսկէ գիտես, ըսաւ մօրաքոյրը յանկարծ և սաստկաւ պէս հետաքրքրութիւնը շարժելով:

— Երբ հոս եկայ, զացի ուղեկառքին մէջ տեղ մը բռնելու ինծի համար:

— Է՛, ետքը:

— Ուղեւոր մը արդէն եկած և ուղեկառքին վրան տեղ մը բռնած էր: Թուղթին վրայ անոր անունը կարդացի:

— Ի՞նչ անուն:

— Մարիուս Բօնմէրսի:

— Սրիկան, աղաղակեց մօրաքոյրը: Ա՛հ, մօրեղբորդ տղան քեզի պէս խելքը գլուխը տղայ մը չէ: Գիշերը ուղեկառքին մէջ մնալ:

— Ինծի պէս:

— Բայց դու պարտաւորութեան համար կը մնաս, մինչդեռ նա անառակութեան համար:

— Վայ լակոտ վայ, ըսաւ Թէօտիւլ:

Հոս օրիորդ Ժիլնօրման երեւելի դէպք մ'ունեցաւ. այս, ինքն զաղափար մը ծնաւ մտքին մէջ: Եթէ մարդ մ'ըլլար, թերևս ձեռններով ճակատը զարնէր: Յանկարծ ըսաւ Թէօտիւլին.

— Գիտե՞ս որ Մարիուս չճանչեր քեզի:

— Ոչ. ես տեսայ զան. բայց ինքը ծանրէն քաշելով չը զիջաւ զիս նշմարելու:

— Ըսել է թէ հիմա միատեղ պիտի ճամբորդէք:

— Ան ուղեկառքին վրայ, իսկ ես ներսը:

— Ո՛ւր պիտի երթայ այդ ուղեկառքը:

— Անտըրլիս:

— Ըսել է թէ Մարիուս հոն պիտի երթայ:

— Եթէ ինծի պէս ճամբան կանգ չառնէ: Ես Վէրնօն պիտի իջնեմ ուրիշ կառք մը մտնելու և Վայլեօն երթալու համար. Մարիուսի ուղեգիծը (itinéraire) բոլորովին անծանօթ է ինձ:

— Մարիուս, ի՞նչ խորդ անուն: Ի՞նչ խելքով Մարիուս անունը տուեր են անոր: Գէթ դու Թէօտիւլ կանուանիս:

— Աւելի կը փափաքէի Արթրէտ անուանիլ, ըսաւ պաշտօնատարը:

— Մտիկ ըրէ՛, Թէօտիւլ:

— Ականջս քեզի է, մօրաքոյր իմ:

— Ուշադրութիւն ըրէ՛:

— Խելքս քեզի է:

— Պատրաստ ես:

— Այո:

— Լաւ. Մարիուս մերթ ընդ մերթ կը տարակայի:

— Հէ՛, հէ՛:

— Կը ճամբորդէ՛:

— Հա՛, հա՛:

— Գիշերը դուրսը կանցունէ՛:

— Օ՛, օ՛:

— Կուզէ՞ինք հասկնալ թէ ի՞նչ կայ ասոր տակը:

— Միջազդեմտ մը, պատասխանեց Թէօտիւլ փորձառու մարդու մը հանդարտութեամբը. և ի՛նչան ստուգութեան քթին տակէն խնդարով, կրկնեց.

— Պզտիկ աղջիկ մը:

— Յայտնի է, պօռաց մօրաքոյրը որ կարծեց թէ Պ. Ժիլնօրմանն էր խօսողը, և որ զգաց թէ անգիմադրապէս պարզուեցաւ իր համալուծը այս պարբի աղջիկ խօսքէն, զոր գրեթէ մի և նոյն կերպով շնչաւած էին հաւը և թռուորդին: Օրիորդ Ժիլնօրման կրկնեց.

— Ընորհք մ'ըրէ մեզ. նայէ՛ փոքր ինչ թէ ո՛ւր կերթայ և ի՞նչ կրնէ Մարիուս: Դիւրին բան մ'է այս քեզի համար, վասն զի ան չճանչնար քեզ: Քանի որ աղջիկ մը կայ բանին մէջ, աշխատէ աղջիկը տեսնելու և զրէ մեզ եղելութիւնը: Ասի զուարճութիւն պիտի տայ հաւին:

Թէօտիւլ այս տեսակ լրտեսութեան ամենին ծայրայեղ

ախօրժակ մը չունէր : Բայց տասը լուրձէն շատ յուզուած էր , և կը կարծէր թէ կրնար շարունակութիւն ունենալ պարզէն : Ուստի ընդունեցաւ յանձնարարութիւնը և ըսաւ . —

Եւ մեկուսի շարայարեց .

— Ահա Գառնիկին մ'եղայ : *Արարիկ . Գառնիկ . Գառնիկ .*

Օրիորդ Թիւնօրման Թէօտիւլին փարեցաւ : Կայա : Ըսաւ .

— Դժուար , Թէօտիւլ , դու այսպիսի յախճառն անմտութիւններ չես ըներ : Դժուար զինուորական հրահանգին կը հնազանդիս , մեծիդ հրամանին գերին ես , պարտաւորութիւնդ ճանաչող և խղճամիտ մարդ մ'եմ , և անշուշտ ընտանիքէդ չարիտի հեռանայիր վարկուց աղջիկի մը հետ տեսնուելու համար : Նիդակաւորը 'ի նշան դոհունակութեան ձեռքով ըրաւ . Գէմքովը՝ ուղղասիրութեանը նկատմամբ զովեւտ ըսող Գարթուշի մը պէս :

Այն օրը յորում այս տրամախօսութիւնը տեղի ունեցած էր , զիշեքունքով Մարիուս ուղեկառքը մտաւ առանց կասկածելու թէ դիտող մը պիտի ունենար : Իսկ դիտողին առաջին դարձն եղաւ քնանալ : Կատարեալ և անընդհատ քուն մը քաշեց . Արկոսը մինչև առաւօտ իրողաց : Գառնիկին իր քնովը լուսցաւ , կառավարը պուաց :

— Աւերօն եկանք , Աւերօնի կայանը հասանք , Աւերօնի ճամբորդները թող ելնեն : Գառնիկին իր քնովը լուսցաւ , կառավարը պուաց :

— Եւ Գառնիկին իր քնովը լուսցաւ , կառավարը պուաց : Գառնիկին իր քնովը լուսցաւ , կառավարը պուաց :

Ետոյ երբ յիշողութիւնը աստիճանաբար մաքրուեցաւ զարթուած աղքատով , միտքը բերաւ մօքաքոյրը , տասը լուրձին և Մարիուսի ընթացքին և շարժումներուն վրայ տեղեկութիւն տալու պաշտօն ունենալը : Անտեղի սկսաւ խնդալ :

— Գուցէ ալ կառքին մէջ չէ : Ըսաւ մտապէս : Իր համար ճաղքեւտին բաժիննակը կոճկելով : Հարկաւ Բուստի կայանը

նը կանգ առած է . Թերեւ Քրիէլի կայանը . եթէ Մէօրան իջած չէ , Մանթ իջած ըլլալու է , ուրիշ է եթէ Բօշպուաղ իջած է կամ մինչև Բասի գացած է : Եթէ ուղղելու համար ձախ կողմը կամ Լարօշ-Վիլյեօն երթալու համար աջ կողմը դառնալու ընտրութեամբ : Ետեւն վազէ , մօքաքոյր իմ : Ինչ տեսայ որ ինչ գրեմ հիմա այս բարեփոխ պատուին : Թէօտիւլ նոյն պահուն կառքին պատուհանէն սե բանթալուն մը տեսաւ որ ուղեկառքին վերէն կիջներ :

— Մարիուսն է արդեօք , ըսաւ տեղակալը :

Իջնողը Մարիուսն էր :

Կառքին քով , ձիերուն և կառավարներուն հետ խառնուած դեղացի աղջիկ մը կար որ ճամբորդներուն ծաղիկ կը ցուցնէր : Ծաղիկ տակէք ձեր տիկիններուն համար , կը պուարան :

Մարիուս ծաղկավաճառին մօտեցաւ և անոր կողովին ամենէն դեղեցիկ ծաղիկները վնեց :

— Ալ հիմա հետաքրքրութիւն եկաւ վրաս , ըսաւ Թէօտիւլ՝ կառքէն վար ցատկելով : Ո՞ր խառնակին պիտի տանի արդեօք այն ծաղիկները : Ասանկ գեղեցիկ փունջ մը խիստ գեղեցիկ կնիկի մը համար կառնուի : Կուզեմ տեսնել այն կնիկը :

Եւ ալ հիմա չէ թէ հրամանը կատարելու , այլ իր հետաքրքրութիւնը յաղելու համար սկսաւ Մարիուսին ետեւէն երթալ , այն շունչերու պէս որք իրենց համար կորսան :

Մարիուս ամենէն ուշադրութիւն չէր ըներ Թէօտիւլին : Ուղեկառքէն վայելչապէս կիջներ կիջներ . բայց Մարիուս չնայեցաւ , անոնց կարծես թէ բան մը չէր տեսներ իր բոլորակը :

— Սիրահար է արդեօք , մտածեց Թէօտիւլ :

Մարիուս դէպ եկեղեցին ուղղեցաւ :

— Հապալա , ըսաւ Թէօտիւլ իւրովի : Եկեղեցին կերթայ , ըսածս է : Սակաւ ինչ ժամերութեամբ համեմատ

Ժամագրութիւնները լաւագոյն են : Աստուծոյ վրայէն անցնող թաղուն նայուածքի մը պէս անոյշ բան չկրնար ըլլալ :

Մարիուս երբ եկեղեցին հասաւ , ներս չմտաւ , և դէպ աւագ խորանին ետեւի կողմը դարձաւ : Գմբէթին մոյթերուն մէկուն անկիւնը երթալով աներեկոյթ եղաւ :

— Ժամագրութիւնը դուրսն է , ըսաւ Թէօտիւլ : Աղջիկը տեսնենք :

Եւ կօշիկներուն ծայրովը կոխելով յառաջացաւ դէպ այն անկիւնը ուսկէ դարձած էր Մարիուս :

Թէօտիւլ երբ անկիւնին քով հասաւ , շուարելով կանգ առաւ :

Մարիուս՝ ճակատը ձեռներուն մէջ առնելով՝ ծունր կրկնած էր գերեզմանի մը վրայ խոտերուն մէջ : Իր փունջը քակելով այս գերեզմանին վրայ սփռած էր : Գերեզմանին ծայրը , ուռոյցի մը քով որ զլուխին կողմը կը ցուցնէր , սեւ փայտէ խաչ մը կար , խաչին վրան ալ սպիտակ տառերով այս անունը . ԳՆԴԱՊԵՏ ՊԱՐՈՆ ԲՕՆՄԷՐՍԻ : Մարիուսի հեծկտանքը կը լսուէր :

Աղջիկը գերեզման մ'էր :

ՔԱՆՈՒՆ Բ.

ԿՐԱՆԻԹԻՆ ԴԻՄ ՄԵՐՄԻՐ

ՄԱՐԻՈՒՍ՝ առաջին անգամ Բարիզէն մեկնելով ահա հոն եկած էր : Հոն կուգար ամէն անգամ որ Պ . Թիւնօրման կըսէր . Գիշերը դուրս կանցունէ :

Տեղակալ Թէօտիւլը բոլորովին խռովեցաւ մնաց երբ յանկարծ տեսաւ Մարիուսին գերեզմանի մը հետ տեսութիւն ընելը . անախորժ և տարօրինակ զգայութիւն մը կրեց զոր կարող չէր լաւ մը հասկնալ . կրկին յարգանք մը կզգար Թէօտիւլ , յարգանք գերեզմանի մը նկատմամբ , յարգանք նաեւ գնդապետի մը նկատմամբ : Ետ քաշուեցաւ՝ Մարիուսը մինակ

թողլով գերեզմաննոցը , զինուորական հրահանգի ձև մ'ուսնեցաւ այս նահանջը : Մահը մեծ ուսադիրներով երեցաւ Թէօտիւլին , և ասի յարգական ձևով բարեկեց զայն : Չէր գիտեր թէ ինչ գրէ մօրաքոյրին , ուստի որոշեց բան մը չը գրել . և հաւանական է թէ Մարիուսի սիրային յարաբերութիւններու մասին Թէօտիւլի տեսած բանէն հետեւութիւն մը չպիտի ելնէր , եթէ Վէրնօնի տեսարանը գրեթէ անմիջապէս Բարիզի մէջ տեսակ մ'անդրադարձ չունենար այն խորհրդաւոր կարգադրութիւններու մէկուն համեմատ որք ստեպ կելեան բաղդին մէջ :

Մարիուս երրորդ օրը առտու խիստ կանուխ Վէրնօնէն վերադարձաւ , հաւին տունը իջաւ , և որովհետեւ երկու գիշեր ուղեկառքին մէջ մնալով յոգնած էր , ժամ մը ծովի բաղանիքը մնալու և իր տքնութեան յոգնութիւնը փարատելու հարկը զգալով , շուտ մ'իր սենեակը ելաւ , անմիջապէս հանեց վրայէն ուղեորութեան թիկնոցը և վզէն կախուած սեւ ժապաւէնը , և ելաւ բաղանիք դնաց : Պ . Թիւնօրման որ ամէն քաջառողջ ծերերու պէս կանուխ ելած էր , Մարիուսին դալը լսած , և ծերունական սրունքներովը կըրցածին չափ շուտով շտապած էր տունին վերերուն սանդուղէն ելնելու և Մարիուսին սենեակը երթալու՝ որպէս զի զանոզազուրէ , հարցութեամբ ընէ և ուսկէ եկած ըլլալը փոքր ինչ գիտնայ :

Բայց երիտասարդը ութսնամեայ ծերին վեր ելնելու ժամանակ չձգելով վար իջած էր , և Թիւնօրման երբ վերնալարիւ մտաւ , Մարիուս արդէն դացած էր :

Անկողնը աւրուած չէր . թիկնոցը և սեւ ժապաւէնը անկողնին վրայ դրուած էին անկասկած :

— Ասի աւելի աղէկ է , ըսաւ Պ . Թիւնօրման :

Պահ մ'ետք սրահը մտաւ ուր օրիորդ Թիւնօրման արդէն նստած էր և իր կառանիւները կը յօրինէր լաթի մը վրայ : Թիւնօրմանի մուտքը յաղթական էր :

Մէկ ձեռքը թիկնոցը և միւսը վզի ժապաւէնը բռնած էր, և կը սրտար:

— Թաղթութիւն. հիմա դաղանիքը պիտի հասկնանք. հիմա ամէն բան տեղն 'ի տեղ պիտի գիտնանք. հիմա ամէն ամենգունիկն անառակութիւնները պիտի շքափենք, ահա վէսիկն մէջ ենք: Պատկերը քովս է:

Երբ ժապաւէնէն սև կաշիէ տուփ մը կախուած էր որ մեծ շքադրամի մը կը նմանէր բաւական:

Ծերունին տուփը առաւ առանց բանալու, քանի մը ընդհանրեցաւ համակուիլ զգալով այն հեշտութեամբ, գմայլումով և քաղցութեամբ որով կը համակուի խեղճ անօթի մը երբ իրեն չվերաբերող սքանչելի կերակուրի մը քթին տակէն անցնիլը կը տեսնէ:

— Վասն զի տարակոյս չկայ թէ պատկեր մը կայ ասոր մէջ: Ասի սրտին վրայ կը պահուի զօրովալի սիրով: Ապուշ են, ինչ են: Թերեւս այնպիսի վարնոց բոլ մ'է որմէ մարդ զգուանօք կը սոսկայ: Հիմակուան երիտասարդները շատ յոռի ճաշակ ունին:

— Տեսնենք, հայր իմ, ըսաւ պառաւ աղջիկը: Չսպանակի մը վրան կոխուելով տուփը կը բացուէր: Տուփին մէջ ոչ այլ ինչ գտան, եթէ ոչ ուշադրութեամբ ծաւլուած թուղթ մը:

— Աղջկէն պարտի, ըսաւ Թիւնօրման քահ քահ խնդալով: Գիտեմ ինչ ըրաւ: Սիրալիք մ'է անշուշտ:

— Մէ, կարդանք ուրեմն, պօռաց մօրաբոյրը: Եւ ակնոցը դրօշեցաւ: Բացին թուղթը և յետադայ տղերքը կարդացին:

«— Չառախէս համար. — Կայսրը պարտութեան տիտղոս առաւ ինձ Վաթեքոյի պատերազմին դաշտին վրայ: Քանի որ Վերահարտապետութիւնը չուգեր ճանչնալ իմ այս տիտղոսը զոր արիւնս թափելով առած եմ, զաւակս պիտի առնու և կրէ զայն: Աւերելով է ըսել թէ անի կը պարտաւորի այս պիտղոսին արժանի վարձունք ունենալ»:

Անկարելի է ըսել թէ ինչ զղացին հայր և աղջիկ: Կարծես թէ մեռելի գլուխի մը շուշու սաւեցուցած էր զանոնք: Բան մը չըսին իրարու: Միայն թէ Պ. Թիւնօրման ցած ձայնով և ինքնիքն խօսելու պէս ըսաւ:

— Այն սուսերաձգին գիրն է այս: Մօրաբոյրը թուղթը քննեց, ամէն կողմը գարձուց, նայեցաւ, յետոյ տուփը դրաւ:

Նոյն պահուն թիկնոցին զբոսնէն կապոյտ թուղթի մէջ պլլուած քառակուսի, երկայն և սղարի ծրար մ'իկնկաւ: Օրիորդ Թիւնօրման ծրարը դետնէն առաւ, և կապոյտ թուղթը բացաւ: Ծրարին մէջ եղածն էր Մարիուսի հարկեր այցատման: Մին Պ. Թիւնօրմանին տուաւ որ կարդաց. Մարիուս Բժեշկաբ. Պարոն:

Ծերունին զանդակը հնչեցուց. Նիգօլէթ եկաւ: Պ. Թիւնօրման ժապաւէնը, տուփը և թիկնոցը առաւ, և ամէնն ալ գէպ 'ի սրահին մէջ տեղը նետելով, ըսաւ:

— Տեղը տար սա կահերը: Ծիլղ ժամ մ'անցաւ ամենախորին լուսնութեամբ: Ծերը և պառաւը կոնակ կոնակի տալով նսած էին, և ամէն մէկը թերեւս մի և նոյն բանը կը մտածէր: Երբ լրացաւ այս ժամը, Թիւնօրման մօրաբոյրը ըսաւ:

— Աղտը բան: Քանի մը ընդհանրեցաւ Մարիուս տուն դառնալով երեցաւ: Արահին շեմն ոտքը ներս չլրած նշմարեց իր մեծ - հայրը որ այն պայտածման մին ձեռքը բռնած էր և որ Մարիուսը անտանիւ աղաղակեց շինական և հեզնալի իշխանութեան մը կերպարանով որ անտանելի բան մ'էր:

— Հա, հա, հա, հա, հիմա պարոն ես եղեր, հա: Կը շնորհակալեմ պարտութիւնդ: Ինչ կը նշանակէ ասի: Մարիուս թեթև կարմրուք մ'առաւ և պատասխանեց:

— Կը նշանակէ թէ հօրս դաւակն եմ: Պ. Թիւնօրման խնդալէ դադրեցաւ, և ըսաւ լուսնութեամբ:

— Ե՛ս եմ քու հայրդ :

— Ի՛մ հայրս , կրկնեց Մարիուս աչերը խոնարհելով և խոժոռ կերպարանով մը , խոնարհ և քաջազուն մարդ մ'էր որ փառաւորապէս ծառայեց հանրապետութեան և Ֆրանսայի . որ երեւելի հանդիսացաւ մարդերու մինչև հիմա ըրած պատմութիւններուն ամենէն մեծին մէջ , որ քսանուհինգ տարի բանակատեղիները ապրեցաւ՝ ցորեկը ումբերու և գնդակներու , զիշերն ալ ձիւնի , տղմի և անձրևի ասկ մնալով . որ երկու դրօշ առաւ . որ քսան վէրք ընդունեցաւ , որ մոռցուած և լքուած մնաւ , և որու միակ յանցանքն եղած է կարի սիրել երկու ապերախտ , այսինքն իր հայրենիքը և զիս :

Պ . Ժիլնօրմանի համբերութիւնը հատաւ երբ լսեց այս խօսքերը : Իսկ Հանրապետութեան բառը լսելով կանգնեցաւ , կամ լաւ ևս է ըսել ոտքի վրայ ելաւ : Մարիուսի արտաբերած խօսքերուն ամէն մէկը ծերունի արքայականին երեսին վրայ այն ազդումը ունեցած էր զոր դարբնոցի մը փութը կուենայ երբ հրակէզ խարոյլի մը վրայ կը փչէ : Պ . Ժիլնօրմանի նսեմ դէմքը հետ զհետէ կարմրեցաւ , շառագունեցաւ և հուսկ յետոյ կրակ դարձաւ :

— Մարիուս , պօռաց Պ . Ժիլնօրման : Գարշելի տղայ , չեմ գիտեր թէ ի՞նչ էր հայրդ , և ոչ ալ կուզեմ գիտնալ . ոչ տեղեկութիւն ունիմ և ոչ ալ բան մը գիտեմ , բայց սա գիտեմ թէ ատոնք ամէնքն ալ թշուառական մարդիկ էին . ամէնքն ալ սրիկաներ , մարդասպաններ , արիւնառւոյտ յեղափոխականներ , զոգեր էին . ամէնքը , կը կրկնեմ թէ ամէնքն ալ . անոնց և ոչ մին կը ճանչնամ . նորէն կը կրկնեմ թէ ամէնքն ալ այս տեսակ մարդիկ էին , լսեցիր , Մարիուս : Գուն ալ հողաթափիս պէս պարոն մ'ես . անոնց ամէնքն ալ հուղկահարներ էին որոնք Բօպէսրիէրին ծառայեցին . ամէնքն ալ աւազակներ էին որք Պոլ-օ-նաբարդին ծառայեցին , ամէնքն ալ մատնիչներ էին , որոնք իրենց օրինաւոր թագաւորը մատնեցին . կրկին և կրկին անդամ մատնեցին

ամէնքն ալ վատեր էին որոնք Վաթերլոյի պատերազմին մէջ փախան Բրուսիացուց և Անգլիացուց առջեւէն : Ահա այս է իմ գիտցածս : Եթէ պարոն հայրդ ալ անոնց մին է , չգիտեմ , բայց եթէ նա Ելլայ , հոգս անդամ չէ , հրամայեմ , պարոն :

Հիմա կարգը Մարիուսին եկած էր խարոյլ մը դառնալու և Պ . Ժիլնօրմանին՝ փութ մ'ըլլալու : Մարիուս մարմնովին կը սրսփար . չգիտէր թէ ի՞նչ կըլլար . զլուխը կրակ դարձած էր : Կը նմանէր քահանայի մը որ իր պատարապի նշխարներու դուրս նետուիլը կը տեսնէ , Ֆաբիբի մը որ իր կուռքին վրայ անցորդի մը թքնելը կը տեսնէ : Անկարելի էր որ իր առջև այսպիսի բաներ ըսուած ըլլային անպատիժ : Բայց ի՞նչ կրնար ընել : Հայրը իր առջև ոտքի տակ առնուած և կոխկրտուած էր . բայց ո՛վ է կոխկրտողը . — Իր մեծ-հայրը : Միթէ կարելի էր մէկուն վրէժը լուծել առանց միւսը թըշնամանելու : Անկարելի էր նախատել իր հաւը , բայց նոյն պէս անկարելի էր իր հօրը վրէժը չառնուլ : Մէկ կողմը նուիրական գերեզման մը , միւս կողմն ալ սպիտակ մազեր կար : Քանի մը վայրկեան այլալեցաւ և երեքեցաւ՝ մտապէս այս զաղափարներու փոթորիկով զրաւուելով . յետոյ աչերը վեր վերցուց , իր հաւին նայեցաւ ակնապիշ , և որոտալիբ ձայնով մը պօռաց :

— Կորնչին Պուրպօնները , և այն Լուի ժԸ . ըսուած գէր խողը :

Լուի ժԸ . չորս տարիէ 'ի վեր մնած էր , բայց Մարիուսի համար հոգ չէր :

Ծերունին կաս կարմիր ըլլալէ դադրելով յանկարծ մազերէն աւելի ճերմկեցաւ : Գարձաւ դէպ 'ի Պ . Տը Պէրի դուքսին կիսարձանը որ չմինեային վրան էր և տեսակ մը տարօրինակ վսեմութեամբ կարի ակնածական բարե մը տուաւ կիսարձանին : Յետոյ յամրաբար և լռելեայն երկու անգամ չմինեայէն դէպ 'ի պատուհան և պատուհանէն դէպ 'ի չմինեան գնաց եկաւ սրահին մէկ ծայրէն միւսը երթալով և

քայլով քարէ արձանի մը պէս տախտակամածը շտապել տալով: Երկրորդ անգամին դէպ իր աղջիկին մօտեցաւ որ պառաւ մաքիի մը պէս շուարելով մտիկ կընէր այս ընդհարումը, և գրեթէ հանդարտ ժպիտով մը ժպտելով ըսաւ անոր.

— Պարոնին պէս Պարոն մը և ինծի պէս քաղաքաւոր մը մի և նոյն յարկին ներքեւ չեն կրնար բնակիլ:

Յանկարծ կայնեցաւ. ժողոջն, գողգոջուն, սոսկալի կերպարան մը, և ճակատն ալ բարկութեան ահարկու ճառադայնութեան վսեմութիւն մ'առաւ. և ահա թեւերը դէպ 'ի Մարիուս տարածելով, պօռայ.

— Կորիւր, դնա՛:

Մարիուս գնաց տունէն.

Հետեւեալ օրը Պ. Ժիւնօրման իր աղջիկին ըսաւ.

— Եմէն վեց ամիսը անդամ մը այս արիւնարբուին երսուն լուրճ զրկեցէք դուք, և ալ իր խօսքը մի ընէք իմ առջեւ:

Պ. Ժիւնօրման տակաւին իր բարկութիւնը կտտարելապէս առած չըլլալով, և ինչպէս առնել չդիտնալով, փոխանակ դուրսելու՝ երեք ամիս շարունակ դուք ըսելով խօսեցաւ իր աղջիկին հետ:

Մարիուս ալ սրտմտութեամբ մեկնած էր տունէն: Պարսդայ մը զոր պէտք է ըսել, ալ աւելի գրգռած էր անոր զայրոյթը: Միշտ կան պղտի աղէտներ որոնք ընտանեկան թատրերգութիւններու հետ կը խառնուին: Ասով տրտունջները կաւելնան, թէն իրապէս անիրաւութիւնները շատցած չըլլան: Նիդօլթ իր տիրոջ հրամանին համեմատ Մարիուսին թիկնոցը և միւս բաները աճապարումով տեղը տանելու ժամանակ անոնց նշմարելու հաւանականաբար վերնայարկերուն մօտին սանդուղին վրայ ձգած էր սև կաշիէ տուփը որով մէջն էր գնդապետին դրած թուղթը: Ոչ այն տուփը և ոչ ալ թուղթը գտնուեցան: Մարիուս համոզուեցաւ թէ պարոն Ժիւնօրման, — այս օրէն սկսելով ալ ուրիշ անուն չտուաւ անոր, — կրակը նետած էր «Էր հօրը կտակը»: Գոց սոր.

ված էր գնդապետին դրած քանի մը տողերը, հետեւաբար բան մը կորուսած չէր թուղթը կորուսելովը: Բայց թուղթը՝ ղերը, այն նուիրական մասունքը նոյն իսկ իր հողին կը կազմէին: Ի՞նչ եղած էին արդեօք:

Մարիուս ձգած դացած էր առանց ըսելու թէ ուր կերթար, և առանց գիտնալու թէ ուր կերթայ. հետը ունեցածն էր երսուն ֆրանք, ժամացոյց մը և քանի մը զգեստ իր գիշերային պայտուսակին մէջ:

Հրապարակի կառք մը մտած և զայն ժամի վրայ վարձելով դէպ 'ի լատինական թաղը ուղղած էր՝ ինքզինքը բաղդին յանձնելով:

Ի՞նչ պիտի ըլլար Մարիուսին վիճակը:

ԱՊԵՍԷԻ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԸ

ՓՂՈՐԲ ԱՌԱՋԻՆ

ԽՈՒՄԻ ՄԸ ՈՐ ԳԻՉ ՄՆԱՑ ԳԵՏՄԵԿԵՆ ԳԻՏԻ ԸԼԼԵՐ

Այս ժամանակները որք առեւելոյ թաւառները կե-
րեային, ամենուրեք յեղափոխական սարսուռ մը կը տարած-
ուէր անորոշապէս: Օգին մը շունչեր կային որք 89ի և
92ի անդունդներէն վերադարձեր էին: Երիտասարդութիւնը
թող ներուի մեղ ըսել թէ փետուր կը փոխէր: Մարդիկ
գրեթէ յանդէտս նոր կերպարանք կառնէին նոյն իսկ ժամա-
նակին շարժումն: Ժամացոյցի առիտակին վրայ քայլող սլաքը
հոգիներու մէջ ևս կը քայլէ: Իւրաքանչիւր ոք գէպ յառաջ
կառնուր իր առնելիք քայլը: Արքայականները ողատական,
աղատականներն ալ հանրիշխանական կը լլային:

Այս իողովութիւնը հազարաւոր տեղատուութիւններով խառ-
նուած ծովային մակընթացութեան մը կը նմանէր. տեղա-
տուութիւններու յատկութիւնն է խառնուրդներ կազմել. ա-
հա այս պատճառաւ զաղափարներու խիստ տարադէպ խառ-
նուրդներ կային. հարբողն ու միանդամայն աղատութիւնը
կը պաշտուէր: Մենք հոս պատմութիւն մը կը գրենք: Այն
ժամանակի կրկնեւելոյթներն էին անոնք: Կարծիքները զա-
նազան ձևեր կընդունին: Վօլթերեան արքայականութիւնը,
տարօրինակ զանազանութիւն, ոչ նուազ զարմանալի զուգա-
կշիռ (pendant) մ'ունեցաւ, որ է պոստարդեան աղատա-
սիրութիւնը:

Ուրիշ միտքերու խումբեր ալ կային որք աւելի երեւելի
էին: Ասոնք սկզբունքը կը քննէին, իրաւունքին կը յարէին:

Բացարձակը կը սիրէին եռանդադին, և անհուն դործադրու-
թիւններ կընդնշմարէին: Միտքերը բուն իսկ բացարձակին
անաշուութեամբը գէպ երկինք կը մղուին և անսահմանու-
թեան մէջ կը ծփան: Երազին ծնունդ տալու համար վար-
դապետութիւնը միայն բացարձակին այս յատկութիւնը ու-
նի. և ապագային ծնունդ տալու համար երազը միայն վար-
դապետութեան այս յատկութիւնը ունի: Ինչ որ այսօր իւ-
թօփի է, վաղը միս և ոսկր է:

Յառաջագէմ կարծիքները կրկին յատակներ ունէին (dou-
bles-fonds): Գաղտնիքի սկզբնաւորութիւն մը կսպառնար
«հաստատեալ բարեկարգութեան», որ կասկածելի էր և
լեւելայն չարանիւթ: Ասի յեղափոխութեան ամենամեծ նշան
է: Իշխանութեան թաղուն դիտաւորութիւնը խրամին մէջ
ժողովուրդին թաղուն դիտաւորութեան կը հանդիպի: Ա-
պստամբութիւններու թխումը վարչական բռնաբարութիւննե-
րու (coup d'Etat) նախապատրաստութեան գէմ պատասխան
կուտայ:

Ֆրանսայի մէջ տակաւին չկար գերմանական Թուրին-պունտ
(գաշնաւորութիւն առաքինութեան) և իտալեան դարպոնա-
րութեան պէս ընդարձակ ստորերկրիայ ընկերութիւններ.
բայց հոս հոս միւս խոռոչներ կային որոնք ճիւղեր ունէին:
Լազուկուրա ըսուած ընկերութիւնը Եքսիմէջ կը ծրարուէր.
Բարիլի մէջ ալ այս տեսակ ընկերութիւններ կային որոնց
մին էր ադէֆէի (Այբբէնդիմ) Բարեկամներու ընկերութիւնը:

Ինչ էին այս Ադէֆէի Բարեկամները. — Ընկերութիւն մը
որու առեւելոյթ նպատակն էր մանկանց դաստիարակութիւնը
իսկ իրական նպատակն էր մարդերու վերականգնումը: Ու-
շողը ադէֆէին բարեկամ կը դառնէր ինքզինքը. ադէֆէն (ad-
baissé, անկեալ) ժողովուրդն էր: Իր բարեկամները կուգէին
կանգնել դան: Այս բառախաղին վրայ (ադէֆէ ֆրանսերէնի
մէջ մէկ բառ կազմելով նաեւ ֆնիշ, որ ֆրանսէի կը նշանակէ)
ինդալը ներելի չէ: Գաղաքական իրերու մէջ բառախաղները

երբեմն կարեւորութիւն ունին . մեր այս բնածին կրօնական վկայը լալ ալն ալ և ալ բառախաղները որք պատմութեան մէջ կը յիշուին , Նարսէսի , Պարպէրիների , Սուրբ Պետրոսի , և այլն վրայօք :

Աղեւի բարեկամները ոչ այնքան բաղմամբիւ էին : Սաղմնաութեան վիճակի մէջ զաղտնի ընկերութիւն մը , կընայինք ըսել իսկ թէ կողմնակցութիւն (coterie) մը կը կազմէին , և թէ կողմնակցութիւն մը կարենար դիւցազուններու խումբ մը դառնալ : Բարեկի մէջ երկու տեղ կը գումարուէին աւսոնք , մին Հայի քով Գօբինն անուն կապեւան էր որու վրայ ետքէն պիտի խօսինք . միւսն էր Բանթէօնի քով Սէն-Միշէլի հրապարակին Լը Գաֆէ Միշէն անուն պղտի սրճարանը որ հիմա քանդուած է : Այս ժամադրութեանց տեղերուն առջինը բանտներուն , երկրորդն ալ ուսանողներուն մօտ էր :

Աղեւի Բարեկամները սովորաբար Միշէն սրճարանին ետեւը սրահի մը մէջ ժողով կը կազմէին : Այս սրահը ուսկէ մինչև սրճարանը ելնող խիստ երկայն և նեղ անցք մը կար , երկու պատուհան , դուռ մը և Տէ Սրէ պղտի փողոցին վրայ թաղուն սանդուղ մ'ունէր : Սրահին մէջ կը ծխէին , կը խմէին , կը խաղային , կը խնդային : Բարձր ձայնով ամեն բանի , իսկ ցած ձայնով ուրիշ բանի վրայ կը խօսէին : Պատին վրայ Հանրապետութեան ժամանակի Քորանային աշխարհադրական հին քարտէս մը կար կախուած . ոտակահովութեան գործակալի մը հոտոտելիքը զըղձելու բաւող նշան մ'էր այս :

Աղեւի բարեկամներուն մեծագոյն մասը ուսանողներէ կը բաղկանար , և քանի մը քանոններու հետ մտերմական յարաբերութիւն ունէր : Գլխաւորները որք փոքր ինչ պատմութեան կը վերաբերին , Անթօլոյ , Գոմպլօքէր , Ժան Բուվէր , Ֆէօյեի , Գուրֆէյրադ , Պաֆօրէլ , Լէիլը , Ժօլի և Կրանթէր կանուանէին :

Այս երիտասարդները այնպիսի սերտ բարեկամութեամբ

մը կապուած էին որ տեսակ մ'ընտանիք կը կազմէին : Լէիլըն 'ի զատ ամենքն ալ հարաւարեակ էին :

Այս խումբը նշանաւոր էր : Հիմա անհետ եղաւ այն անընդամենը անդունդներուն մէջ որք մեր ետեւն են : Թատրերգութեանս այս կէտին ուր հասանք , թերեւս անօգուտ չէ այս երիտասարդներու վրայ տեղեկութիւն մը տալ՝ ընթերցողը աւսոնց սգալի դէպքի մը մթութեան մէջ խորատուիլը տեսնելէն առաջ :

Միածին և հարուստ երիտասարդ մ'էր Անթօլոյ որու անունը ամենէն առաջ դրինք . ետքէն պիտի հասկցուի թէ ինչու նախադասեցինք անոր անունը :

Անթօլոյ սոսկալի ըլլալու կարող սիրուն երիտասարդ մ'էր . հրեշտակի պէս զեղանձն էր : Անթինօիւս մ'էր և անոր պէս խտաբարոյ : Ով որ անոր նայուածքին խոհուն յոլումը տեսնէր , պիտի կարծէր թէ նախորդ կեանքի մը մէջ արդէն յեղափոխութեան խորհուրդները սորված է ան : Այս նատեսի մը պէս յեղափոխութեան աւանդութիւնը ունէր : Մեծ բանին ամեն մանր պարագաները զիտէր : Քահանայապետի և մարտիկի բնաւորութիւն ունէր . նորահաս երիտասարդի մ'այսպիսի բնաւորութիւն ունենալը տարօրինակ բան մ'է : Ժամաբար և մարտիկ էր . նախ և առաջ հանրիշխանութեան զինուոր , ու միանգամայն տեսլականին քահանան էր ժամանակակից շարժումին վերեւ : Բիրը խորունկ , արտեանունքը փոքր ինչ կարմիր , և ստորին շուրթը ստուար և դիւրաւ անարդու , ճակատն ալ բարձր էր : Ինչ որ է հորիզոնի մը մէջ ընդարձակ երկինքը , կարծես նոյնն է երեսի մը վրայ մեծ ճակատը : Այն քանի մ'երիտասարդներու պէս որոնք ներկայ դարուս սկիզբները և անցեալ դարուս վերջերը կապէին և որք կանուխէի երեւելի հանդիսացած են , Անթօլոյ նորատի աղջիկներու պէս ծայրայեղ և առոյգ երիտասարդութիւն մ'ունէր , թէև ժամանակ առ ժամանակ տըժգնութիւն մը կուղար վրան : Արդէն առնութեան հասակը մը

տած էր, այլ տակաւին պատանիի մը կը նմանէր : Քսան երկու տարեկան էր, այլ տասնութ տարեկան կերևար. ծանրաբարոյ էր, և կարծես չէր զիտեր թէ երկրիս վրայ կին առնունով էակ մը կայ : Միայն մէկ կիրք ունէր, այսինքն իրաւունքը. միայն մէկ խորհուրդ ունէր, այսինքն քարընդոտը տապալել : Աւանթէն²⁰ լեռին վրայ կրնար Արաղիւսն և Գոնւանաիօնի մէջն ալ Սէն-Ժիւսթ ըլլալ : Հաղիւ հաղ կը տեսնէր վարդերը, չէր ճանչնար դարունը, և ոչ ալ թռչուններու գայլայլիկը կը լսէր. Էվատնէի մերկ վիզէն Արիսթօ-ժիթօնի պէս ան ալ թերեւ չպիտի յուզուէր. ծաղիկները՝ ինչպէս Հարմօտիուսի նոյնպէս և անոր համար՝ միայն սուրբ պահելու կը ծառայէին : Ուրախութիւններու մէջ խիստ էր : Ուր որ Հանրապետութիւն չկար, հոն Անժօլրա ակնկոր կը լռէր զգաստութեամբ : Ազատութեան մարմարին սիրահարն էր ան : Իր խօսքը խստիւ ներշնչուած էր և օրհնեղութեան մը սարսուռը ունէր : Յանկարծապէս թեւերը տարածել զիտէր : Վայ այն կնիկին որ ինքնին պիտի յանգդներ պահ մը սիրելու զան : Եթէ Գամպլէի հրապարակին կամ Սէն-Ժան Տը Պօլէի փողոցի կրիզթներուն մին՝ անոր գպրոցէ մը նոր ելնողի նման դէմքը, սպասիկի (page) կերպարանքը, խարտեշագեղ երկայն ունքերը, կապտադոյն աչերը, հողմաշող գիսակը, վարդադոյն այտերը, նորածիլ շուրթերը, ընտիր ակումները տեսնէր՝ և հեռեւորար կը թայտալի արշալուսական հրապոյրէն դրդուելով իր դեղութիւնը Անժօլրայի վրայ փորձել ուզէր, ասի զարմանալի և ահալի նայուածքով մը յանկարծ պիտի ցուցնէր վիճը և պիտի սորվեցնէր անոր չլիթթել Աօմարշէի իրասէր քերովքէն Եզե-կեւելի ահարկու քերովքէին հետ :

Մինչդեռ Անժօլրա յեղափոխութեան տրամաբանութիւնը կը ներկայէր, Գամպլէր յեղափոխութեան փիլիսոփայութիւնը կը ներկայէր : Յեղափոխութեան տրամաբանութիւնը և փիլիսոփայութիւնը տարբերութիւն մ'ունին, յեղափոխու-

թեան տրամաբանութեան կրնայ պատեւազմը հետեւիլ, մինչդեռ փիլիսոփայութեան կրնայ խաղաղութիւնը հետեւիլ : Գամպլէր Անժօլրան կամբողջէր և կուղղէր : Նուազ բարձր և աւելի լայն էր : Աուզէր որ ընդհանուր տեսիլներու լայնատարած սիլլուսները միտքերու մէջ հոսին. ուստի կըսէր. Յեղափոխութիւն, բայց քաղաքակրթութիւն, և ուղղաձիգ լեռին բոլորտիքը կապտադոյն ընդարձակ հորիզոնը կը բանար : Այս պատճառաւ Գամպլէրի ամէն կարծիքները հըպելի և դործնական բան մ'ունէին : Յեղաշրջումը Գամպլէրի հետ աւելի շնչելի էր քան թէ Անժօլրայի հետ : Անժօլրա յեղաշրջումին երկնային իրաւունքը, իսկ Գամպլէր բնական իրաւունքը կարտայայտէր : Առջինը Բօպէսքիէրի կը յարէր, երկրորդը Գօնտօրսէի կը մօտէր : Գամպլէր Անժօլրայէն աւելի կապէր ամէն մարդերու կեանքով : Եթէ այս երկուսարդները կարող եղած ըլլային պատմական երեւելի անձերու կարգը մտնել, մին արդար մը, իսկ միւսը իմաստուն մը եղած կըլլար : Անժօլրա աւելի առնութիւն, իսկ Գամպլէր աւելի մարդութիւն ունէր : Մարդ և Այր, ահա այս էր իրօք անոնց փանաքի տարբերութիւնը : Գամպլէր մեղմ էր, ինչպէս Անժօլրա խիստ էր բնական անարատութեամբ : Գամպլէր քաղաքացի բառը կը սիրէր, բայց մարդ բառը նապլէր քաղաքացի բառը կը սիրէր : Սպանիացիներուն պէս թերեւ յօժարաւ կամ ըսէր, hombre (մարդ) : Ամէն բան կը կարգար, թառառները կըրթար, հրապարակային դասախօսութիւններու ունկնդրութիւն կընէր միշտ, լոյսին զուռալի բեկեքելումը կուսնէր Արակօյէն, մեծ հետաքրքրութիւն ունէր դասի մը նըկատմամբ ուր Ժօֆրօյ-Սէնթ-Իլէր արտաքին թմբային (carotide) շնչեակին և ներքին թմբային շնչեակին կրկին դործողութիւնը բացատրած էր, մին որ երեսը կը կազմէ, միւսը որ ուղեղը կը կազմէ. հմտութիւն ունէր, զիտութեան կը հետեւէր քայլ առ քայլ, Սէն-Սիմօն Գուրիէի հետ կը գիմադիմէր, եղիպտական նշանագիրները կը մեկնէր, գտած

կուպիճները կը կարէր, և երկրաբանութեան վրայ կը տրամաբանէր, յիշգրութեամբ շերամի (bombyx) թիթեռն մի կուրուագէր, Ագառնմիայի բառարանին փրանտերէնի սխալները կը դտնէր, Բիւյզէկիւրի և Տըլէօղի դժուարին երկերը կը զննէր, բան մը չէր հաստատեր, և ոչ իսկ հրաշները, բան մը չէր ուրանար, և ոչ իսկ ողինները. Մօնէթեօրի կազմուած ամբողջ թիւերը կը թղթատէր և կը մտախոհէր: Այլ հաստատէր թէ ապագան վարժապետին ձեռքն է, և կը թուութեան խնդիրներու վրայ կը մտածէր սառսիկ: Կուզէր որ ընկերութիւնը անընդհատ աշխատի մտական և բարոյական հարթութիւնը բարձրացնելու, գիտութիւն դրամելու (monnayer), գաղափարները շքեղութեամբ հանելու, երիտասարդներուն միաքը բարգաւաճելու, և կը վախնար որ մէթոտներու արդի ազդեցութիւնը, դրական տեսութեան հիքթութիւնը, տեսութիւն որու սահմանն է միայն դասական ըստած երկու կամ երեք դար, պաշտօնական իմաստակներու բռնական վարդապետականութիւնը (dogmatisme), դպրոցական նախապաշարունակները և հին սովորութիւնները վերջապէս արուեստական ոստրանոցներու (huître) շնմանեցնեն մեր դպրոցները: Գիտուն, յստակասէր (puriste), ճշգրտէր, բազմալեզու, եռանդուն աշխատասէր ու միանշամայն խորհող էր «նաև ցնորուկ իրերու նկատմամբ», կըսէին իր բարեկամները: Այլ հաւտար ամէն երազները, կը հաւտար երկաթողիները, վշտին բարձումը վերաբուժական դորձողութեանց ժամանակ, միին սենեկին մէջ պատկերին լուսանկարիլը, երկարական հեռադիրը և օգապարկներուն ուղղութիւնը:

Մանաւանդ թէ ոչ այնքան կը վախնար այն ամբոցներէն զորս աւելորդապաշտութիւնները, բունամիութիւնները և նախապաշարունակները ամէն կողմէ շինած են մարդկային սեռի գէտ: Այն մարդերու թիւէն էր որք կը հաւտան թէ գիտութիւնը վերջապէս պիտի տիրէ մարդկային սեռի: Անժօլբա պարագ լուիս մ'էր, Գօմպրօթէր առաջնորդ մը: Մարդ կուզէր

միւսն քով կուրիլ և միւսին հետ քայլել: Ասով ըսել չենք ուզեր թէ Գօմպրօթէր անկարող էր պատեւալմելու, չէր մերժեր մարմնովին փարիլ խոջընդոտին և ուժդնակի ու սաստկապէս յարձակիլ անոր վրայ. բայց աւելի հաճելի էր իրեն ճշմարտութիւններու ուսումով և գրական օրէնքներու հրապարակումով կամաց կամաց մարդկային սեռը իր ճակատադիրներուն հետ համաձայնել. և երկու ճառագայթներուն մին կամ միւսը ընտրելու համար աւելի լուսավարութեան կը միտէր քան թէ հրդեհին: Հրդեհ մ'անշուշտ կրնայ արշալոյս մ'արտադրել, բայց ինչո՞ւ չսպասել արեւին ծագումին: Հրալեռ մը կը լուսաւորէ, բայց արշալոյսը աւելի աղէկ կը լուսաւորէ: Գօմպրօթէր զեղեցիկին անարատութիւնը թերեւ մտէ մին փայլատակումէն վեր կը սեպէր: Այս դորովալի և զգօն միտքը կիսովին դո՛հ կըլլար մուխէն պղտորուած ճառագայթ թէ մը, բունաբարութեամբ ստացուած յառաջդիմութենէ մը: Ժողովուրդի մ'ուղղապէս դէպ 'ի ճշմարտութիւնը դահալիժիլը, 1793ի ամաթիւ մը կահարեկէր զան. բայց աւելի նողկալի կերևար իրեն մնայնութիւնը (stagnation) ուսկէ ապականութեան և մահուան հոս կանոնը: ամէն ինչ նկատելով աւելի կը սիրէր փոփոքը քան թէ դարձահոտութիւնը (miasme), և հեղեղը կոյանոցէն, Նիակարայի ջրիժին անկուռն ալ Մօնֆօգօնի լճէն նախապատիւ կը բռնէր: Աերջապէս ոչ դադարում և ոչ ալ աճապարում կուզէր: Մինչդեռ իր աղմկասէր բարեկամները ասպետաբար բացարձակին վրայ հողի աւելով յեղափոխութեան փառաւոր արկածները կը պաշտէին և կը հրաւիրէին, Գօմպրօթէրի միտումն էր թուղու որ ինքնին կատարուի յառաջդիմութիւնը, լաւ յառաջդիմութիւնը. թերեւ ցուրտ, այլ անարատ, կանոնական (méthodique) այլ անստղտանելի, հանգարտ այլ անվրդով յառաջդիմութիւնը: Գօմպրօթէր թերեւ ծունը կըկնէր և ձեռնամամաճ աղօթէր որպէս զի ասպագան իր բոլոր անմեղութեամբը զայ, և որպէս զի բան մը չվրդովէ ժողովուրդներու ան-

բաւ և առաքինի զարգացումը (évolution): Պէտք է հիշել, որ անհատը չէ, որ կրկնէր անդու: Եւ իրօք եթէ յեղափոխութիւններէն է ուղղակի նայիլ ակնախտիլ անսլականին և հոն շանթերու մէջէն թեւարկել արիւնալի և հրալի ճիրաններով, յառաջդիմութեան դեղութիւնն ալ անարատ ըլլալն է, և վաշինքթընի ու Տանթօնի մէջ՝ որոնց մին անարատ յառաջդիմութեան և միւսը յեղափոխութեան մարմնաւորութիւնն է, կայ այն սարքերութիւնը որով կարապաթե հրեշտակը արծուաթե հրեշտակէն կը զատուի:

Ժան Բրուվէր՝ Գոմպրֆերէն աւելի մեղմ զանազանութիւն մը կը ցուցնէր: Ժըհան կանուանէր ան՝ վայրկեանական պատի յօժարութեամբ մը որ կը խառնուէր այն հզօր և սաստիկ շարժումին, ուսկէ ելաւ միջին դարու կարի հարկաւոր ուսումը: Ժան Բրուվէր սիրահար էր, ծաղիկ թաղար մը կը մշակէր, սրինդ կը նուագէր, ոտանաւոր կը շինէր, ժողովուրդը կը սիրէր, կանանց վրայ կը մեղքնար, մանկան վրայ կուլար, Աստուծոյ ու միանգամայն ապագային կը վստահէր, և յեղաշրջումը կը պախարակէր արքունի գլուխ մը, այսինքն Անտրէ Շէնիէ բանահիւսին գլուխը կտրելուն համար: Իր ձայնը սովորաբար փափուկ և առնական էր բոլորովին: Պերձաբան մ'ըլլալու չափ գրագետ, և գրեթէ արեւելագետ էր: Ամէն բանէ առաջ բարեսիրտ էր, և բանահիւսութեան մասին նախագաս կը սեպէր ինչ որ անբաւ էր, ասի զարմանալի չկրնար թուիլ որոնց որ գիտեն թէ բարութիւնը քանի՞ն կը մօտի վսեմութեան: Իտալերէն, լատիներէն, յունարէն և հրեարէն լեզուները գիտէր, և այս լեզուներէն քաղած օգնտն էր կարդալ մի միայն չորս բանահիւսներու, այսինքն Տանթէի, Ժիւլէնալի, Էսդիլի և Եսայի մարգարէին բանահիւսութիւնները: Ֆրանսերէնի մէջ Գօրնէյլը Ռասինէն և Ալքիբա Տ'Օպինէն Գօրնէյլէն վեր կը դասէր: Զուարթ վարսակի և հովտային շուշանի դաշաբուռն մէջ յօժարակամ կը գեղեցիկ, և պատահարներու զբաղելուն

չափ ամպերուն ալ կը պարապէր: Իր մտքը երկու գիրք ունէր. մին դէպ 'ի մարդ, միւսը դէպ Աստուած. կամ կուսանէր և կամ հոգեպիշ կը նայէր: Ամբողջ օրը մաղէ անցնելով կը քննէր ընկերային խնդիրները, այսինքն վարձքը, դրամադրութիւնը, վարկը, ամուսնութիւնը, կրօնքը, խորհելու ազատութիւնը, սիրելու ազատութիւնը, դաստիարակութիւնը, պատիժը, թշուառութիւնը, ընկերակցութիւնը, սեպհականութիւնը, արտաբերումը և բաշխումը, և այս աշխարհի այն կնճիւր որ մարդկային սեռը մթութեամբ կը համակէ: Գիշերն ալ աստղերուն, այսինքն ահագին մարմիններու կը նայէր: Ինչպէս Անթօլոա նոյնպէս և ան հարուստ էր և միածին զաւակ: Մեղմիկ կը խօսէր, գլուխը կը ծռէր, աչերը վար կառնէր, շփոթումով կը ժպտէր, աղէկ չէր հապուներ, անշնորհ կերպարան մ'ունէր, ոչինչ բանէ կը կարմրէր, շատ վեհեցող, այլ սակայն քաջ էր:

Ֆէյյեի հոգմահար շինող բանուոր մ'էր. հայրը և մայրը մեռած էին. օրը երեք ֆրանք կը վաստակէր դժուարաւ, և մէկ դիտաւորութիւն ունէր միայն, որ էր աշխարհս փրկելու երկը մոմսուք մ'ալ ունէր, այսինքն ուսնիլ. կըսէր թէ ուսնիլը նոյնպէս ազատիլ է: Ինքնիկն կարդալ և գրել սորված էր. ինչ որ գիտէր, մինակը ուսած էր: Ֆէյյեի վեհ սիրտ մ'էր, բոլոր աշխարհիս կը փառէր: Այս որբը ժողովուրդները որդեգրած էր: Մայրէն զրկուած ըլլալով, հայրենիքին վրայ խորհած էր: Չէր ուղեր որ երկրիս վրայ հայրենիքէ զուրկ մարդ մը գտնուի: Ժողովուրդի մարդին յատուկ խորին գուշակութեամբ անի ինքնին և ծածկապէս կը պատրաստէր ինչ որ մենք այսօր աշխարհաբնէնք հեռիլ ուսանենք: Յատկապէս պատմութիւնը սորված էր ճանաչու մով սրամտելու համար: Այս իմթօփի սիրահարներու երիտասարդական խումբին մէջ որու յատուկ նպատակն էր ֆրանսան, Ֆէյյեի ուրիշ աղդերու վրայ մտածողն էր: Մասնաւորապէս իր մտքը կը զրուէին Յունաւորան, Բօլոնիա,

Հունգարիա, Ռումանիա, Իտալիա: Յարմարութիւն առնէր
կամ չառնէր, միշտ իրաւունքին պէս յամառութեամբ կար-
տաւանէր այս անուաները: Թիւրքիային՝ Յունաստանի և Թե-
սալիայի, Ռուսիային՝ Վարսովիայի, Աւստրիային՝ Իտալիայի
վրայ տիրելը բռնաբարութիւններ էին որոնք Ֆէօյեիի զայ-
րոյթը կը զրդուէին սաստիկ: 1772ի բռնաբարութիւնը մա-
նաւանդ անոր բարկութիւնը կը շարժէր: Չկայ պերճախօ-
սութիւն մը որ այնքան բացարձակ ըլլայ, որքան է ինչ որ
ճշմարիտ է սրտամառութեան մէջ, ահա Ֆէօյեիի պերճախօսու-
թիւնը այս տեսակէն էր: Ամենին չէր գաղբեր խօսելէ այն
վատահամբաւ թուականին վրայ որ է 1772ը²¹, այն աղնիւ և
արի ժողովուրդին վրայ զոր մատնութիւնը ջնջեց, այն ո-
ճիրին վրայ զոր երեք տէրութիւնները գործեցին, այն հրէ-
շային դաւաճանութեան վրայ որ ազդային էութեանց սոսկա-
լի բարձումներուն նախատիպն է և կաղապարը (patron), բար-
ձումներ որք այն թուականէն 'ի վեր շատ մ'աղնիւ ազդեցու-
վրայ, յարձակեցան և կրնանք ըսել թէ անոնց ծննդեան վիճա-
յադիքը ջնջեցին: Ընկերային ամէն ժամանակակից ոճը
գործութիւնները Բօլօնիայի բաշխումէն կը ծագին: Բօլօնիայի
բաշխումը յառաջագրութիւն մ'է որու հետեւութիւններն են
արդի քաղաքական ամէն մեծ ոճիրները: Չկայ բռնակալ մը,
մատնիչ մը որ ճիշդ մէկ դարէ 'ի վեր տեսած, վաւերած,
ստորագրած և ստորագրութեան նշանովը անխորտակ կերպով
հաստատած չըլլայ Բօլօնիայի բաշխումը: Երբ ժամանակա-
կից մատնութիւններու թուղթերը խառնես, ամենէն առաջ
այս մատնութեան վերաբերողները կը տեսնես: Ալեէնայի
գեսպանաժողովը այս ոճիրին խորհուրդ հարցուց իր ոճիրը
գործեւէն առաջ: Որսորդները 1772ին շիկեւէն զարնելով
հաւել²² կը պօռան. 1815ին ալ շուներուն մաս մը կը հան-
ուի այս շիկեւէնէն: Այս էր ահա Ֆէօյեիի սովորական բնա-
բանը: Այս ազքատ բանորը արդարութեան խնամակալն է-
ղածն էր, և արդարութիւնը մեծութիւն տալով կը վարձա-

տէր զան: Վասն զի իրօք իրաւունքին մէջ յաւիտեանութիւն
կայ: Ինչպէս Վենետիկը գերմանական չկրնար ըլլալ, նոյն-
պէս և Վարշավիա չկրնար թաթար ըլլալ: Թաղաւորները այս
մասին պարագայ տեղը կաշկատին և իրենց պատիւը կը կորու-
սեն: Ազան կամ անազան ընկղմեալ հայրենիքը երեսը ել-
նելով կը ծփայ և կերեայ: Յունաստան դարձեալ Յունաս-
տան, Իտալիան դարձեալ Իտալիա կը ըլլայ: Իրաւունքը յա-
ւերժապէս կը բողբէ բռնաբարութեան դէմ: Ժողովուրդ մը
դողցողը անընդհատ անոր տէրը ըլլալովը սեպհական տէր մը
չկրնար ըլլալ: Այս բարձր նենգութիւնները ապագայ չունին
բնաւ: Ազգ մը թաշկինակի մը նշանին պէս չկրնար սրբուիլ:

Գուրֆէյրադ հայր մ'ունէր որ կանուանէր Պ. տը Գուր-
ֆէյրադ: Աղնուպետականութեան և աղնուութեան խնդիր-
ներու մէջ Աերահաստատութեան ժամանակի քաղաքաւորնե-
րուն ունեցած սխալ գաղափարներուն մին էր զբ մասնիկին
հաւատալ: Յայտնի է թէ մասնիկը նշանակութիւն մը չունի:
Բայց Լա Միլերէլ լրագրին ժամանակի քաղաքաւորները այն-
քան մեծ բանի տեղ կը դնէին այս խեղճ զբ մասնիկը, որ
կարծէին թէ պարտաւոր էին հրաժարել անկէ: Պ. Տը Շօ-
վելէն՝ Պ. Շօվելէն, Պ. Տը Գոմարթէն՝ Պ. Գոմարթէն,
Պ. Տը Գոնսթան Տը Բըպէք՝ Պէնթամէն Գոնսթան, Պ. Տը
Լաֆայէթ՝ Պ. Լաֆայէթ կանուանէին իրենց ուղեւորը:
Գուրֆէյրադ ևս չուզած էր ետ մնալ և պարզապէս Գուր-
ֆէյրադ կանուանէր:

Գուրֆէյրադի մասին զրեթէ այսքանը կրնայինք բաւական
սեպել և մնացածին համար ալ զոհ ըլլալ ըսելով. Գուր-
ֆէյրադ. տես Թօլօմիէս:

Իրօք Գուրֆէյրադ ունէր երիտասարդութեան այն խանդը
որ կրնայ շուտիկ մտքի գեղութիւնը անուանիլ: Ետքը այս
խանդը կը մարի պղտի կատուին գեղութեանը պէս, և այս
տեսակ գեղութիւն մ'ունեցող երիտասարդը երկոտանի քա-
ղաքաւոր, և պղտիկ կատուէն ալ անթերի քառոտանի կատու
մը կը ըլլայ:

Այն սերունդները որք դպրոցներէ կանցնին, և այն երիտասարդները որ զինական ծառայութեան համար կը ժողովին հետ զհետէ, մտքի այս յատկութիւնը իրարու կը փոխադրեն, և զրեթէ միշտ անփափօս կերպիւ ձեռքէ ձեռք իրարու կուտան. հետեւաբար, ինչպէս ըսինք, ո՛վ որ 1828ին Գուրֆէյրադը մտնի ընելու ըլլար, պիտի կարծէր թէ 1817ին Քօլօմբիէսն է խօսողը: Միայն թէ Գուրֆէյրադ լաւ տղայ մ'էր: Արտաքին մտքին առերևոյթ նմանութիւններուն ներքեւ մեծ տարբերութիւն կար Քօլօմբիէսի և անոր մէջ: Աներևութապէս կը տարբերէին իրարմէ. առջինը ուրիշ և երկրորդը ուրիշ մարդ մ'էր: Ի ներքուստ նկատուելով Քօլօմբիէսն բծախնդիր դատասէր մը, իսկ Գուրֆէյրադ բաղդախնդիր ասպետ մ'էր:

Խումբէին պարագլուխն էր Անժօլը, առաջնորդն էր Գօմպլեֆէր, կեդրոնն էր Գուրֆէյրադ: Միւսները աւելի լոյս կուտային, իսկ ան աւելի ջերմութիւն. վասն զի Գուրֆէյրադ կեդրոնի մ'ամէն յատկութիւնները ունէր, բոլորութիւն և ճառագայթում:

Պահօրէլ դեր մը խաղացած էր 1822ի արիւնարոյր խաղմութեան միջոցին, որու տեղի առած էր երիտասարդ Լալլմանի թաղումը:

Պահօրէլ զուարթ բնավորութիւն և ստորին մարդերու յատուկ կերպեր և ձևեր ունեցող, քաջոյրտ, վատնիչ, զեղի և երբեմն առատաձեռն, շաղկրատ և երբեմն ալ պերճաբան, յանդուդն և երբեմն անամօթ անձ մ'էր. նաև սատանային չորս օտքը սեպուղներուն լաւադոյնը, յանդուդն բաճկոնակներ և կասկարմիր կարծիքներ ունէր. մեծ ազմուկները, այսինքն առ 'ի չղոյէ ապստամբութեան ամէն բանէ աւելի կռիւը, և առ 'ի չղոյէ յեղափոխութեան ամէն բանէ աւելի ապստամբութիւնը կը սիրէր. միշտ պատրաստ էր պատուհանի ապակի մը խորտակելու, փողոցի մը սալայտակը քակելու, կառավարութիւն մը տապալելու, որպէս զի հե-

տևութիւնը տեսնէ. տասնութի տարիէ 'ի վեր ուսանող մ'էր: Իրաւագիտութեան քովէն կանցնէր, բայց չէր մօտեր: Իր նշանաբանն էր *փաստէն չլլալ բնաւ*, և զինանշանն էր զիշերային սեղան մը որու մէջ քառակուսի դգակ մը կընդնշմարուէր: Ստոյգ է թէ քիչ անդամ կանցնէր իրաւագիտութեան դպրոցին առջեւն, բայց երբ անցնելու ըլլար կը կոճկէր իր թիկնոցը, վասն զի դեռ բալթօն հնարուած չէր, և առողջապահիկ զղուշութիւններ կընէր: Ինչ զեղեցիկ ծերունի, կըսէր դպրոցին մեծ դուռին համար. և ինչ յիշարան, կըսէր դպրոցին զահեղեցին ակնարկելով որ էր Պ. Տէլվէնդուր: Գասերուն մէջ երդի նիւթեր, և վարժապետներուն մէջն ալ ծիծաղաշարժ պատկերներու առիթներ կը տեսնէր: Բաւական մեծկակ թռչակ մը, երեք հազար Ֆրանքի մօտ բան մը կը վատնէր առանց դործ մ'ընելու: Գիւղացի ծնողներ ունէր որոնց կրցած էր սորվեցնել թէ կը պարտաւորին պահել իրենց զաւակին յարող:

Արսէր իր ծնողներուն համար թէ գիւղացի են և ոչ թէ քաղաքաւոր, և այս պատճառաւ է որ ուշիմ են անոնք:

Պահօրէլ որ քմածին միտումներ ունէր, շատ մը սրճաբաններ կը յաճախէր. միւս երիտասարդները սովորութիւններ ունէին, իսկ ան չունէր: Պահօրէլ կը դեղերէր: Թափառումը մարդկային է: Գեղերումը բարիզեան յատկութիւն է: Սակայն կարծուածէն աւելի սրամիտ և խոհուն անձ մ'էր:

Միութեան կապ մ'էր Ալեքէի Բարեկամներու և ուրիշ խումբերու մէջ որոնք դեռ անձն էին և որք ետքէն պիտի ծրագրուէին:

Այս նորահաս զուլաններու կոնկլավին²³ մէջ կուտ անդամ մը կար:

Տ'Ալարէյ մաքբիզը, որ երբ Լուի ԺԸ. Ֆրանսայէն խոյս կուտար, օգնած էր անոր որ հասարակաց կառք մը մտնէ և զոր Լուի ԺԸ. այս ծառայութեան փոխարէն՝ դուքս ըրած էր,

իւր պատմէր թէ 1814ին երբ Քրանսա վերադարձաւ, մարդ մ'աղբսաղիր մը մատոյց թաղաւորին որ նաւէն Գալէ կե լնէր:

— Ի՞նչ կուզես, բսաւ թաղաւորը:

— Նամակատունի մը վարչութիւն, Վեհափառ Տէր:

— Անունդ ի՞նչ է:

— Լ. Ելլը (L'aigne):

Թաղաւորը դէմքը ծռեց²⁴. աղբսաղրին ստորադրութիւնը նայեցաւ, և տեսաւ որ անունը Լէկլը (Lesgle) զրուած էր: Այս ուղղադրութիւնը նուազ պօնաբարդական ըլլալով, թաղաւորին արդահատանքը շարժեց, և արքայն սկսաւ ժպտիլ. — Վեհափառ Տէր, կրկնեց խնդրազիր մատուցանողը, նախաճայր մ'ունիմ, որ շունեքու սպասաւոր մ'էր և որու մահանունն էր Լէկլէ: Անունս այս մակդիրէն ելած է: Անունս Լէկլէօլ է, որ կըճատուելով Լէկլը և աղաւաղումով Լ'Ելլը եղած է: — Թաղաւորը ասոր վրայ դադրեցաւ ժպտելէ: Ետքէն Մօյի նամակատունի վարչութիւնը առաւ դիտմամբ կամ անդգուշաբար:

Խումբին կուստ անդամն էր այս Լէկլին տղան, և ստորադրութիւնը Լէկլը (Տը Մօ) կը դնէր: Իր ընկերները՝ համառօտեւ չամար՝ Պօսիւէ կանուանէին զան:

Պօսիւէ զուարթ տղայ մ'էր որ ձախորդութիւն ունէր: Իր մասնաւոր հանդամանքն էր չլաջողել որ և է գործի մէջ: Բայց և այնպէս ամէն բանի վրայ կը խնդար: Քսանուհինգ տարեկան հասակին մէջ կուստ էր: Հայրը վերջապէս տունի և դաշտի մը տէր եղած էր. բայց տղային սակաւողական դործն եղած էր կորուսել այս դաշտը և տունը շահագիտական անհիմն ձեռնարկութեան մը պատճառաւ: Պօսիւէի ալ բան մը մնացած չէր: Գիտուն էր և խելացի, բայց ամէն բունած գործը անյաջող կերթար: Ամէն բան կը պակսէր անոր, ամէն բան կը խաբէր զան, ինչ որ կը շինէր, իր վըրայ կը փլէր: Եթէ փայտ կարելու ըլլար, մասն ալ հետը կը կտրէր: Եթէ սիրուհի մ'ունենար, շուտ մը կը դիտէր

որ նաև բարեկամ մ'ունի: Ամէն ժամանակ դժբաղդութիւն մը կը պատահէր անոր. այո պատճառաւ զուարթ էր: Կը բնակէ՞ կընդհարէ՞րո՞ւ յարկէն ձերեւ որ ի՞նչան, կըսէր: Ոչ այնքան կը զարմանար դիպուածին վրայ, վասն զի դիպուածը նախայայտ բան մ'էր անոր համար. զուարթօրէն կը համարէր պէր բաղդին յոռի շրջումներուն, և կատակ վերցնողի մը պէս կը ծպտէր ճակատադրին խեղութիւններուն վրայ: Աղքատ էր, այլ իր զուարթութեան ընդունարանը անսպասուելի: Ստակը շուտ մը կը հատնէր, այլ քրքիջ սպառիլ չգիտէր: Երբ փորձանքը անոր կը մօտէր, Պօսիւէ սրտադին կը բարեկէր այս հին բարեկամը: Մեծ աղէտները կապտակէր: Այնքան ընտանի էր ճակատադրին հետ որ պղտիկ անուսով կանուանէր զան. — Բարի լոյս, Փորձանք, կըսէր:

Բաղդին այս հալածումները հնարապէս մ'ըրած էին զան: Պօսիւէ բիւր հնարներ ունէր: Ստակ չտեսէր, բայց՝ երբ սիրտը ուղէր՝ «ապերասան ծախսեր» ընելու միջոյն կը դրանէր: Գիշեր մը կարող կապող կնիկի մը հետ ընթրելով մինչև հարիւր Ֆրանք ծախս ըրաւ, և զեղնութեան միջոցին սա անմուսնալի խօսքը ըսաւ. Հաբէ՛ր Ֆրանքսոյ աղէկ, Կաշէ՛ր, Զայէ՛ր, աս կընկնէր:

Պօսիւէ դէպ ի փաստաբանութեան պաշտօնը կը դիմէր յամրաբար. իրուագիտութիւն կուսանէր Պահօրէլի ուսած կերպովը: Պօսիւէ քիչ անդամ բնակարան կուսենար, երբեմն ալ ամենեւին չէր ունենար: Մերթ ասոր, մերթ անոր, և ամենէն շատ ծօլին սենեակը կը բնակէր:

Ծօլի բժշկութիւն կը սորվէր. Պօսիւէէն երկու տարի պըղտիկ էր:

Ծօլի երեակայական հիւանդ երիտասարդ մ'էր: Բժշկութեան մէջ սորվածն էր աւելի հիւանդ ըլլալ քան թէ բժշկութեան երեք տարեկան հասակին մէջ ինքզինքը հիւանդոտ մը կը սեպէր, և կեանքը հայլին մէջ լեզուն նայելով կանցունէր: Կը հաստատէր թէ մարդս ասեղի մը պէս կը մաղ-

նէտի (s'aimer), և սենեկին մէջ անկողնին դուրսը դէպ 'ի հարաւ և ոտքը դէպ 'ի հիւսիս կը դնէր, որպէս զի զիշերը երկրապունտի մագնիսական մեծ հոսանքը (courant) չը շփոթէ իր արիւնին շրջաբերութիւնը: Փոթորիկի ժամանակ իր երակին զարկը կը քննէր: Բայց ամենէն զուարթն էր ծօլի:

Ծօլին այս ամէն իրարու անյարմար հանդամանքը, այսինքն երիտասարդութիւնը, մոլեկրութիւնը, հիւանդոտութիւնը, զուարթութիւնը սիրով կը վարուէին միատեղ, և կը կազմէին արտակերպոն և հաճելի անձ մը զոր իր ընկերները՝ և բազմայն տառին գործածութեան մասին անխնայ ըլլալով՝ ծօլլի կանուանէին:

— Չորս ելով²⁵ կրնաս թեւարկել, կըսէր անոր Ժան Բրուվէր:

Ծօլի սովորութիւն ունէր դաւազանին ծայրովը քթին դըպնալու. այս սովորութիւնը կորովամտութեան մը նշան էր:

Այս ամէն երիտասարդները որք խիստ կը զանազանէին իրարմէ, և որոնց վրայ սակայն պէտք է անկատակ խօսիլ, մի և նոյն կրօնքը ունէին, այսինքն Յաւաքի մտածութիւն:

Ամէնքն ալ զաղղիական յեղափոխութեան հարազատ դաւաններն էին: Ամենէն թեթեւները ծանրութիւն մը կառնէին, երբ կարտասանէին 89 ամսթիւը: Անոնց հայրերը՝ ամէն մէկը իր բնութեան համեմատ՝ ֆէօյլեան, արքայական կամ վարդապետական էին կամ եղած էին. բայց հոգ չէր, այն խառնակութիւնը չէր վերաբերեր իրենց, վասն զի իրենք երիտասարդ էին, և այն խառնակութիւնը իրենցմէ առաջ էութիւն ունեցած էր: Անոնց երակներուն մէջ չըջաբերողն էր սկզբունքներու անարատ արիւնը: Առանց միջնական (intermédiaire) զանազանութեան անոնց ամէնքն ալ անապաւ կաննի իրաւունքին և բացարձակ պարտաւորութեան կը յարէին:

Անդամակից (affilié) և մասնակից (initié), ամէնքն ալ ծածկապէս տեսլականը կը ծրագրէին:

Այս ամէն եռանդալի սիրտերուն և համոզակեր միտքերուն հետ սկեպտիկեան մ'ալ կար: Ինչպէս անոնց հետ կը զրոնուէր. — Վերադարձեամբ: Այս սկեպտիկեանն անունն էր Արանթէր. սովորաբար R գլխադիրը կը դնէր իր ստորագրութեան տեղը²⁶: Արանթէր մարդ մ'էր որ շատ կը գողնա, նաք որ և է բանի մը հաւատալու: Սակայն Բարիկի մէջ ուսում առնելով ամենէն աւելի սորվող ուսանողներուն միջէր ան: Գիտէր թէ լաւագոյն սուրճը Վամպլէնի սրճարանը, և լաւագոյն դնդասեղանը Վօլթէրի սրճարանը կը գտնուի: Թէ լաւ նկանը և լաւ աղջիկը Մէնի պուլվարին վթայ Էրմիթաթը, շրթնատունկով (crapaudine) եփած հաւիկները (poulet) Սակէ անուն կնիկին պանդոկը, համադամ ձուկերը Գիւնէթի քաղաքագրան մօտերը, և սպիտակ թեթե գինի մ'ալ Գօմպայի դուռնի մօտերը կը գտնուին: Ամէն բանին լաւ տեղերը գիտէր, նաեւ թափ և շփ ըստած խաղերը, քանի մը պար, և երեւելի դաւազանակիր (bâtoniste) մ'էր: Այս ամէն յատկութիւններէն 'ի զատ նաեւ նշանաւոր գիտնէր, և սոսկալի տղեղ էր: Իրմա Պուասի որ այն ժամանակի բօթիկնէլ կարող կիներուն ամենէն գեղանին էր, զայրաշալով անոր տղեղութեան դէմ, իմ վճիռը տուած էր, Արանթէր անհաշիւ է. բայց Արանթէրի ինքնագովութիւնը չէր շփոթեր: Սիրապէս և ակնապիշ կը նայէր ամէն կիներուն, ամենուն համար կարծես ըսելով՝ «Էթէ ուղէի», և աշխատելով կլլեցնել իր ընկերներուն թէ ընդհանրապէս կուզուէր ինք:

Ծողովուրդի իրաւունք, մարդու իրաւունք, ընկերային դաշնադիր, զաղղիական յեղափոխութիւն, հանրապետութիւն, հանրիշխանութիւն, մարդկութիւն, քաղաքակրթութիւն, կրօնք, յառադրեմութիւն, ասոնք ամէնքն ալ Արանթէրի համար զրեթէ նշանակութիւն չունէին: Ար ժպտէր այս բառերուն վրայ: Սկեպտիկութիւնը, իմացականութեան այս փրտութիւնը ամբողջ զաղափար մը թողած չէր անոր մտքին մէջ: Հեզնութեամբ կապրէր: Միայն մէկ ստուգութիւն կայ՝

որ է գինիիս բաժակը, կըսէր. այս էր անոր փղընը: Ամէն կուսակցութիւններու ամէն զոհողութիւնները կը ծաղրէր, եղբայրը, ինչպէս նաեւ հայրը, երիտասարդ Բոպէսքիէրը, նաեւ Լուսազըրօյը կը ծաղրէր: Լաւ կը յառաջանան մեռնելով, կաղաղակէր: Խաչելութեան համար կըսէր. Ահա կախան մը որ աղէկ դործ տեսաւ: Թափառաշրջիկ, խաղամոլ, անառակ, սաէպ գինով մ'էր, և այս նորահաս մտախոհներուն տհաճութիւն կը պատճառէր անընդհատ երգելով. *Այլ քիչ քիչ, աչքիս երբ, կը քիչ քիչ, քիչ քիչ, եղանակ, Կեցցէ Հանրի Գ.*

Սակայն այս սկեպտիկեանը մոլեռանդութիւն մ'ունէր: Այս մոլեռանդութիւնը ոչ զաղափար, ոչ վարդապետութիւն, ոչ ճարտարութիւն, ոչ ալ գիտութիւն մ'էր, այլ մարդ մը, այսինքն Անժօլը: Կրանթէր կսքանչանար Անժօլայի վրայ, կը սիրէր և կը պատուէր զան: Այս բացարձակ ոգիներու քաջամարտ խումբին մէջ այս անիշխանական կասկածոտը որոն հետ կը միանար: Ամենէն բացարձակին հետ: Անժօլը քիչ կերպով կը նուաճէր զան. միթէ զաղափարներով: Ոչ, այլ բնաւորութեամբ: Ասի շատ անգամ գիտուած երևոյթ մ'է: Սկեպտիկեանի մը հաւատացեալի մը յարիւր պարզ բան մ'է ամբողջարար (complémentaire) զոյներու օրէնքին պէս: Հրապոյր մ'է մարդու ինչ որ չունի ինք: Ոչ ոք կոյրին պէս կը սիրէ լոյսը: Թղկուհին թմրկահաւերներու բարձրահաս պարագլուխը կըսիրէ: Գորտը աչքերը գէպ երկինք կը վերցնէ միշտ. Ինչո՞ւ: — Թռչունին թևերկութիւնը տեսնելու համար: Կրանթէր՝ որու մաքին մէջ տարակոյսը կը սողա՞ր՝ սիրով կուգէր տեսնել Անժօլայի սրտին մէջ հաւաքին թևատարած գիրքը: Կրանթէր Անժօլայի հարկաւորութիւն ունէր: Այս զգաստ, քաջողջ, հաստատուն, ուղիղ, խիստ և անարատ երիտասարդը կը հմայէր զան. Կրանթէր որոշապէս չէր նշմարեր և ոչ ալ միտքէն կանցունէր ինքնիրեն մեկնել թէ ինչպէս կը հմայուէր անորմէ: Բնազ-

դումով կսքանչանար այնպիսի մարդու մը վրայ որ իր ներհակն էր: Իր թոյլ, դիւրակոր, հիւանդային և աճապարները Անժօլայի կը յարէին ողնայարի մը յարելու պէս: Իր բարոյական ողնասիւնը (colonne vertébrale) այս նեցուկին վրայ կը յենուէր: Կրանթէրի անձ մ'ըլլալը Անժօլայի քով կերևար: Սակայն Կրանթէր իսկ առերեւութապէս երկու իրերու ներհակ տարբերով կը բաղկանար: Հեղնասէր էր ու միանգամայն ջերմասիրտ: Իր անտարբերութիւնը սէր կըզար: Միտքը կրնար հաւատքէ զուրկ մնալ, բայց սիրտը չէր կըրնար բարեկամութենէ զուրկ ապրիլ: Մեծ հակասութիւն. վասն զի սէր մը համալում մ'է: Այսպէս էր Կրանթէրի բնաւորութիւնը: Կան այնպիսի մարդեր որոնք կարծես թէ երկրորդ երես, աստու կամ յետսկողմ ըլլալու համար ծնած են: Բօլիւքս, Բաթրօղլը, Նիսիւս, Էօտամիտաս, Էֆէսթիօն, Բէշմէա են: Ուրիշի մը վրայ կ'ստնելու թէսութեամբ կ'ապրին. անոնց անունը շարունակութիւն մ'է, և երբ կը դուրս, միշտ և շաղկապը կուգէ առջեւ. անոնց կեանքը իրենց յատուկ չէ, անոնց չմեքաբերող ճակատադրի մը միւս կողմն է այն: Կրանթէր ահա այս մարդերուն մին էր: Անժօլայի աստառն էր:

Գրեթէ կրնանք ըսել թէ մտերմութիւնները այբբէնգիմփ տառերուն մէջ կ'սկսին: Պրանսերէն այբբէնգիմփ տառերուն շարքին մէջ Օ և Բ տառերը անբաժանելի են: Ուղած կերպովդ կրնաս արտասանել Օ և Բ, կամ Օրէսթ և Բիլատ:

Կրանթէր, Անժօլայի ճշմարիտ արբանեակը, այս երկու տասարդներուն խումբին մէջ կը բնակէր, անոնց հետ կ'ապրէր. անոնց հետ միայն հաճութիւն կըզար. ամենուրեք առնոց ետեւէն կերթար: Կրանթէրի ուրախութիւնն էր տեսնել այս շքանկարներուն երթևեկելը գինիին զրուշիներուն մէջ: Կրանթէր զուարթ բնաւորութիւն մ'ունէր, և ահա այս պատճառաւ այն երիտասարդները իրենց խումբէն չէին արտաքսեր զան:

Անժօլրա՝ իբր հաւատացեալ՝ կարհամարհէր այս անհաւատիկեանը . իբր ժողովալ՝ կարհամարհէր այս զինուոր : Հըստարտութեամբ փոքր ինչ կարիկցութիւն կը շնորհէր անոր : Արանթէր չընդունուած Բիլլաւ մ'էր : Անժօլրա միշտ կը յանդիմանէր , խոտիւ անդին կը հրէր , կը մերժէր զան . Արանթէր ալ միշտ ետ կուգար . Ինչ զեղեցիկ մերմէր , կըսէր Անժօլրայի համար :

ՊԼԱՌԻՔ Բ.

ԳԱՐԱՆԱԿԱՆ ԺԱՌ ՊԼՈՆՏՈՅԻ Ի ՊՈՍԻՒԼԷ

ԿԼԱՍՕԲԷ մ'ետք որ՝ ինչպէս ընթերցողը պիտի տեսնէ՝ համադիպութիւն մ'ունէր վերը պատմուած դէպքերուն հետ , Լէկլը Տը Մօ՝ Գաֆէ Միզէնի գուռին ծնօտին կը թնամ էր հեշտասիրութեամբ : Հանդիստ վայելող մարդարձանի մը կերպարանով միայն կը մտախոհէր հոն : Սէն-Միշէլի հրապարակը կը նայէր : Անտիով յենուլը ոտքի վրայ պառկելու կերպ մ'է զոր մտախոհները չեն առեր : Լէկլը Տը Մօ՝ առանց թախծութեան՝ կը խորհէր պզտի ձախորդութեան մը վրայ որ առջի օրը իրեն պատահած էր իրաւադատութեան դպրոցը և որ իր անձնական խորհուրդները կը փոփոխէր , խորհուրդներ որք բաւական անորոշ էին :

Մտախոհութիւնը չկրնար արդիւլել ոչ կառքի մ'անցնիլը և ոչ ալ մտախոհէն նշմարուիլը : Լէկլը Տը Մօ , որու աչքերը տեսակ մ'անորոշ դեղերումի մէջ կը թափառէին , իր այս քնաշըջային վիճակին մէջ մայրանին վրայ քայլող երկանիւ կառք մը նշմարեց , որ կամաց կամաց և կարծես զեղեւումով կերթար : Ինչ կուգէր այս կառքը . ինչու յամրաբար կերթար : Լէկլը կառքին նայեցաւ , որու մէջ կառապանին քով երկտասարդ մը , և երկտասարդին առջևն ալ զիշերուան բաւական մեծ կակ ծրար մը կար : Անցորդները այս ծրարին վրայ անուն մը կը տեսնէին որ սև մեծ տառերով զբոսած

էր թուղթի մը վրայ . թուղթը կտաւին վրայ կարուած էր . անունն էր ՄԱՐԻՌԻՍ ԲՕՆՄԷՐՍԻ :

Լէկլը երբ տեսաւ այս անունը , գիւրքը փոխեց , ուղիղ կայնեցաւ , և ձայնը կառքին մէջ նստող երկտասարդին ուղղելով , պօռաց .

— Պարոն Մարիուս Բօնմէրսի :

Կառքը կանգ առաւ :

Երկտասարդը որ նոյնպէս խորունկ մտախոհութեան մէջ կերեար , աչքերը վեր ընկելով ,

— Ո՛ղ է ան , ըսաւ :

— Պ . Մարիուս Բօնմէրսի գուռ չէք :

— Անշուշտ :

— Ձեզ կը փնտռէի , կրկնեց Լէկլը Տը Մօ :

— Ինչու , ինչ կայ , հարցուց Մարիուս , վասն զի իբրք Մարիուսն էր որ իր հաւին տունէն ելած էր : Իր առջև կերեար կերպարան մը զոր առաջին անգամ՝ կը տեսնէր . ուստի շարայարեց . — Ձեմ ճանչնար ձեզի :

— Եւ ոչ ալ ես ձեզի կը ճանչնամ , պատասխանեց Լէկլը :

Մարիուս կարծեց թէ ծաղրածու մ'է ան . կամ թէ այնպիսի մէկը որ կուգէ փողոցին մէջ իր քիթէն բռնել : Մարիուս որ նոյն պահուն զուարթ չէր , ունքերը ծռեց : Իսկ Լէկլը Տը Մօ՝ առանց խռովելու՝ շարայարեց .

— Երէկ չէ միւս օր դպրոց չէիք :

— Կարելի է :

— Այո , դպրոցն էիք :

— Ուսանող էք , հարցուց Մարիուս :

— Այո , ձեզի պէս , պարոն : Երէկ չէ միւս օր դպրոցը մտայ պատահաբար : Վարժապետը աշկերտներուն անունը կուտար մի առ մի՝ անոնց ներկայ ըլլալը կամ չըլլալը հասկնալու համար : Ինչպէս զիտես , այս միջոցին այս վարժապետները շատ ծիծաղելի կերպով կը վարուին : Աթէ երբորդ անգամ անունդ տայ և ձայն չտաս , իսկոյն անունդ կը սըր-

քուի ցանկէն : Այսպէս Ֆրանքը ծովը նետած կըլլայ :

Մարիուս սկսաւ մտիկ ընել : Լէկը շարունակեց .

— Պլոնտո վարժապետն էր աշկերտներուն անունները տուողը : Ար ճանչնաք Պլոնտոն : Խիստ սրածայր և խիստ չարաշուք քիթ մ'ունի , և հեշտօրէն կառնու բացակայութեան հօտը : Նախ Բ տառով սկսող անունները սկսաւ յիշել սրմանեղանի : Ես՝ այս տառին հետ զորձ չունենալու համար՝ մտիկ չէի ընել : Ամէն տրուած անունը ձայն կուտար , և ոչ մէկուն անունը սրբուեցաւ . աշկերտներուն ամէնքն ալ ներկայ էին անթերի : Պլոնտո կը տրտմէր : Մեկուսի կըսէի իւրովի . Պլոնտո , սիրականդ իմ , այսօր ամենափոքր զորձ մը չպիտի կրնաս տեսնել : Պլոնտո յանկարծ Մարիուս Բժմէրաք անունը տուաւ : Բայց ոչ որ պատասխանեց : Պլոնտո յոյսով համակուած նորէն և աւելի ազդու ձայնով մ'ըսաւ . Մարիուս Բժմէրաք , և դրիչը ձեռք առաւ : Անդու չիմ , պարոն : Զուտ մ'ըսի իւրովի . Ահա լաւ աղայ մը՝ որ ցանկէն պիտի սրբուի : Ուշադրութիւն : Այս աղան իրապէս կեանքի վաշտամբերովը ապրող անփոյթ մ'է : Լաւ աշկերտ մը չէ ան : Նստասէր մը , ուսում առնող ուսանող մը , իմաստակ անմարդ մը , զիտութեան , դպրութեան , աստուածաբանութեան և իմաստութեան քաջ հմուտ մը , հաղուած շքուած հաստ դուի մը , յատկութեամբ անպիտան մը չէ ան : Պատուաւոր ծոյլ մ'է ան որ կը դեղերի , որ դիւղերը կղբօսուի , որ իրենցներուն հետ կը տեսնուի , որ զեղաններուն հետ կը սիրաբանէ , և որ թերեւ հիմա տարփուհիս տունն է : Ազատե՛ք զան : Թող Պլոնտո ճայթի : Բարեկամ , նոյն պահուն Պլոնտո սրբութի սեղիչը առնելով մեկնին թաթխեց՝ անունդ ներկայութեան ցանկէն սրբելու պատրաստութեամբ , եր շեկադոյն բերը սրահին մէջ ժուռածեց , և երրորդ անգամ կրկնեց Մարիուս Բժմէրաք : Հո՛ւ է՛ , պատասխանեցի . ասով անունդ չսրբուեցաւ ցանկէն :

— Պարոն , . . ըսաւ Մարիուս :

— Բայց իմ անունս սրբուեցաւ , շարայարեց Լէկը տը Մո :

— Զեմ հասկնար թէ ինչ ըսել կուղէք , ըսաւ Մարիուս Լէկը կրկնեց .

— Ահա եղելութիւնը : Պատասխանելու համար՝ բեմին և՛ կիկը գնելու համար՝ դուին քովն էի : Վարժապետը՝ կերպիւ իւրեք աչերը վրաս անկելով ինձ կը նայէր : Յանկարծ Պլոնտո՝ որ Պուալոյի զիրքին մէջ յիշուած չարամիտ քիթն է թերեւ , Լ տառով սկսող անունները յիշել կսկսի : Լ զիրը իմ անունի սկզբնատառն է : Ես Մօ քաղթէն եմ և անունս Լէկը է :

— Լէկը , ընդմիջեց Մարիուս կարծելով թէ կայսերական արծիւ կը նշանակէ անունը , ինչ զեղեցիկ անուն :

— Պարոն , Պլոնտո երբ այդ զեղեցիկ անունին հասաւ , Լէկը , պօռաց . Հո՛ւ է՛ , պատասխանեցի : Անտան Պլոնտո վաղրի մ'անուշութեամբ ինձ նայեցաւ , և ժպտելով ըսաւ . Եթէ Բժմէրաք դու ես , ապա ուրեմն Լէկը չես : Խօսք մը որ կարծես քեզի համար դառն ամարդութիւն մը կը պարուհակէ . և որ սակայն միայն ինձի համար սոսկալի խօսք մ'էր : Պլոնտո ասի ըսելէն ետք անունս սրբեց :

Մարիուս աղաղակեց .

— Ամօթով եմ քովդ , պարոն :

— Նախ և առաջ , ընդմիջեց Լէկը , կուզեմ լաւ կերպով քանի մը զովեստներ տալ և անոնց մէջ զմուսել Պլոնտոն : Մեռած կենթադրեմ զան : Անոր նիհարութեան , տժգունութեան , ցրտութեան , խտտութեան և հոտին մասին փոփոխութեան արժանի մեծ բան մը չկայ : Եւ կըսեմ . Erudimini qui iudicatis terram²⁷ . « Հաս կը հանգչի Պլոնտոն , քիթ Պլոնտոն , հրահանգին կովը , պահարկական պատուէրին ահագին շունը , անուանակոչումի հրեշտակը , որ ուղիղ , քառակուսի , ճիշդ , անաչառ , պարկեշտ և սոսկալի մարդ մ'էր : Ինչպէս որ ան իմ անունս ջնջեց , Աստուած ալ զինքը ջնջեց :

Մարիուս կրկնեց .

— Հատ կը ցաւիմ . . . :

— Թող ասի քեզի դաս մ'ըլլայ , պատանիդ դու , ըսաւ
Լէկլը Տը Մօ : Այսուհետեւ նայէ որ չպահիսիս :

— Բիւր անգամ ներումն կը խնդրեմ քեզմէ :

— Ա՛յ մէյ մ'ալ ընկերիդ անունը սրբել տալու վտանդին
մի ենթարկիր :

— Յիրաւի շատ կը տրտմում . . . :

Լէկլը քահ քահ խնդաց :

— Բայց ես շատ կուրախանամ : Փաստաբան ըլլալու վը-
տանդի մէջն էի : Հիմա անունիս սրբումովը այդ վտանգէն
ազատեցայ : Փաստաբանական պաշտօնի յաղթանակներէն կը
հրաժարիմ : Ոչ այլի կնիկները պիտի պաշտպանեմ և ոչ ալ
որբերու դէմ դատ պիտի վարեմ : Ոչ փաստաբանի ամբանը
պիտի կրեմ և ոչ ալ դատարաններու մէջ պիտի ստատեմ :
Ահա անունս սրբուեցաւ փաստաբանցունքու ցանկէն : Պա-
րոն Բօնմբուի , քեզ կը պարտաւորիմ այս ազատումը : Կու-
ղեմ շնորհակալութեան այցելութիւն մ'ընել քեզ հանդի-
սապէս : Ո՛ր կը բնակիս :

— Այս կառքին մէջ , ըսաւ Մարիուս :

— Հարստութեան նշան , կրկնեց Լէկլը հանդարտութեամբ :
Պը շնորհաւորեմ քեզի . վասն զի տարին ինը հազար ֆրանք
վարձ բերող կալուած մ'է այդ :

Նոյն պահուն Գուրֆէյրադ սրճարանէն դուրս կենէր :

Մարիուս տրտմապէս ժպտելով ,

— Երկու ժամէ 'ի վեր է այս կալուածին մէջ դառնիլու
և կը փափաքիմ դուրս ելնել , բայց բան մը պատահեցաւ և
չզիտեմ թէ ո՛ւր երթամ :

— Պարոն , ըսաւ Գուրֆէյրադ , իմ տունս եկէք :

— Կը վայելէր որ իմ տունս դար , բայց տուն չունիմ , ք-
սաւ Լէկլը :

— Գուն լուէ , Պօսիւէ , կրկնեց Գուրֆէյրադ :

— Պօսիւէ , բայց կարծեմ թէ անունդ Լէկլը էր :

— Լէկլը Տը Մօ , այլաբանութեամբ Պօսիւէ , պատաս-
խանեց Լէկլը :

Գուրֆէյրադ կառքը մտնելով ,

— Կառապան , Բօրթ-Սէն-Ժաղի պանդոկը պիտի երթանք ,
ըսաւ :

Նոյն գիշեր Մարիուս Բօրթ-Սէն-Ժաղի պանդոկին սեն-
եակներուն մէջ տեղաւորուած էր Գուրֆէյրադին հետ քով
քովի :

ՊԼՈՒԴ Գ.

ՄԵՐԻՈՍԻ ԶԵՐԲՆԵՔԸ

ՔԱՆԻ մ'օրուան մէջ Մարիուս Գուրֆէյրադի բարե-
կամը եղաւ : Երկտասարդութիւնը անմիջական կցումներու և
ստիպողական յարումներու եղանակն է : Մարիուս Գուրֆէյ-
րադին քով ազատ ջունչ կառնէր . Մարիուսի համար բա-
ւական նօր բան էր այս : Գուրֆէյրադ հարցումներ չըրաւ ա-
նոր : Եւ ոչ իսկ միտքէն անցաւ հարցնել : Այս հասակի
մէջ երեսները չուտ մը կըսեն ամէն բան : Խօսքը անօգուտ
է : Կան երկասարգներ որոնց դէմքը կրնայ ըսուիլ թէ կը
չսղակրատէ : Այս աեսակ երկասարգներ անգամ մը կը
նային իրարու և կը ճանչնան զիրար :

Սակայն առաւօտ մը Գուրֆէյրադ յանկարծ յետադայ
հարցումը ուղղեց անոր .

— Աղէկ միտքս ինկաւ . քաղաքական կարծիք մ'ունիս դու :

— Զարմանալի հարցում , ըսաւ Մարիուս , գրեթէ վերա-
ւորուելով հարցումէն :

— Ի՞նչ ես :

— Հանրիշխանական-Պօնաբարդեան :

— Երկու կրօնքի ծառայող թերահաւատ , ըսաւ Գուրֆէյրադ :
Հետեւեալ օրը Գուրֆէյրադ Մարիուս Հետս առնեալ

Գաֆէ-Միզէն տարաւ : Յետոյ ժպխտով մ'անոր ականջին փսփոսաց . Պէտք է որ յեղափոխականներուն ներկայեմ քեզի : Եւ Ապէաէի բարեկամներուն սրահը տարաւ զան , միւս ընկերներուն ներկայեց և կէս ձայնով , Աշէբօ Կէ , ըսաւ . պարզ խօսք զոր Մարիուս չհասկցաւ :

Մարիուս ինկած էր այնպիսի միտքերու բոյնի մը մէջ ուր հանդիստ չպիտի վայելէր : Թէև լռակց և ծանրաբարոյ էր , բայց և այն միտքերուն պէս ինքն ալ թե ու զէնք ունէր :

Մարիուս որ սովորութեամբ և ճաշակով մինչև անատեն առանձնասէր , և մենախօսութեան ու մեկուսութեան միտած էր , փոքր ինչ խրաչեցաւ այն երիտասարդներուն իր բոլոր տիրք թռչտիլը տեսնելով : Այս ամէն զանազան նախաշարժումները (initiative) կը գրգռէին զան միահամուռ և կը ձգձգէին : Այս ազատական և աշխատասէր միտքերուն աղմկակի երթևեկը մերթիկ կը յարուցանէր անոր դադափարներուն մէջ : Երբեմն աղմուկին մէջ այս դադափարները այնքան կը հեռանային Մարիուսի միտքէն որ դժուարաւ կը ժողովէր զանոնք : Կը լսէր որ անակնկալ կերպով մը կը խօսուէր փիլիսոփայութեան , դրահանութեան , ճարտարութեան , պատմութեան և կրօնքի վրայ : Տարօրինակ պատկերներ կը նշմարէր , և կը կարծէր թէ տեսածը քառսն է , վասն զի հեռուէն չէր զիտեր անոնց տեսքը : Հօրը կարծիքները ընդունելու համար երբ ձգած էր իր հասին կարծիքները , կարծած էր թէ ալ միտքը հաստատուն վիճակ մ'ընդունած է . հիմա՜ խռովութեամբ և առանց ինքնիրեն խոստովանել համարձակելու՝ կը կասկածէր այս հաստատութեան վրայ : Գարձալ տեղէն կը շարժէր այն հրեշտակը որու տակ կը տեսնէր ամէն բան : Տեսակ մ'երեքում՝ անոր ուղեղին ամէն հօրիզոնները վեր 'ի վայր կը յուզէր : Ներքին տարօրինակ իրարանցում : Այս իրարանցումը զրեթէ կը տառապէր զան :

Կերևար թէ այս երիտասարդներու համար «նուիրադորձուած քաներ» չկային : Մարիուս ամէն նիւթի վրայ այնպի-

սի տարօրինակ խօսուածք մը կը լսէր , որ իր տակաւին վեհ հերոս մտքին անհասկնալի լուրար :

Երբ կը ներկայէր թատրական ծանուցում մը , որու վրայ դասական ըսուած հին ցուցակէն ողբերգութեան մ'անունը կերեար , Պաֆօրէլ կը պօռար . Կորնէի այն ողբերգութիւնը որ սիրելի է քաղաքաւորներուն : Եւ Մարիուս կը լսէր Գօմպլէրին յետադայ կերպով պատասխանելը .

— Անիրաւ ես , Պաֆօրէլ : Քաղաքաւորները ողբերգութիւնը կը սիրեն , և այս մասին պէտք է հանդարտ թողուլ քաղաքաւորները : Արդի յառաջդիմութեան դադափարներէն հեռի ողբերգութիւնն ալ իր էութեան պատճառն ունի , և ես չեմ այն անձերու թիւէն որոնք յանուն Լապիլի կուրանաւ անոր էութեան իրաւունքը : Բնութեան մէջ ճրագիրներ կան , արարածներու մէջ ծիծաղելի նմանութիւններ կան բոլորովին կազմուած . կաուց մը որ կաուց չէ , թեկեր որ թեկ չեն , լուղաթեկեր (nageoire) որք լուղաթեկ չեն , թաթուլներ որք թաթուլ չեն , ցաւաղին աղաղակ մը , որ լսողին խընդուկը բերէ . ահա սպին է այս : Արդ քանի որ թռչունին քով հաւն ալ կայ , չեմ հասկնար թէ ինչու դասական ողբերգութիւնը էութիւն չունենայ հին ժամանակի ողբերգութեան առջև :

Երբեմն ալ Մարիուս երբ Անժօլթայի և Գուրֆէյրաղի հետ Ժան-Ժաղ-Բուսօյի փողոցէն կանցնէր , Գուրֆէյրաղ Մարիուսին թեկ կը մտնէր , և կըսէր .

— Ուշադրութիւն ըրէ : Ասի Բլաթրիէր փողոցն է որ այսօր Ժան-Ժաղ-Բուսօյի փողոցը կանուանի , վասն զի զարմանալի ընտանիք մը ասկէ վաթսուս տարի առաջ այս պոռհին մէջ կը բնակէր : Ընտանիք ըսածս Ժան-Ժաղ և Թեքէզան էին : Ժամանակ առ ժամանակ այս ընտանիքէն պղտի էակներ կը ծնէին : Թեքէզան կը ծնէր , Ժան-Ժաղն ալ կը պիտակէր (enfantrouver) զանոնք :

Եւ Անժօլթա խառն կը յանդիմանէր Գուրֆէյրաղը :

— Լուգ ժան-ժաղ-Ֆուսայի առջև, ես կըքանչանամ այդ մարդուն վրայ: Ստոյդ է թէ ուրացաւ իր զաւակները, բայց ժողովուրդը որդեկորեց:

Այս երկտասարդներուն և ոչ մէկուն բերնէն կը լսուէր «կայսրը» բառը: Ժան Բրուվէր միայն Նարբոնէն կըսէր երբեմնակի. միւս ամէնքն ալ Պոնաբարդ կըսէին: Իսկ Անժօլըս Պոնաբարդ կարտասանէր:

Մարիուս անորոշապէս կը զարմանար:

ՔԱՆՈՒՆ Գ.

ԳՍՓԷ-ՄԻՔԷԻՆԻ ԵՏԵՆԻ ՍՐՆՆԷ

Այս երկտասարդներու մէջ տեղի ունեցող խօսակցութիւններու մին որոնց ներկայ կը դառնուէր Մարիուս՝ երբեմնակի ինքն ալ խօսքի խառնուելով, ստուգապէս ցնցեց աւոր միտքը:

Այն խօսակցութիւնը՝ որու կակնարկենք՝ տեղի ունեցաւ Գաֆէ-Միւլէնի ետեւի սրահին մէջ ուր նոյն իրիկուն դուռ մարում էին Ալէէի գրեթէ բոլոր բարեկամները: Պատին վրայի ճրագը հանդիսապէս վառուած էր: Այս կամ այն իրերու վրայ կը խօսէին առանց կրքի, այլ վիզլուկով: Անժօլըսէն և Մարիուսէն ի զատ՝ որք կը լռէին՝ ամէն մէկը իր մտքէն փչող հոգին համեմատ կը ճառէր: Ընկերներու մէջ տեղի ունեցող խօսակցութիւնները երբեմն կունենան այս հանդարտ վիզլուկները: Խօսակցութիւնը նաեւ խաղ մ'էր, խառն ի խառն բան մ'էր: Իրարու խօսք կը նետէին, քար կը նետէին փոխադարձապէս: Սրահին չորս անկիւնը խօսակցութիւն կը լարէր:

Այս ներքին սրահին մէջ բնաւ կին մը չէր կրնար մտնել, բաց ի Լուիզօնէն, որ սրճարանին սպասները լուացող կինն էր և որ ժամանակ առ ժամանակ սրահէն կանցներ լուացարանէն դորժանոց ելքաւոր Համբ:

Կրանթէր որ կատարելապէս գինով էր, վրդովում կուտար սրահին այն անկիւնին ուր կը կենար, խելքին փշածը բերնէն դուրս կը թափէր գիտնալով կամ չգիտնալով, և կը սլուար:

— Ծարաւի եմ: Երազ մը կը տեսնեմ, մահկանացուներ, Հայաէլպէրկի գինիին տակաւին թող կաթուած մը իջնէ, և անոր փակցուելը տասներկու տղուկներուն մին ես ըլլալ պիտի ուզեմ: Կուզէի խմել: Կը փափաքիմ մուսալ կեանքը: Կեանքը չգիտեմ որմէ հնարուած սոսկալի գիւտ մ'է: Այս կեանքը ըստածը ամենին չաւեր և ամենին արժէք մը չունի: Մարդս հոգին բերանը կը բերէ ապրելու համար: Կեանքը զարդ մ'է որու մէջ գործածելի իրեր քիչ կան: Երանութիւնը հին շրջանակ մ'է որու մէկ կողմը միայն ներկուած է: Ժողովոց գիրքին իմաստունը՝ ամէն ինչ ունայնութիւն է՝ կըսէ: Համաժողով եմ այս միամիտ մարդուն հետ որ թերեւ էութիւն ունեցած չէ բնաւ: Զրօն՝ չուզելով բոլորովին մերկ մնալ, ունայնութեամբ հաղուեցաւ: Ո՛ւ ունայնութիւն, դու ամէն բանի կարկանդակ ես միծ միծ բառերով: Խոհապանը՝ գործանոց, պարողը՝ վարժապետ, ձեռնածուն՝ մարմնավարժ, կոփամարտը՝ ըմբիշ, դեղագործը՝ տարբալոյժ, հերազարդը՝ (perruquier) ճարտարապետ, կաւիիր բանորդ՝ ճարտարապետ, կառավար ծառան՝ քաջավարժ որսորդ, նեպուկը՝ քեթիլէթիլաշ (տեսակ մը կենդանի) կը սեպուի: Ունայնութիւնը ետեւ մը և երես մ'ունի, երեսը՝ ապուշ է, սեւ մարմն է ան՝ իր ուլունքովը, ետեւը՝ ակմար է. փիլիսոփան է ան՝ իր հնոտներովը: Մէկին վրայ կուլամ, միւրին վրայ կը խնդամ: Ինչ որ շուք և աւագութիւն կանուանի, պատիւը և արժանապատուութիւնը անդամ ընդհանրապէս օսկեգեղ (chrysocale) կը սեպուին: Թագաւորները մարդկային հպարտութիւնը խաղալի կը լինեն: Կալիկուլա հիւպատոս կընէր երիվար մը: Շարը Բ. ասպետութեան աստիճան տուաւ կովի կունակի մը: Հիմա հաղուեցէք շքուեցէք:

որեն մե Ինչիթաթիւսի (ձի մը) հիւպատոսութեան և Բօսպօլիսի (խորոված) պարոնութեան մէջ: Իսկ մարդկանց սեպհական արժէքին ակնարկելով կրսեմ թէ այն ևս աւելի յարգ մը չունի: Մտիկ ըրէք զՔսեթին իր դրացիին վրայ առած դու վնասը: Ճերմակը ճերմակին վրայ անադորոյն է. եթէ շուշանը խօսէր, արդեօք ինչպէս պիտի շտկէր աղաւնին. սուս կրօնուհի մը որ ջերմեանդ կնիկի մը վրայ կը շաղակրատէ, աւելի թունաւոր է քան թէ իժը և կապոյտ պէնկալը²⁸: Մեղք որ տղէտ եմ, թէ ոչ շատ մը բաներ պիտի յիշէի ձեզ. բայց քան մը չեմ գիտեր: Օրինակի աղաղաւ, միշտ խելք ունեցած եմ. երբ Արօյի քով աշխրտ էի, փոխանակ մանր մուկնր պատկերներ մրադծելու, ժամանակս խնձոր լաշտէլով (chipper) կանցունէի. յափշտակիչը յափշտակութեան արուն է: Ահա իմ մասին պէտք եղածը ըսի. իսկ դուք, ձեր արժէքն ալ կշռեմ: Ար ծիծաղեմ ձեր կատարելութիւններու, պատուականութիւններու և յատկութիւններու վրայ: Ամէն յատկութիւն պահստութեան մը կը յանգի, խնայասէրը աղահիւ կը մօտի, առատաձեռնը՝ զեղիւն կը մերձաւորի, քաջը պարծուկին քովէն կերթայ. ով որ խիստ բարեպաշտ կըսուի, փոքր ինչ կեղծ բարեպաշտ է. Դիողինէսի վերաբերուն ծախերուն չափ մոլորութիւններ կան առաքինութեան մէջ: Աբու վրայ կսքանչանաք, սպաննուողին թէ սպաննողին, Ահա արի՛ թէ Պրիւթիւսի վրայ. ընդհանրապէս սպաննողին կողմը կը բռնուի: Ապրի՛ Պրիւթիւս, վասն զի սպաննեց: Ահա այս է առաքինութիւնը: Առաքինութիւն, կըսէք, լաւ. բայց նաեւ յիմարութիւն է այն: Այդ երեւելի մարդերը այլ լանդակ արատներ ունին: Պրիւթիւս որ Ահսարը սպաննեց, պղտի տղայի՝ անդրիի մը սիրահար էր: Այս անդրին շինողն էր Ըսթրօնծ իլիօն անուն Յոյն անդրիադործը. ասի քանդակած է նաև Գեղեցիկ-Սրուք անուն ամաղոնին այն պատկերը, զոր Ահրոն հետը կը տանէր երբ կը ճամբորդէր: Այս Ըսթրօնծ իլիօն միայն երկու անգրի ձգած է, որով հա-

մաճայնեցան Պրիւթիւս և Ահրոն: Պրիւթիւս մի կին սիրահարեցաւ, Ահրոն ալ միւսին: Բոլոր պատմութիւնը ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ կրկնաբանութիւն մը: Մէկ դարը միւս դարին բանաբաղն է: Մարէնկոյի պատերազմը Բիտնոյի պատերազմը կօրինակէ. Գլովիսի Թօլպիադը և Նաբոլէոնի Աստերիցը համանման են երկու կաթիլ արիւնի պէս: Մեծ կարեւորութիւն մը չեմ տար յաղթութեան: Ամենէն մեծ աղջկութիւնն է յաղթելը. ճշմարիտ փառքը համոզելն է: Հրամայէք, աշխատեցէք բան մը հաստատելու, եթէ կրնաք, զոհ կը լաք երբ կը յաջողիք, — ինչ միջակութիւն, — և երբ կը նուաճէք, — ինչ թշուառութիւն: — Բարէ, ունայնութիւն և վատութիւն ամենաբնական: Յաջողութեան կը հնազանդի ամէն բան, նաև քերականութիւնը: Si volet usus,²⁹ կըսէ Հօրաս: Հիմեաբար կարհամարհեմ մարդկային սեռը: Բոլորէն մասին իջնեմք. կուզէք որ ոխիմ սքանչանալ ժողովուրդներու վրայ. բայց ո՞ր ժողովուրդին վրայ, եթէ կը հաճիք. միթէ Յունաստանի վրայ: Աթենացիք հին ժամանակի այս բարիքներէն Գոսիօնը կսպաննէին՝ ինչպէս Գալլիացիք Գօլինին սպաննեցին, և այնքան կը փառաքէին բռնաւորները որ Անասէֆէօր՝ Բիսիսթրաթիւն համար կըսէր. Անոր մէջը մեղուները կը հրապուրէ: Յիսուն տարի շարունակ Յունաստանի ամենէն երեւելի մարդը սեպուած է այն Փիլիթաս անուն քերականը, որ կարի փոքր և կարի մանր ըլլալուն համար ստիպուած էր իր մուճակները կապարել (plomber) որպէս զի հօլը չառնու չտանի զինքը: Գօրինթի մեծ հրապարակին վրայ անգրի մը կար զոր Սիլանիոն շինած էր և զոր Բլին կը յիշատակէ երեւելի անդրիներու հետ. այս անգրին Էֆիսթաթի պատկերն էր: Ինչ ըրած է Էֆիսթաթ. — Ուք թաթելու արհեստը դաւած է: Ասով կամփոփուի Յունաստանը և փառքը: Անցնինք ուրիշներու. կուզէք որ Ինչիլթէրայի վրայ սքանչանամ, Քրանսայի վրայ սքանչանամ: Քրանսայի վրայ, և ինչեւ. վասն զի Բարիկն ունի. բայց

արդէն Աթենայի վրայ ըսի կարծիքս : Ինկիլթէրայի վրայ
և ինչու . միթէ Լոնտրայի համար . բայց ես կատեմ այն քա-
ղաքը որ լոկ առուուորի գերի է , որ Գարթամ մ'է : Մանա-
ւանդ թէ Լոնտրա որ շոայլութեան մայրաքաղաքն է , նաև
թշուառութեան կեդրոնավայրն է : Միայն Շէրին-Գրոս թա-
ղին մէջ տարին հարիւր հոգի կը մեռնի անօթութենէ : Այս
է ահա Ալլիսոն : Հիմա ուրիշ բան մ'ալ ըսեմ որ եղ կա-
պէք . Անկլուհի մը տեսայ որ վարդեայ պսակ և կապոյտ ալ-
նայներ ունէր և որ կը պարէր : Ուրեմն շուարիկը տեսնէ Ին-
կիլթէրայի երեսը : Եթէ չեմ սքանչանար ճօն Պուլին (անդ-
լիացի) վրայ , ինչպէս սքանչանամ Յովնաթանին (ամերիկացի)
վրան : Այնքան կախորժիմ այս եղբայրէն որ գերիներ
ունի : Վերջուր times is money (ժամանակը ստակ է) , ինչ
կը մնայ Ինկիլթէրային : Վերջուր cotton is kingը (բամպա-
կը թաղաւոր է) , ինչ կը մնայ Ամերիկային : Ամանիան ա-
ւիշ է . Իտալիան մաղձ է : Միթէ հիանաք Ռուսիայի վրայ :
Վօլթէր կ'սքանչանար : Բայց Չինաստանի վրայ ալ կ'սքանչա-
նար : Կը հաւանիմ թէ Ռուսիա մասնաւոր գեղեցկութիւն-
ներ ունի , սրոնց մին է բոնոմուլութիւնը . բայց կը ցաւիմ
բոնոմուլներու վրայ , վասն զի փափուկ է անոնց առողջու-
թիւնը : Ալէքսիս մը գլխատուած , Պետրոս մը գաշտուած ,
Պողոս մը խղզուած , ուրիշ Պողոս մ'ալ կ'օշիկի ներքանի
տակ ճմլուած , զանազան Իւաններ մարթուած , բազմաթիւ
նիկողայոսներ և Վասիլներ թուաւորուած են , և այս ա-
մէնը կը ցուցնէ թէ Ռուսիայի կայսրներու պալատին օդը
յայտնապէս մահառիթ ապականութիւն մ'ունի : Ամէն քա-
ղաքակրթեալ ժողովուրդները կը հրաւիրեն խորհողը որ հիա-
նայ պարապալի մը , այսինքն պատերազմի վրայ . այդ պատե-
րազմին , քաղաքակիրթ պատերազմին մէջ կը կազմուին և
կամփոփուին աւազակութեան ամէն ձևերը , ժայտա լեռին
կիրճերու հրադանակներուն աւազակութենէն սկսելով մինչ-
չև Բաս-Տուլթօղի Գօմաշ Հնդկներուն ասպատակութիւնը :

Վաշ , Եւրոսթան Ասիական աւելի կարծէ սակայն , ըսէք ինձ
թեմն : Կը հաւանիմ թէ Ասիան համ հոտ չունի , բայց
լաւ մը չղիտեմ թէ ինչ պատճառաւ կրնաք ծաղրել մեծ
Լաւան (Փօնկօնեբուն քուրմը) , դուք , արեւմտի ժողո-
վորդներ , դուք որ ձեր մօտաներու և վայելչութիւններուն
հետ խառնեցիք վեհափառութեամբ խառն ամէն աղտեղու-
թիւնները . Իզլապել թաղուհին կեղտոտ շապիկէն սկսելով
սէրներ , ի նանիք կըսեմ ձեզի : Գարնջուրը ամենէն աւելի
Պրիւսէի , օղին ամենէն աւելի Սթօքօլմի , չիլոլաթօն ամե-
նէն աւելի Մաարիտի , գիաջուրը (genievre) ամենէն աւելի
Ամսթերտամի , գինին ամենէն աւելի Լոնտրայի , սուրճը ա-
մենէն աւելի Պօլսի և աւշինքը ամենէն աւելի Բարիլի մէջ կը
գործածուի . ահա ասոնք են ամէն օդաւար գաղափարները
Բարիլ վերջապէս ամենէն գեր ի վեր է : Բարիլի մէջ քուրջ
հաւքողները անդամ Սիպարիթներ (կնամու) են . Գիպիւնէս
ինչպէս փիլիսոփայ էր Բիրէի մէջ , նոյնպէս ուղէր թեմն
քուրջ հաւքող ըլլալ Մօպերի մայտանը : Սորվեցէք նաև թէ
քուրջ հաւքողներուն կապելանները պէշն կանուանին . ամենէն
երևելիներն են Լա Գառլը և Լ'Ապալտա : Ուրեմն , ո՛ր կա-
պելիօններ , գինետուներ , գինեանիկներ , աշխարհաւանդ-
ներ , կապելաններ , պանդոկներ , բողանոցներ , իջևաններ ,
քրջավաճառներու սրճարաններ , խալիֆներու օթեաններ ,
կը հաւտատեմ ձեզ թէ հեշտամուլ մ'եմ , Բիշարի պանդոկը
կը ճաշեմ մարդի զլուխ չորս ֆրանք վճարելով , Պարսկաս-
տանի օթոցներ պէտք է ինձ որպէս զի Գլէօթաթրան մերկան-
դամ զլորեմ անոնց վրայ . դուք է Գլէօթաթրան : Ա՛հ , դու
ես Գլէօթաթրան , Լուիզօն : Բարի լոյս :

Գաֆէ Միւզէնի ետևի սրահին մէկ անկիւնը ահա այս խօս-
քերը կը թափթփէին Կրանթէրի բերնէն , որ սաստիկ արք-
շիւ էր և որ սրճարանին սպասները լուացող կնիկին հետը
կիյնար՝ չթողլով զայն որ անցնի սրահէն :

Պօսիւէ ձեռքը դէպ 'ի Կրանթէր երկնցնելով՝ կը ջանար լռեցնել զան, բայց Կրանթէր նորէն կըսէր.

— Արծիւդ (լէկլը) Մօլի, վար առ թաթիրդ: Ամենեին աղղկեցութիւն մը չես ըներ իմ վրայ՝ շարժում ընելով Հիւրօդարանին պէս, որ կը մերժէր (նայիլ) Արթաքսերսի փերեղակը: Ջիս հանդարտելու հարկ չեմ թողուր քեզի: Մանաւանդ թէ տրտում եմ. ինչ կուզես որ ըսեմ քեզի: Մարդս յօռի է, մարդս նաեւ է, թիթեանը յաջողած է, մարդը յաջողած չէ. Աստուած չիրցաւ յաջողապէս շինել այդ կենդանին: Բազմութիւն մը աղեղութիւններու ընտրութիւն մ'է: Մարդս, ո՛վ կուզէ թող ըլլայ, թշուառական մ'է: Կնիկ, յանդն է պոռնիկ: Այո՛, մեկամաղձութիւն ունիմ թախծութեամբ և հայրենական տրտմութեամբ խառն, նաեւ անամաղձութիւն ունիմ, և կը սրտմտիմ, կը կատաղիմ, կը յօրանջեմ, կը ձանձրանամ, կը տաղանայիմ, զլուխ կը ցաւցնեմ: Թող շուտիկին բերանը երթայ Աստուած:

— Լռէ քիչ մը, Բ զլխադիր, Կրկնեց Պօսիւէ որ իրաւալիտութեան խնդիրի մը վրայ կը վիճէր մեկուսի նստող ընկերի մը հետ և որ կէս մէջքէն աւելի ընկղմած էր դատական արիօթեան խօսքի մը մէջ. ահաւասիկ այս խօսքին վերջը.

— . . . Իսկ ես, թէ և հաղիւ հաղ «օրէնսդէտ և ըլլայ ըլլայ փաստաբանութիւնը սիրող մ'իմ, կը պնդեմ թէ Նորմանախայի սովորական օրէնքի տրամադրութիւններուն համեմատ Սէն-Միշէլի տօնին օրը և ամէն մէկ տարուան համար ամէն կալուածատէրները և ժառանգութեան վիճակողները յօդուտ հողատիրոջ կը պարտաւորին համարժէք մը վճարել, ամէն երկարատե վարձակալութիւններու, վարձումներու, ժառանգ ային երկիրներու, հողական անշարժ ստացուածներու և կալուածներու դրաւի, նաեւ այս դրաւով երաշխաւորուած պարտքի վերաբերող պայմանադրութիւններու համար. . . »:

— Արձագանդներ, 30 մրմնջող յաւերժահարսեր, մրմնայ Կրանթէր:

Կրանթէրին խիստ մօտ և դրեթէ լին սեղանի՞ մը վրայ թերթ մը թուղթ, կաղամար մը և զրիչ մը կար երկու պղտի բաժակներու մէջ տեղը, ուսկէ կը հասկցուէր թէ երգախառն զաւեշտ մը կը ծրարուէր: Այս դժուարին դործը ցած ձայնով կը պատրաստուէր, և երկու աշխատողներուն զլուխները իրարու կը հպէին:

— Նախ անուէնները դանենք: Երբ անուէնները կը զլտանուին, նիւթն ալ կը դանուի:

— Իրաւ ըսիր: Ըսէ, և դրեմ:

— Պարոն Տարիմոն:

— Հաստառո՞ւ:

— Անշուշտ:

— Իր աղջկին է Սէլէսթին:

— . . . Թին: Ե՛տքը:

— Գնդասեա Սէնվալ:

— Սէնվալ նոր անուն մը չէ: Վալէն ըսենք:

Երգախառն զաւեշտը յօրինող նորուսներուն քով ուրիշ խումբ մը կար որ ընդհանուր աղմուկին շնորհիւ ցած ձայնով խօսնելով մենամարտութեան մը վրայ կը վիճէր: Երտուն տարիկան ծերունի մը խրատ կուտար տասնութ տարեկան երիտասարդի մը, և կը մեկնէր անոր թէ սրպիսի հակառակորդի հետ էր գործը:

— Ձղուշացիք, բարեկամ: Քաջ սրակիր մ'է ան: Իր դերը անթերի կը խաղայ: Վարդեալութեամբ յարձակիլ դիտէ. իր սուրին հարուածները չկեղծեր, դաստակը վարժ է, սուրը կը շողացնէ, կը փայլատակէ, ճշդապէս կարգիլէ հակառակորդին հարուածը, և շուտիկը մաթեմատիկական ճշդութեամբ զարնել դիտէ. նաեւ ձախլիկ է ան:

Կրանթէրի գիմացի անկիւնը ծօլի և Պահօրէլ տօմիսօ կը խաղային և սիրոյ վրայ կը խօսէին:

— Դու եղանիկ ես, կըսէր ծօլի: Դու սիրուհի մ'ունիս որ միշտ կը խնդայ:

— Նախ թաղաւոր չեմ ուզեր. չեմ ուզեր՝ գէթ խնայողութեան անսովթեամբ նկատելով. թաղաւորները հացկատակներ են. Թաղաւորները ձրի չեն թաղաւորներ: Ինծի մը տիկ ըթէք, եթէ կուզէք հասկնալ թաղաւորներու սղութիւնը, երբ Քրանսուա Ա. մեռաւ, Քրանսայի մէջ տէրութեան ընդհանուր պարտքը երսուն հազար լիւր (livre) եկամուտ էր. երբ Լուի Ժ.Վ. մեռաւ, այս պարտքը երկու հազար վեց հարիւր միլիոն լիւրի ելած է՝ մարկը քսանութ լիւր հաշուելով: Ըսել է թէ 1760ին՝ Տէմարէի ըտածին նայելով չորս հազար հինգ հարիւր միլիոն և այսօրուան հաշիւով տասներկու հազար միլիոն էր. Երկրորդ՝ Գոմպրֆէրէն ներուձն խնդրելով՝ կըսեմ թէ շնորհուած Սահմանադրութիւն մը քաղաքակրթութեան յոռի միջոց մ'է: Անցումը ազատել, անցքը մեղմել, ցնցումը նուազել, ազգը՝ անդդալապէս միապետութենէ հանրիշխանութեան անցունել՝ սահմանադրական կեղծիքներու կիրառումով, ասոնց ամէնն ալ պէզու չ'աւաճաներ են: Ո՛չ, ոչ, ժողովուրդը բնաւ չ'ուսուորինք կեղծ լոյսով: Սկզբունքները ձեր սահմանադրական ստորերկրիայ գինեմատանին մէջ կայլայլին և կը տփուռնին: Ոչ պիտու լիութիւն, ոչ իրաւարարութիւն պէտք է և ոչ ալ շնորհումներ թաղաւորէն առ ժողովուրդն: Այդ ամէն շնորհումներու մէջ 14րդ յօդուած մը կայ: Պարզեղ ձեռքին քով ճիրան մը կայ որ ետ կ'առնու պարզեղ: Բացէ 'ի բաց կը մերժեմ ձեր սահմանադրութիւնը: Սահմանադրութիւն մը դիմակ մ'է. ստուծիւնը վրան է: Ժողովուրդ մը երբ Սահմանադրութիւն մը կընդունի, կը հրաժարի իր իշխանութենէ: Իրաւունքը անթերի մնալով միայն իրաւունք է: Ոչ, սահմանադրութիւն չեմ ուզեր:

Եղանակը ձմեռ էր. չմինէային մէջ երկու փայտ կը վառէր ճայլիւնով: Հրապուրիչ էր այս կրակը, և Գուրֆէյրապ չկցաւ դիմադրել: Ձեռքին մէջ ճմլեց խելճ Էարթ-Թուքէն և կրակը նետեց: Թուղթը վառեցաւ: Գոմպրֆէր

Լուի ԺԸ. ին հրաշակեալին այրիւք քիտեց փրիստփայաբար, և բաւական սնպեց ըսել:

— Սահմանադրութիւնը բոցի փոխուեցաւ:

Եւ ահա հեղուծիւնները, հանճարեղ խօսքերը, երկգիմի կատակները, զաղղիացուց յատուկ եռանդալի զուարթութիւնը, անդլիացուց յատուկ հաճոյքը, կիրթ և անկիրթ ճաշակը, լաւ և յոռի պատճառաբանութիւնները, տրամախօսութեան ամէն այլանդակ փամփուշաները սրահին ամէն կողմէն վեր ելնելով և ընդհարելով գլուխներուն վերեւ տեսակ մը զուարթագին ռմբակոծութիւն կընէին:

ԳԼՈՒԹ Ծ.

ՀԱՐԻՋՈՒՆԻՆ ԸՆԿԼՈՅՆՈՒԹԸ

ԵՐԵՍԱՍԱՐԿԱԿԱՆ ՊԻՔԵՐՈՒ ՓՈԽԱԳԱՐՃ ԸՆԴՀԱՐՈՒՄ
Ները սքանչելի յաակութիւն մ'աւին. այսինքն բնաւ չես կրնար այն ընդհարումներուն ոչ կայծը նշմարել, ոչ ալ փայլակը գուշակել: Քիչ մ'ետք ինչ պիտի թայլծի, չես դիտեր: Արդահատութեան միջոցին քաջ քաջը կսկսի: Ծաղրաշարժ վայրկենին ծանրութիւն մը կուգայ: Գրգռումները աննշան բառէ մը կ'ախում ունին: Ամէն մէկուն խանդը ինքնիշխան է: Անակնկալի ասպարէզը բացուելու համար խեղկատակ խօսք մը կը բաւէ: Այս խօսակցութիւնները յանկարծադէպ շրջումներ ունին, ուր հեռատեսիլը յանկարծ կը փոխուի: Գիպումը այս բանակցութիւններու մեքենայեան է:

Գժուարամարս կարծիք մը՝ բառերու շառաչիւնէ մը տարօրէն՝ ելնելով յանկարծ եկաւ անցաւ այն բանակութիւն մէջէն ուր խառնիխառն կը պայքարէին Կրանթէր, Պահօրէլ, Բրուլէր, Պօսիւէ, Գոմպրֆէր և Գուրֆէյրապ:

Տրամախօսութեան մէջ ինչպէս կըլայ որ անակնկալ խօսք մը կարողաբերուի. ինչո՞ւ այն խօսքը յանկարծ կը գրաւէ

խողովներուն ուշադրութիւնը : Ինչպէ՞ս ըսինք քիչ մ'առաջ,
ոչ ոք գիտէ ասոր պատճառը : Ալվիուէի միջոցին Պօսիւ-
յանկարծ Գօմպըֆերին չգիտեմ ինչ խօսք մ'ուղղեց , և խօս-
քը վերջացուց յետագայ թուականը յառաջ բերելով :

— 48 յուշիս. 4815. Վաթեբլո :

Մարիուս՝ որ սեղանի մը վրայ ջուրի բաժակի մը քով
կաթնած էր արմուկովը , երբ լսեց Վաթերը՝ անուներ , դառ-
տակը կզակին տակէն վերցուց , և սկսաւ ունկնդիրներուն
նայիլ ուղղակի :

— Յիրաւի , աղաղակեց Գուրֆէյրազ , այդ 18 թուանշանը տարօրինակ թուանշան մ'է և զարմանք կուտայ ինձ : Պօնաբարդի աղէտալի թիւն է այն : Լուին առջև և Պրիւմբըր³² ետեւը դրեք , և ահա ամբողջացէս կը նշմարեք Պօնաբարդի ճակատադիրը , նաև յայտարար հանդիմանք մը նշմարելով . ոչսիւնքն թէ վերջը սկիզբին ետեւէն հասած է այս ճակատադիրին մէջ :

Անծօղբա որ մինչև անապեն անմուռնչ իր կենար, լուս-
թիւնը խղեց և այս խօսքը ուղղեց ԳաւրՖէյրազին.

— Ըսե՛լ կուզես թէ քառութիւնը ոճիրին ետեւէն հասաւ :
Մարիսա՛, որ արդէն յուզուած էր Վաթիկանի յանկար-
ծապէս յիշուեալէն՝ շէր կրնար ընդունիլ այս «ճէր քառը», որ
իր համբերութենէն զիւր էր :

Ուստի ելաւ, յամբաստէս դէպ 'ի Ֆրանսայի աշխարհա-
դրական քարտէսը քայլեց որ պատին վրայ կախուած էր և
որով տակը զատ խորշի մը մէջ պզտի կզղի մը կը նշմարուէր.
մատր այս խորշին վրայ դրաւ, և բաւ.

— Գօրծի՛ղ ան : Պզտի կղզի՛ մը որ շատ մեծցուց ֆրանսան :

Այս խօսքը ստանաչունչ հովի մ'ազդուեմ ունեցաւ : Ամենքն
աւ գաղութեան խօսելէ : Զդացիս թէ բան մը պիտի տեսնէր :

Պահօրէլ Պօսիւէին պատասխանելով՝ իրանի գիւրք մ'առնելու վրայ էր, գիւրք մը զօր կը սխրէր: Բայց զանց ըրաւ՝ մօրիկ ընելու համար:

Անժօլթա որ իբ կապոյա աչքը և ոչ Թ. կուսն վրայ յարած էր և կարծեմ դատարկութիւնը կը գիտէր : պատասխանեց տ. ռանց Մարիուսին նայելու :

— Ֆրանսա ամեն ին Գօրծիղայի մը հաշիւադրութիւն չու-
նի մեծ ըլլալու համար: Ֆրանսան մեծ է, լատարմ Ֆրանս-
սան է:

Մարիուս ամենեւին ընկրկելու արտադրութիւն չզգաց. դէպ
Անձօրաւ դարձաւ և ձայնը հանեց այնպիսի ճօճումով որ
իր աղիքներուն սարսուռէն կուզար :

— Աստուած չընէ որ Ֆրանսան փոքրեմ, բայց Նաբոլէոնը Ֆրանսայի հետ միաւորելը Ֆրանսան փոքրել չէ բնաւ։ Ժամանակն է ուրեմն խօսելու։ Ես ձեր մէջ նորեկ մ'եմ, բայց կը խոստովանիմ թէ զարմանք կուտայ ինձ։ Ո՛ր եղբ. ո՞վ եղբ. ո՞վ եմ։ Կայսեր վրայ մեր կարծիքը յայտնենք։ Ինչպէս լսեցի, Պաւստաբարդ կրնէք գութ, արքայաւիպններու պէս աւն շնչոտելով։ Գիտնաք որ մեծ-հայրս աւելի աղէկը կըսէ, Պաւստաբարդէ կըսէ աւն։ Կը կարծէի թէ երկաւասարդները էք։ Ո՛ր է ձեր եռանդը, ի՞նչ բանի կը դուրսածէք զայն, որո՞ւ վրայ կըքանչանաք եթէ չէք սքանչանաք կայսեր վրայ, և անորմէ աւելի ի՞նչ պէտք է ձեզ։ Եթէ չէք ընդունիր այդ մեծ մարդը, հապա ո՞ր մեծ մարդերը կընդունիք։ Նաբոլէոնն ամէն բան ունէր։ Կատարեալ էր աւն։ Մարդկային կարողութիւններու խորանարդը ունէր իր ուղիղին մէջ։ Ժիւսթիւնիէնին պէտք օբիւնդիւք կը շինէր, Կեսարի պէս խօսք կը թելադրէր, իր խօսակցութեան մէջ Բասկալին փայլակը Թասիթի շանթին հետ կը խառնուէր, պատմութիւնը կը կատարէր ու միանդամայն կը գրէր, իր օրաթերթերը եղիակահներն, Նէվտոնին թռուսչանները Մէհէմմէտին այլաբանութիւններուն հետ կը միաւորէր, Արեւիկիքի չէր բուրդերուն պէս մեծ խօսքեր կը թողար իր ետեւը, Թիւրքիթի մէջ վեհափառութիւն կը դասէր կայսրնէրու, դիտութիւններու ճեմարանին մէջ Լաբլանսին պատաս

խան կուտար, Պետութեան ժողովին մէջ Մէրլէնի դէմ կը դնէր, հողի մը կուտար ոմանց երկրաւորութեան և ոմանց ալ կցկցուն խօսքերուն, փաստաքաններու հետ օրէնսդէտ և աստղաբաշխներու հետ աստղադէտ էր, Գրօմէլի պէս խնայողութեամբ երկու ճրագին մէկը մարելով Թամփլե կերթար վարադոյրի ծոպի մը սակարկութիւնը ընելու համար, ամէն բան կը տեսնէր, ամէն բան գիտէր, թէ և այս պատճառաւ չէր արդիւնէր իր պղտի մանկան որորանին քով միամտի մը պէս խնդալու, և ահա յանկարծ Եւրոպան մտիկ կընէր ահաբէկ, բանակները կտկտէին քայլել, թնդանօթալիբ սայլեր կը շարժէին, գետերուն վրայ նաւային կամուրջներ կերկնային, ձիաւորներու երամները մըրիկին մէջ կարշաւէին, աղաղակներ, փողարներ, ամենուրեք պահէրու դըղըղում, թագաւորութիւններու սահմանագլուխները աշխարհադրական քարտէսին վրայ կը ճօճէին, պատեանէն ելնող զերմարդկային թուրի մը շանաչներ կը լսուէր, կը տեսնուէր նաև ան, որ հորիզոնին վրայ կանգուն կը կենար՝ ձեռքը փայլատակում մը և աչերուն մէջ փողփողում մ'ունենալով, որ որոտումին մէջ իր երկու թևերը կը տարածէր, այսինքն մեծ բանակը և հին պահակները, և որ պատերազմի հրեշտակապետն էր:

Ամէնքն ալ կը լռէին, և Անժօլթա գլուխը վար կը ծռէր: Ունկնդիր մը երբ կը լռէ, խօսողը կը կարծէ թէ ան իր քսածներուն կը հաւանի կամ խոյս տալու հնարը չդանելով անոր կողմը բռնելու կստիպուի: Մարիուս գրեթէ առանց շունչ առնելու շարայարեց՝ հետ դհետէ բռնկուն եռանդով մը համակուելով:

— Արդարաւէր ըլլանք, բարեկամներ, այսպիսի կայսեր մը կայսրութիւնը ըլլալ, ո՛հ, կարի փառաւոր ճակատադիր մ'է: Ժողովուրդի մը համար, երբ մանաւանդ Քրանսան է այն ժողովուրդը և երբ մանաւանդ այն ժողովուրդը իր հանձնարը այն մարդու հանձարին հետ կը միաւորէ: Երեւալ և

իշխել, քայլել և յաղթանակել, զօրաց օթեան ընտրել աւան մայրաքաղաքները, կըրնատիէները աւնուլ և թագաւոր ընել, տէրութիւններու սնկումը վճռել, յարձակելու համար քայլելով Եւրոպան այլակերպիլ, զղացնել ամենուն թէ երբ կսպառնաս, ձեռքդ Աստուծոյ սուրը բռնելու կը պատուատես, միայն մէկ մարդու մը հետեւելով Աննիպալի, Կեսարի ու միանգամայն Շարլըմաննի հետեւած ըլլալ, անուանիլ այնպիսի ժողովուրդ մը որ անոր ամէն արշալոյսերուն հետ յաղթութեան մը փառաւոր լուրը կաւետէ, զարթուցիչ ժամացոյցի տեղ Էնգլիթի թնդանօթը ունենալ, լուսնդէն անդունդներու մէջ յաւերժապէս փայլատակող ահագին բաւեր նետել, ինչպէս են Մարէնկօ, Արգօլ, Աւստրից, Իէնա, Վալրամ, դարերու զէնթիւններուն վրայ ամէն վայրկեան յաղթութիւններու համառօտութիւններ ծագեցնել, պաղղեալան կայսրութիւնը հռոմէական կայսրութեան զուգակշիւը ընել, ազդերու մեծը ըլլալ և բանակներու մեծը ծնանիլ, ամէն կողմէ իր արծիւները առաւունջելու զրիզ լեռի մը պէս իր հռոմէական կարիճներու գունգերը աշխարհիս չորս կողմը զրկել, յաղթել, ախրել, շահթահարել, Եւրոպայի մէջ ըլլալ այնպիսի ժողովուրդ մը որ փառքի ծայրայեղութեամբ ոսկեղէս կը փայլի կարծեա, պատմութեան մէջէն տիրաննելու փողերը մը հնչեցնել, երկու աղղամ տիրապետել աշխարհիս, աշխարհակալութեամբ և անխախիղ փողփողումով, այս ամէնը մեծ բաներ են. աւելի մեծ ինչ կայ:

— Ազատ ըլլալ, ըսաւ Գօմպրֆեր:

Հիմակ ալ Մարիուս անկոր Թաց այս պարզ և ցուրտ խօսքը պողպատեայ սլաքի մը պէս անոր վիզատանական աւելնը ծակած անցած էր, և Մարիուս կզգար թէ անհեղ կըլլար իր այն աւելնը: Երբ աչերը վեր ըրաւ, Գօմպրֆեր ալ սրահին մէջ չէր: Հաւանական է թէ Գօմպրֆեր Մարիուսի ծայրայեղ դովեստին տուած պատասխանէն զո՛հ ըլլալով, իրօք մեկնած էր, և Անժօլթայէն ի գառ ամէնքն ալ

անոր ետեւէն դացած էին : Սրահը պարպուած էր : Անժօլրա Մարիուսի հետ միեակ մնացած էր և ծանրապէս անոր կը նայէր : Սակայն Մարիուս երբ իր զաղափարները փոքր ինչ վերածողկեց՝ ինքզինքը յաղթահար չսեպեց , իր եռանդէն մաս մը մնացած էր գնու , և անշուշտ Մարիուս անով Անժօլրայի դէմ՝ հաւաքարանութիւններ պիտի հիւսէր , երբ յանկարծ ձայն մը լսուեցաւ որ սանդուղին վրայ կէրդէր՝ հեռանալով : Երդողն էր Գօմպրֆէր . երգն ալ հետեւեալն էր .

Թէ ինձ տուած ջլլար Կ'աւար

Պատերազմներ , փառք , նոխաթիւն ,

Եւ թէ դադրիչ ինձ հարկ ջլլար

Այ սիրելի մայրցո սիրուն :

Պիտ' ընէի միւս Կեաւրի .

Մերժեմ քու փառք , իշխանութիւն .

Ո՛հ , կը սիրեմ մայրս աւելի .

Սիրեմ միայն մայրցո սիրուն :

Գօմպրֆէրի սիրողին և վայրենական ձայնը որով կերդէր այս սուները , տարօրինակ վսեմութիւն մը կուտային անոնց : Մարիուս որ խորհուն էր և ձեղունը կը նայէր , գրեթէ մեքենայապէս կրկնեց . Մայրս . . .

Նոյն պահուն զոյց թէ իր ուսին վրան էր Անժօլրայի ձեռքը :

— Քաղաքացի , ըսաւ Անժօլրա , մայրս ըսածը Հանրապետութիւնն է :

ՓԼՈՒԹ Զ.

ԿԵՆՏՐԻ ՆԵՂՈՒԹՈՒՆՆԵՐ

Այն իրիկուն Մարիուս սաստկապէս զըրգեցաւ , և սրտին մէջն ալ տրամալի մթութիւն մը ծաւալեցաւ : Մարիուս զոյց ինչ որ երկիրը կզոյց թերեւս երբ երկաթով կը քայտի ցորենի հատը ընդունելու համար , երկիրը նա

վէրքը կզոյց միայն . ետքէն կզոյց բողբոջին սարսուռը և պտուղին ուրախութիւնը :

Մարիուսի վրայ տխրութիւն եկաւ : Հազիւ թէ հաւատքի մը տէր եղած էր , և ահա պիտի պարտաւէր ուրեմն ուրախալ այն հաւաքը : Ինքնին բացասական պատասխան տուաւ : Ըսաւ իւրովի թէ չէր ուզեր տարակուսիլ , այլ իր կամքին հակառակ սկսաւ տարակուսիլ : Անտանելի վիճակ մ'է երկու կրօններու մէջ դանդաղելը , որու մին տակաւին ձգուած չէ և միւսն ալ չընդունուած է . արդ աղօտ լոյսը միայն չղջկային հողինեքու հաճելի կըլլան : Մարիուս կորովաբար աչք մ'էր , և ճշմարիտ լոյսը կուզէր : Տարակոյսի կիսալոյսերը կը տանջէին անոր աչքը : Թէև կը փափաքէր մնալ ուր որ էր , և անկէ չխախտիլ , անդամադրապէս բռնադատուած էր շարու նակելու , յառաջանալու , քննելու , խորհելու , աւելի հեռի քայլելու :

Այս բռնադատումը մինչև ո՛ր պիտի տանէր զինքը , այնքան քայլեր առած և հօրը մօտեցած ըլլալէն ետք հիմա կը վախնար առնուլ այնպիսի քայլեր որք կրնային զինք հեռաւորել անորմէ : Մարիուսի անձկութիւնը ևս առաւել կը շատնար այն ամէն խորհրդածութիւններով որոնք կուզային կը գրաւէին անոր միտքը : Գարուվեր մը կը ծրարուէր անոր բոլորտիքը : Մարիուս համամիտ չէր ոչ իր հաւին և ոչ իր բարեկամներուն հետ . մէկին առջև յանդուգն , միւսներուն առջևն ալ յետադէմ կը սեպուէր : Չզայց թէ կրկնակի հեռացած կը դառնար , հեռի ծերերէն , հեռի նաև երիտաւարդներէն : Գաֆէ Միւլէնը երթալէ դադրեցաւ :

Իր խղճին այս շփոթալի վիճակին մէջ Մարիուս գրեթէ ալ չէր մտածեր կեանքին քանի մը իրական կողմերը : Սակայն կեանքի իրութիւնները չեն ուզեր մոռցուիլ : Յանկարծ եկան զրդեցիկ Մարիուսը և իրենց ներկայութիւնը յայտնեցին անոր :

Առաւօտ մը պանդոկապետը Մարիուսին սենեակը մտաւ , և ըսաւ անոր .

- Պ. Գուրգէյրադ քեզի համար երաշխաւոր եղաւ :
- Այո :
- Քայց ինձի ստակ պէտք է :
- Ըսէք Գուրգէյրադին որ զայլ և խօսի հետս , ըսաւ Մարիուս :
- Երբ Գուրգէյրադ եկաւ , պահպանեալ տնտեսական մեկնեցաւ : Մարիուս պատմեց Գուրգէյրադին ինչ որ տակաւին միայն չեկած էր պատմել անոր . ըսաւ թէ աշխարհիս մէջ դեթէ անոր և անպարտական էր ինք : Ստորագրեց ինչ որ ինչ պիտի ըլլաւ , հարցուց Գուրգէյրադ :
- Չգիտեմ , պատասխանեց Մարիուս :
- Ինչ պիտի ընես :
- Ես ալ չեմ գիտեր :
- Ստակ ունիս :
- Տասնուհինգ ֆրանք :
- Կողմէս որ փոխ տամ քեզ :
- Ամենին :
- Չգիտեմ ունիս :
- Ահա ունեցածս :
- Ստակ ընէ լու զարդեր ունիս :
- Ժամացոյց մը :
- Արծաթ :
- Ոսկի , ահաւասիկ :
- Հանդերձավաճառ մը կը ճանչնամ որ կանոն թիկնոցը և բանթալոնը :
- Լաւ :
- Ա՛լ մէկ բանթալոն , մէկ բաճկոն , մէկ գլխարկ և մէկ թիկնոց պիտի ունենաս :
- Կաւ կօշիկներս :
- Ինչ կըսես . բոկոտի քայլեր չես ուղեր , ինչ փարթա-մուծիս :
- Այսքանը բաւական է :

- Ժամագործ մը կը ճանչնամ որ ժամացոյցը կը գնէ :
- Լաւ :
- Ոչ , լաւ չէ : Ինչ պիտի ընես ետքը :
- Ինչ որ պէտք պիտի ըլլայ , դէթ ինչ որ պատիւիս ա-րած չպիտի բերէ :
- Անդ լիարէն գիտես :
- Ոչ :
- Գերմաներէն գիտես :
- Ոչ :
- Աւելի դէշ :
- Ինչո՞ւ :
- Վասն զի բարեկամներուս մին , որ գրավաճառ է , տե-սակ մը Հանրապետական (encyclopédie) կը շինէ , որու համար կրնայիր գերմաներէն կամ անգլիարէն յօդուածներ թարգմանել : Ստոյգ է թէ մեծ վարձ մը չորուիր , բայց վեր-ջապէս կապուէիր :
- Ուրեմն անգլիարէն և գերմաներէն պիտի սորվիմ :
- Հապա ինչ պիտի ընես մինչև սորվելու :
- Մինչև սորվիլս զգեստներս և ժամացոյցս կուտեմ :
- Հանդերձավաճառը կանչեցին , և քսան ֆրանքի ծախեցին աւելորդ զգեստները : Յետոյ ժամագործին դացին , և քառ-սուներհինգ ֆրանքի ծախեցին ժամացոյցը :
- Գէշ չեղաւ , կըսէր Մարիուս Գուրգէյրադին պանքթ-կը վերադառնալով , իմ տասնուհինգ ֆրանքովս ամենը մէկ ութսուն ֆրանք կընէ :
- Հապա պանդոկապետին հաշիւը , ըսաւ Գուրգէյրադ :
- Աղէկ ըսիր , մուցեր էի , ըսաւ Մարիուս :
- Պանդոկապետը հաշիւը բերաւ , զոր հարկ եղաւ անմիջա-պէս վճարել : Այս հաշիւը եօթանասուն ֆրանք էր :
- Տաս ֆրանք կը մնայ ինձ , ըսաւ Մարիուս :
- Գէշ չէ , ըսաւ Գուրգէյրադ . մինչև անգլիարէն սոր-վելէ հինգ ֆրանքը կուտես , հինգ ֆրանք ալ մինչև գերմա-

նեղեն սորվիլդ : Ասով խիստ շուտ լեզու մը . կամ խիստ
յամբաստէս թախի մը կուլ տուած պիտի ըլլաս :

Սակայն մօրաքոյր Ժինօրման որ արտմանի պարագաներու
մէջ բաւական բարի անձ մ'էր բնապէս , վերջապէս կրցած
էր իմանալ Մարիուսի ուր բնակիլը :

Առաւօտ մը Մարիուս դպրոցէն երբ վերադարձաւ , մօրա-
քոյրէն եկած նամակ մը և վախճան Բէյալէ , այսինքն վեց հա-
րիւր ֆրանք գտաւ , ամէնքն ալ լուիճի էին և կնքուած
տուփի մը մէջ դրուած :

Մարիուս ետ դրկեց երսուն լուիճին յարդական նամակով
մը որու մէջ կրտէր թէ ապրելու միջոցներ ունէր , և ալ կըր-
նար իր ամէն պիտոյքը հայթայթել : Նոյն միջոցին Մարիուսի
երեք ֆրանքը մնացած էր :

Վորաքոյրը եղբւրթիւնը չիմացոյց հաւին , վախնալով որ
ալ աւելի չգայրանայ : Մանաւանդ թէ հաւը միթէ ըսած
չէր . Ամենեին չեմ ուզեր որ այն արիւնարբուին խօսքը ընես
իմ առջև :

Մարիուս չուղեւ լով պարտք ընել Բօրթ-Սէն-Ժաղի պոն-
դակէն ելաւ :

ԴԺԲԱՂԴՈՒԹԵԱՆ ՎՍԵՄՈՒԹԻՒՆԸ

ԳԼՈՒԽ ԵՌԵԱԺԵ

ՄԵՐԻՈՍԻ ԶԵՆՈՐ

ԱՊՐԻԼԸ տաժանելի եղաւ Մարիուսի համար : Զգեստ-
ները և ժամացոյցը ուտելը բան մը չէր : Կերաւ նաև այն
անբացատրելի բանը որ կանուանի կապուէ կով 33 : Այս սոս-
կալի բանին բացատրութիւնն է օրեր առանց հացի , կրակա-
բան առանց կրակի , շաքարմէներ առանց գործի , ապագայ ա-
ռանց յոյսի , թիկնոց մը որու արմուկը ծակէ , ճէն գլխարկ
մը որ նորառի աղջիկներուն ծիծաղը կը շարժէ , դուռ մը
զոր իրիկուն գոց կը գտնես՝ տեսեկին վարձերը վճարած չըլ-
լալու համար , դռնապանին և խոհապանին անամօթու-
թիւնը , դրացիներուն հեղնալի ծիծաղները , նուաստալի բա-
ները , արժանապատուութեանդ սոսնահարութիւնը , որ և է
զորձ ընդունելու հարկը , ձանձրոյթները , դառնութիւնը ,
վճատութիւնը : Մարիուս սորվեցաւ թէ մարդս ինչպէս կը
լափէ այս ամէն բաները և թէ ինչպէս շատ անգամ միայն
պայ բաները կը լափէ : Կեանքի այն միջոցին ուր մարդս
հպարտութեան պէտք ունի վասն զի սիրոյ պէտք ունի , զգաց
Մարիուս թէ կը ծաղրուէր , վասն զի լաւ հագուած չէր ,
զգաց նաև թէ ծաղրելի էր վասն զի աղքատ էր : Այս հա-
սակի մէջ ուր երիտասարդութիւնը կայսերական սիդանքով
մը կըռէ մարդու սիրտը , շատ անգամ Մարիուս գլուխը
ծռելով իր ծակուած կօշիկներուն նայեցաւ , և ճանցաւ թը-
ռառութեան անիրաւ նախատիւները և կսկծալի նախատիւնե-
րը : Փորձ սքանչելի և սքսկալի ուսկէ տկարները անուանաբ-

կուլթեամբ և հզօրները վեհուլթեամբ կեննեն : Բով, որու մէջ ճակատադիրը մարդ մը կը նստէ ամեն անգամ որ անդգամ մը կամ կիսաստուած մը կուզէ ունենալ :

Աստի զի սղաի կուլթեան մէջ շատ մեծ քաջութիւններ կը գործուին : Աննկուն և անձանթ արիւթութիւններ կան որոնք մութին մէջ քայլ առ քայլ կը գիմարեն պիտոյից և խալտառակութեանց աղէտակիր յարձակումին : Ազնիւ և թաղուն յաղթանակներ զոր աչք մը չտեսներ, զոր հոշակ մը չվարձատրեր և զոր փողերդ մը չբարեբեք : Աննքը, դժբաղդութիւնը, ուռանձնութիւնը, լքումը, աղքատութիւնը պատերազմի դաշտի են որք իրենց յատուկ դիպագներն ունին, դիպագներ որք երբեմն աւելի մեծ են քան թէ մեծանուն դիպագները :

Կան հաստատուն և հազուադիւր կազմութիւններ որք այսօրէն ստեղծուած են : Թշուառութիւնը որ դրեթէ միշտ մօրու է, երբեմն մայր կըլլայ, զբիւմը հոգիի և մօրի զօրութիւնը կարողութիւն, կարօտութիւնը ազնուաստութեան դայեակն է : ասիականութիւնը աննդաւեւ կամ մ'է վեհագնեբուն համար :

Մարիուս կեանքին մէջ եղաւ ծամանակ մը ուր իր սանդուղին գաւթի ինք կաւէր, ուր տասը փարայի պանիր կառնուր նստարազառ կնիկէ մը, ուր երկույնան մշուշին կըստաւէր հացադործին կրպակը սպրդելու և հաց մը զնելու համար զոր գաղանապէս իր վերնայարկը կը տանէր իբր թէ զողջած ըլլար զայն : Երբեմն անշնորհ երիտասարդ մը որ թեին տակ դիբք ունէր, որու կերպարանը վեհերոտ և բարկալի կերեար, դէպ 'ի փողոցին անկիւնը կուզէր ծաղրատէր խոհարարու հինքուն մէջէն անցնելով որք արմուկով կը զրգէին զան, մնալաճառին կրպակը կտրուէր, դիւարիկը կը հանէր ճակոխին վրայէն ուսիէ քրտինք կը հոսէր, յարգալի բաւրե մը կուտար մնալաճառ կնիկին որ կը զարմանար, նաեւ միւր կարող ծառային, վեց կամ եօթ սու տալով :

ոչխարի կողիկ (côtelette) մը կուզէր, թուղթով մը կը պլէր, թեին տակ երկու գիբքի մէջ տեղը կը գնէր և կերթար : Մարիուսն էր այս երիտասարդը : Երեք օր կապրէր այս կուլթիով զոր ինք կենէր :

Անշն օրը միւր կուտէր, երկրորդ օրը ճարպը կուտէր, երրորդ օրը սղիլը կը կրծէր : Զինքնաման մօրաքոյրը բազմիցս փորձեր բրաւ և վաթսուն բիւթովը զրկեց անոր : Մարիուս ամեն անգամին ալ ետ զրկեց ստակները, ըսելով թէ քանի մը տէպ չունի :

Մարիուս առկաւին իր հօրը սուգը կը պահէր երբ կրեց այն յեղաշրջումը զոր արդէն պատմեցինք : Այն ժամանակէն 'ի վեր սե զգեստները հանած չէր վրայէն : Սակայն զգեստները կը հիննային : Եղաւ օր մը ուր անի ալ թիկնոց չունեցաւ : Իսկ թալընը դեռ կը հագնուէր : Ինչ ընելու էր : Գուրջէյրազ որու քանի մը լաւ ծառայութիւն ալ ինք ըրած էր փոխադարձապէս, հին թիկնոց մը առաւ : Մարիուս՝ դռնապանի մը մէկ ու կէս ֆրանք տալով՝ թիկնոցին ներսը դուրս ընել տուաւ, և ահա նոր թիկնոց մ'ունեցաւ : Բայց այս թիկնոցին գոյնը կանաչ էր : Աստի Մարիուս այնուհետեւ միշտ արեւ մարը մտնելէն ետք դուրս ելնել ըսկաւ : Օրուան այս միջոցին դուրս ելնելով թիկնոցին գոյնը սե կերեար : Մարիուս միշտ տղաւոր ըլլալ ուզելով մթութիւն կը հագնէր :

Այս ամէն իրերու միջոցին փաստաբանութեան սաշտոն տաւ : Անոր բնակարանը կը սեպուէր Գուրջէյրազի սենեակը որու մէջ ըստ կանոնի պահանջուած թանկարան մը կար, այս թանկարանին մէջ իրաւագիտութեան քանի մը հին մատեաններ դրուած էին քանի մը վիպասանութեանց սյալաւոր հասարներուն հետ : Մարիուս իրեն ուղղուելիք նամակները Գուրջէյրազի տունը ուղղել կուտար :

Երբ փաստաբան եղաւ Մարիուս, եղելութիւնը իր հաւին իմացուց նամակով մը որ ցամաք այլ պարկեշտութեամբ և

յարդանօք դրուած էր : Պ. Ժիշնօրման դողումով մ'առաջ նամակը , կարգաց , չորս կտոր ըրաւ և կողովի մը մէջ նետեց : Երկու կամ երեք օր ետք օրիորդ Ժիշնօրման իր հօրը ձայնը լսեց , որ մինակ էր սենեկին մէջ և բարձր կը խօսէր : Պ. Ժիշնօրման ամէն անգամ որ սաստկապէս կը յուզուէր , այսպէս բարձր ձայնով և առանձին կը խօսէր իր սենեկին մէջ : Օրիորդը ականջ տուաւ և յետագայ խօսքը լսեց . — Եթէ ապուշ մը չըլլայիր , պիտի դիտնայիր թէ մարդս Պարոն ու միանգամայն փաստաբան չլինար ըլլալ :

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՄԱՐԻՈՍ ԱՂԱՅՏ

ԹՇՈՒՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ալ ամէն բանի պէս կամաց կամաց տանելի կըլլայ : Հուսկ յետոյ ձեւ մը կընդունի և կը կազմուի : Թշուառը կաճի , այսինքն կը զարդանայ կերպով մը որ ազգուն այլ կենդանութեան բաւական է : Հիմա ըսենք թէ ինչ կերպով կարդադրուած էր Մարիօս Բօնմըսիի ապրելու եղանակը :

Ամենէն նեղ անդէն ելած էր ալ . կիրճը երթալով կընդլայնէր իր առջեւ : Աշխարհութեան , արիւթեան , յարատեւութեան և կամքի շնորհիւ ալ սկսած էր տարին գրեթէ եօթ հարիւր ֆրանք քաղել իր ըրած գործէն : Գերմաներէնը և անգլիարէնը սորված էր . Մարիօս՝ Գուրֆէյրադի շնորհիւ՝ անոր բարեկամ դրամաճառին հետ յարաբերութիւն հաստատած էր , և զրականութեան՝ դրամաճառութեան մէջ օգտակարութեան միջակ պաշտօնը կը կատարէր : Յայտարարութիւններ կը գրէր , լրագիրներ կը թարգմանէր , տպագրութիւններու ծանօթագրութիւններ կուտար , կենսագրութիւններ կը բանաքաղէր և այլն . . . տարին՝ յաջող կամ անյաջող միշտ եօթ հարիւր ֆրանք կը վաստակէր , զուտ շահ : Ասով կապրէր : Ի՞նչպէս : Այնքան զէշ : Հիմա կըսենք թէ ինչպէս կապրէր :

Մարիօս տարեկան երսուն ֆրանք վարձ տալով Կօրպոյի հինուփուտ տունին մէջ առանց չմինեայի հիւղ մը բռնած էր որ խուց կանուանէր , և որու մէջ իբր կահ կարասի՝ միայն անհրաժեշտաբար հարկաւոր եղածը կար : Այս կարածակալին որպէս զի գայ հիւղը աւել և ամէն առտու քիչ մը տաք ջուր , թարմ հաւիթ մը և տաս փարանոց հաց մը բերէ : Մարիօս այս հացով և հաւիթով կը նախաճաշէր : Հաւիթին սղութեան կամ ածնութեան համեմատ երբեմն քսանէն մինչև քառսուն փարայ կուտար նախաճաշիկին համար : Երկու ժամը վեցին Սէն-Ժադի գոհճը Բուսօյի պանդոկը կերթար ճաշելու , որ Տէ Մարիօսէն փողոցին ծայրը պղնձադրոշմ ծախող Պասէի գիմացի էր : Թան չէր ուտեր : Վեց սուր պնակ մը միս , երեք սուր կէս պնակ կանաչեղէն , երեք սուր ալ սակաւ ինչ միրգ կառնէր . երեք սուր ևս տալով ուղածին չափ հաց կուտէր : Բայց զինի տեղ ջուր կը խմէր : Երբ ստակ կը վճարէր սրապղին ուր վեհափառապէս կը նստէր տիկին Բուսօ , — այն ժամանակ այս կինը միշտ զեր և տակաւին առոյց էր , — Մարիօս ծառային սուր մը , տիկին Բուսօն ալ Մարիօսին ժպիտ մը կուտար : Յետոյ Մարիօս կը ձգէր կերթար՝ տասնուվեց սուրով ժպիտ մը և ընթրիք մը վայելելէն ետք :

Այս Բուսօ անուն ճաշարանը ուր զինիին շիշերը քիչ և ջուրի սրուակները շատ կը պարպուէին , աւելի կամուրջ քան թէ կը զօրաւորէր ստամոքսը : Հիմա ալ չկայ այն ճաշարանը : Պանդոկապետը աղւոր մահանուն մ'ունէր որ էր Ջրալին Բուսօ :

Այսպէս չորս սուր նախաճաշիկի , տասնուվեց սուր ընթրիքի , ըսել է օրը քսան սուր ծախս կընէր իր սնունդին համար , այսինքն երեք հարիւր վաթսունը հինգ ֆրանք տարին : Այս գումարին վրայ աւելցուր տարեկան երսուն ֆրանք վարձքը և պառաւ վարձակալին երսունը վեց ֆրանք տարե-

կանը և քանի մը մանր մունր ծախքեր, և ահա ընդ ամէնը չորս հարիւր յիսուն ֆրանք ծախս ընելով Մարիուս կուտէր, կը բնակէր, պառաւին ալ ծառայութիւն ընել կուտար: Զգեստներուն համար հարիւր, ճերմկեղէններուն համար յիսուն, լաթերը լուսլ տալու համար յիսուն ֆրանք կուտար: Ընդ ամէնը վեց հարիւր յիսուն ֆրանքէն անդին չէր անցներ, հետեւաբար յիսուն ֆրանք կը մնար իրեն: Ըսել է թէ Մարիուս հարուստ էր: Առիթը պատահած ժամանակ բարեկամի մը տան ֆրանք փոխ կուտար: Գուրջէյրադ անգամ մը մինչև վաթսուս ֆրանք փոխ առած էր անորմէ: Իսկ կրակ վառելը զանց բրած էր չմինչա չունենալուն համար:

Մարիուս միշտ երկու հագ անթերի զգեստ ունէր. մին հին էր և ամէն օրուան, միւսը բոլորովին նոր էր և կարեւոր պարագաներու համար պահուած: Երկու հագուստն ալ սեղոյն էր: Երեք շապիկ ունէր միայն. մէկը վրան, մէկը պահարանը, միւսն ալ լաթ լուայող կնիկին քով կը գտնուէր: Քանի որ կը մաշուէին, Մարիուս կը նորոգէր զանոնք: Սովորաբար պատուած էին այս շապիկները, այս պատճառաւ թիկնոցը միշտ մինչև կըսկը կը կոճկէր:

Մարիուս տարիներ անցունելէն ետք այս բարեբաւտ վիճակին հասած էր: Այս տարիներուն մէկ քանիէն տաժանութեամբ, մէկ քանիէն ալ դժուարութեամբ մազլոյնով անցած էր: Մարիուս և ոչ իսկ օր մը ընկճուած էր: Ամէն տեսակ զրկում կրած, ամէն ինչ բրած էր, բայց պարտքի տակ մտած չէր բնաւ: Ինքնիրեն կը վկայէր թէ երբեք տաս փարա պարտք ունեցած չէր մէկու մը: Մարիուսի համար պարտք մը գերութեան սկզբնաւորութիւն կը նշանակէր: Ինքնին կըսէր նաև թէ պարտաւոր մ'աւելի դէշ և քանթէ տէր մը, վասն զի տէր մը անձիդ կը տիրէ միայն, իսկ պարտատէր մը արժանապատուութեանդ վրայ կը տիրէ և կրնայ ապակել զայն: Աւելի ասէկ կը սեպէր նոթի մնալ քանթէ

փոխ ստակ առնուլ: Հաս օրեր ծով պահած էր: Զգալով թէ ամէն ծայրեր իրարու կը հպին, և թէ առանց դղուշութեան վիճակի ստորնութիւնը կրնայ հոյի նուաստութեան յանդիլ, Մարիուս նախանձապէս կը հսկէր իր արժանապատուութեան վրայ: Մարիուս նուաստութիւն կը սեպէր այս ինչ ձև խօսքը կամ այն ինչ ընթացքը զոր ուրիշ ար և է պարադայի մէջ ակնածութիւն համարէր լծերէս, հետեւաբար կզգուշանար այն խօսքէն կամ ընթացքէն: Բնզողւշաբար բան մը չէր ընէր, ընկրկիլ չուզէր ինչ համար: Երեսին վրայ տեսակ մը խստամբեր կարմուք ունէր: Ահհհրոտ էր, և այս վահհրոտութիւնը մինչև դաժանութիւն կը հասնէր:

Իր ամէն փորձանքներուն մէջ քաջալերուիլ, և երբեմն ալ թաղուն զօրութենէ մը պաշտպանուիլ կզգար, զօրութիւն մը զոր իր հոգիին մէջ կը կրէր: Հոգին մարմինին կողմէ, և երբեմնակի անոր նեցուկ կըլլայ: Այս թուշունը միայն իր վանդակը կը պաշտպանէ:

Մարիուսի սրտին վրայ հայրին անունին քով ուրիշ անուն մ'ալ քանդակուած էր, այսինքն Թենարտիէի անունը: Մարիուս իր եռանդուն և ծանրաբարոյ բնութեամբը տեսակ մը սրբանուէր պսակ կը բոլորէր այն մարդուն զուխին, որու պարտաւորիլ կը կարծէր իր հօրը կեանքը, այն կտրիճ յիսնապետին որ դնդապետը ազատած էր Աթթերլոյի գունդերուն և գնդակներուն մէջ: Ամենին չէր զատեր այս մարդուն յիշատակը իր հայրին յիշատակէն, և երկուքն ալ միասին կը յարդէր: Կարծես թէ կրօնական պարտ կը կատարէր երկու խորանի առջև, մեծ խորանը դնդապետին, պզտիկը Թենարտիէին յատկացնելով:

Մարիուս ալ աւելի երախտադիտական խանդաղատանք կզգար երբ միտքը կը բերէր այն անբաղդութիւնը որու անդունդը ինկած և սուզած էր Թենարտիէ: Մարիուս Մօնֆերմէյլի մէջ իմացած էր ասորջանիկ պանդոկապետին տնանկուծութիւնը և սնանկութիւնը: Այն ժամանակէն 'ի վեր անլուր

Ջանքերը ըրած էր՝ Թեհնարտիէի հետքը գտնելու և անոր մօտիկ կարենալու համար թշուառութեան այն խաւարմամբ անդունդին մէջ ուր աներևոյթ եղած էր պանդոկապետը :

Մարիուս ամէն գիւղերը դադած և խուզարկութիւնները ըրած էր . Շէլ, Պօնտի, Կուրնէյ, Կոթան, Լանիի դադած էր : Երեք տարի շարունակ այս գիւղերուն մէջ ամեն կերպ հետազոտութիւններ ըրած էր անձանձիր, այս հետազոտութիւններու համար ծախս ընելով խնայողութեամբ աւելցուցած իր փոքր ինչ ստակը : Ոչ ոք կրցած էր Թեհնարտիէի վրայ տեսնել զիւր թիւն տալ իրեն . կը կարծուէր թէ օտար երկիր դադած է ան : Թեհնարտիէի պարտաւէրները նոյնպէս եթէ ոչ Մարիուսին չափ սիրով, գէթ անոր չափ յարատեւութեամբ փնտռած էին զան, այլ չկրցեր էին ձեռք բերել : Մարիուս իր խուզարկութիւններուն անյաջողութեան պատճառ ինքզինքը կը համարէր և գրեթէ ինք իրեն դէմ կը նեղանար : Գնդապետը մի միայն այս պարտքը ձգած էր իրեն, և Մարիուս իր պատիւին պարտ կը սեպէր վճարել զայն :

— Ի՛նչ, կըսէր մոռովին, երբ հայրս պատերազմի դաշտին վրայ մահուան կէտը հասած կը հոգեւորէր, ինքը, Թեհնարտիէն, մուսին և ուսմբին մէջէն կրցաւ գտնել և շալկելով տանիլ զան՝ առանց բան մը պարտաւորելու անոր, և ես որ այնքան պարտաւոր եմ Թեհնարտիէին, չկարենամ իրեն հասնիլ այն մթութեան մէջ ուր կը հոգեւորէ, և փոխադարձաբար մահուանէ՝ ի կեանք վերածել զինք : Ո՛հ, անշուշտ պիտի գտնեմ օր մը :

Մարիուս իրօք՝ Թեհնարտիէն գտնելու համար՝ իր թեւերուն մին կուտար, և թշուառութենէ ազատելու համար իր բոլոր արիւնը կը թափէր : Մարիուսի ամենէն քաղցր և ամենէն փառաւոր երազն էր Թեհնարտիէն տեսնել, անոր ծառայութիւն մ'ընել, ըսել . Գուր գլխ չէք ճանչնար, լաւ, բայց ես ձեզի կը ճանչնամ : Ահա հոս եմ, պատրաստ եմ ձեզ ծառայելու :

ՊԼՈՒՐ Գ.

ՄԵՐԻՈՒՍ ՄԵԾՑԱԾ

ԱՅՆ ատեն Մարիուս քսան տարեկան էր : Իր հաւին տունէն ելնելէն ՚ի վեր երեք տարի անցած էր : Երկուքն ալ մի և նոյն վիճակի մէջ մնացած էին, երկուքն ալ փորձ մ'ըրած չէին մէկ մէկու մօտելու և տեսնուելու համար : Մանաւանդ թէ ինչո՞ւ պիտի տեսնուէին . ընդհարելու համար, երկուքին ո՞րը իրաւունք պիտի ունենար : Մարիուս արոյրէ աման մ'էր, բայց Պ. Ժիլնօրման ալ երկաթէ անօթ մ'էր :

Պէտք է ըսել սակայն թէ Մարիուս սխալած էր իր հաւին սրտին նկատմամբ : Մարիուս երեւակայած էր թէ հաւը բնաւ սիրած չէր զինքը, և թէ այն կարճահաս, խտտաբարոյ և զուարթ ծերուկը որ կը հայհոյէր, կը պօռար, կը բարկանար և զաւաղանը կը վերցնէր ծեծ քաշելու համար, առ առաւելն զինք կը սիրէր կատակերգութեան ծերերու այն սիրով որ թեթեւ ու միանգամայն խիստ է : Բայց կը սխալէր Մարիուս : Կան հայրեր որք չեն սիրեր իրենց զաւակները . բայց չկայ հաւ մը որ չպաշտէ իր թոռը : Ինչպէս ըսինք, Պ. Ժիլնօրման ներքնապէս կը սիրէր Մարիուսը սրբապին : Սրտազին կը սիրէր իր կերպով, տմարդի կշտամբանքներով և ապտակներ տալով . բայց՝ երբ այն պատանին աներևոյթ եղաւ, Պ. Ժիլնօրման տիրազին գատարկութիւն մը զգաց սրտին մէջ . հրաման ըրաւ որ անոր խօսքը չընեն իրեն հետ, ներքնապէս ցաւելով որ իր այս հրամանը ճշդապէս կը կատարուէր : Առջի ժամանակները յուսաց թէ այն պոռնաբարդեանը, Ժաղողեանը, ահալալեանը (terroriste), սեպտեմբերողը (septempriseur) պիտի վերադառնայ : Շաբաթներ անցան, ամիսներ անցան, տարիներ անցան, այլ արիւնհար ըուն չերեցաւ ՚ի մեծ յուսահատութիւն հաւին . — Սակա

պէտք էր որ արտաքսէի, չէի կրնար ուրիշ կերպով վար-
ուիլ, կրսէր հաւր. եթէ դարձեալ զան արտաքսել հարկ
ըլլայ, պէտք է արտաքսել: Այո՛, կը պատասխանէր անմի-
ջապէս իր հպարտութիւնը, այլ ոչ կը պատասխանէր տըրա-
մապէս իր ծերունական զլուխը զոր լռելեայն կօրէր:

Երբեմն Պ. Թիւորմանի վրայ վճատութիւն կուղար ծա-
մարով, վասն զի Մարիուսէն զրկուած էր: Ծերերը ալեւու-
հարկաւորութիւն ունենալու պէս սիրելու պէտք ունին: Սէ-
րը տարութիւն է: Որքան ալ քաջ ըլլար իր կազմութիւնը,
սրտին մէջ փոփոխութիւն մ'եղած էր Մարիուսի տարակա-
յութեամբը: Արեւ է թեութեամբ չափի ուղէր քայլ մ'առ-
նուլ՝ դէպ'այն «պղտի շուտիկը» մերձենալու համար, բայց
կը տառապէր: Տեղիկութիւն չէր առնուր Մարիուսի վրայ,
բայց միշտ մտքին միջն էր ան: Մարէի թաղը կայրէր՝ հեռ-
դհեակ տաւանձնութեամբ: Առաջուան պէս տակաւին զուարթ
և բուռն էր, բայց իր գլուարթութիւնը կարծես վիշտ և բար-
կաւթիւն կը պարունակէր, վասն զի շրջագոյն խտտութիւն
մ'ունէր. բռնութիւններուն ալ միշտ տեսակ մը մեղմ և
տխուր վճատութիւն մը կը յաջորդէր: Երբեմնակի կրսէր.

— Ո՛հ, եթէ դալու ըլլար, ինչ պատուական աստակ մը
պիտի տայի իրեն:

Իսկ մօրաքոյրը այնքան քիչ կը մտածէր Մարիուսի վրայ
որ չէր կրնար մեծ սէր մ'ունենալ անոր նկատմամբ: Մա-
րիուս ալ ոչ այլ ինչ էր իր առջև եթէ ոչ սև և անյայտ
չքանկար մը, և վերջապէս ալ սկսած էր ոչ այնքան զրա-
ղիլ անոր որքան կզբաղէր իր կատուին կամ թութակին զոր
հաւանական է թէ ունէր:

Պ. Թիւորմանին թաղուն վիշտը ալ աւելի բուռն կերե-
ւար, վասն զի բոլորովին իր սրտին մէջ կը պահէր զայն և
ամենին չէր յայաներ: Իր վիշտը կը նմանէր այն նորա-
հար փռուերուն որոնք իրենց մուխը կայրեն: Երբեմն չա-
րագէտ բարեսէրներ Մարիուսի վրայ կը խօսէին անոր հեռ-

և կը հարցնէին, — Պ. Թուդ ինչ կընէ, կամ ինչ եղաւ:
Ծերունի քաղաքաւորը կը պատասխանէր՝ հառաչելով՝ եթէ
արտում ըլլար, կամ թենոյին պոնդ մը տալով՝ եթէ ուզէր
զուարթ երեւալ. — Պ. Պարոն Բօնմլլսի փաստաբանութիւն
կը ծախէ չգիտեմ ո՛ւր:

Մինչդեռ ծերունին կը ցաւէր, Մարիուս ինքն իր նկատ-
մամբ դժուարութիւն կըզար: Դժբաղդութիւնը՝ ինչպէս
ամեն սիրտերու՝ նոյնպէս և Մարիուսի սրտին դառնութիւնը
փարատած էր: Քաղցրութեամբ կը յիշէր Պ. Թիւորմանը,
բայց որոշած էր ալ բան մը չընդունիլ այն մարդէն որ ա-
ղէկ լաւած չէր իր հոյրէն հէք: — Այս էր հիմա իր առջի
զայրոյթներուն մեղմ՝ թարգմանութիւնը: Ասկէ 'ի դատ Մա-
րիուս զոհ էր տառապած ըլլալուն և տակաւին տառապելուն
համար: Կը տառապէր իր հօրը համար: Իր կեանքին դա-
ժանութիւնը դժուարութիւն և հաճութիւն կուտար իրեն:
Տեսակ մ'ուրախութեամբ կրսէր իւրովի թէ այսպէս տառա-
պիլը ափսոսալիք էր մ'էր, թէ՛ սպաշխարանք մ'էր այն, թէ՛
առանց այս վշտահարութեան թերեւ ուրիշ կերպով և ետ-
քէն պիտի պատժուէր իր հօրը և այնպիսի հօր մը նկատ-
մամբ ամոքարիշտ անտարբերութիւն մը ցուցուցած ըլլալուն
համար. թէ արդարութիւնը չէր ներեր որ միայն իր հայրը
վիշտ կրած ըլլայ, իսկ ինքը ոչինչ, մանաւանդ թէ իր աշ-
խատութիւնները և զրկումները ինչ էին գնդապետին դիւ-
ցազնական կեանքին հետ համամատուցելով: Թէ վերջապէս իր
հօրը մօտեւու և նմանելու միակ կերպն էր արի ըլլալ չքա-
ւորութեան դէմ՝ ինչպէս հայրը արի եղած էր թշնամիի
դէմ, և թէ գնդապետը անշուշտ այս արիութեան ակնարկել
ուզած է սա խօսքով. Անի կը պարտաւորէ այս որդւոյն արժանի
վարձանք ունենալ: Մարիուս շարունակ այս խօսքերը կը կրէր
չէ թէ իր կուրծքին վրայ, վասն զի գնդապետին գիրը կար-
սուած էր, այլ սրտին մէջ:

Մանաւանդ թէ այն օրը յորում հաւը արտաքսած էր Մա-

բիուսը, ասի տակաւին պատանի մը, իսկ հիմա այդ մ'էր : Պղզար իր առնութիւնը : Կը կրկնէնք թէ թշուառութիւնը օգտակար եղած էր անոր : Երիտասարդութեան մէջ աղքատութիւնը՝ երբ կը յաջողի՝ շքեղ յատկութիւն մ'ունի, որ է բոլոր կամքը դէպ 'ի ջանադրութիւն և բոլոր հոգին դէպ 'ի վերագոյն փափաքներ շրջել : Նիւթական կեանքը աղքատութեան մէջ շուտ մը կը մերկանայ և իր սոսկումովը կերելայ, ահա ասոր համար աղքատ երիտասարդը դէպ 'ի տեսլական կեանքը կը սաւառնի անմկնելի եռանդներով : Հարուստ երիտասարդը բիւր զբօսումներ ունի, պատուական և ամարդի զբօսումներ, ինչպէս են ձիարշաւները, որսորդութիւնը, շունները, ծուխը, խաղը, լաւ ընթերցանքը, և այլն . . . , որոնք հոգիին ստորին կողմերուն՝ զբաղումներն են 'ի փնտս բարձր և փափուկ կողմերուն : Աղքատ երիտասարդը դժուարութիւն կը կրէ իր հացը Ծարելու համար, կուտէ հացը, և ուտելէն ետք ալ բան մը չունի, եթէ ոչ մտախոհութիւնը : Կերթայ տեսնելու այն ձրի ներկայացումները զոր Աստուած կուտայ. կը նայի երկինքը, անջրպետութիւնը, աստղերը, ծաղիկները, մանուկները, մարդկութիւնը որու մէջ կը տառապի, և համօրէն արարածները որոնց մէջ կը ճառագայթի ինք : Այնքան կը հայի մարդկութեան որ հոգին կը տեսնէ. այնքան կը հայի արարածներուն որ Արարիչը կը տեսնէ : Կը մտախոհէ, և կըզայ թէ մեծ է ինք. այլ ևս կը մտախոհէ, և կըզայ թէ գործալի է : Կը դադրի ինքնամոլ վշտահար մ'ըլլալէ և կըլլայ կարեկից մտախոհ մը : Սքանչելի զգացում մը կարտաբղնի անոր սրտէն, զգացում մը որ է ինք զինքը մոռնալ և ամէնուն վրայ արդահատիլ : Երբ կը մտաբերէ այն անթիւ վայելումները զոր բնութիւնը կընծայէ, առատօրէն կը պարկէ բաց հոգին. բու և կը մերժէ փակ հոգիներու, իմացականութեամբ փարթամ այն աղքատը կսկսի մեղքնալ արծաթով փարթամներուն : Հետ զհետէ ամէն տեսակ լոյս անոր միտքը մոռնելով, սրտէն

ամէն տեսակ առելութիւն կը ջնջէ : Մանաւանդ միթէ դրժբաղդ է ան : Ո՛չ, երիտասարդի մը հիքութիւնը հէք չէ բնաւ : Երիտասարդ տղայ մը, ով կուգէ թող ըլլայ, և որքան աղքատ ալ ըլլայ, իր քաջողջութեամբը, ոյժովը, կայտառ քայլերովը, փողփողուն աչերովը, ջերմապէս շրջաբերող արիւնովը, սեւածոյր մազերովը, առոյց այտերովը, վարդապղն շուրթերովը, սպիտակ ակունքներովը, մաքուր շունչովը ծեր կայսրի մը նախանձը կը զրդուէ միշտ : Նաև ամէն առտու կսկսի իր հացը վաստակիլ, և մինչդեռ ձեռները հաց կը շահին, իր ողնայարը աղնուութիւն, ուղեղն ալ տեսիլներ կը շահի : Երբ գործը կը կատարէ, նորէն կսկսի անպատում կերպով յափշտակուիլ, հոգեին հիանալ, ուրախանալ, վիշտերու, խոչընդոտանքու, քարայտակի, մորեխներու, երբեմն ալ տղմին վրայ կոխելով այլ զլուխը լոյսին մէջ պահելով կապրի : Հաստատ, զուարթ, հեղ, հանգաւոր, ուշադիր, ծանրաբարոյ, քիչը բաւական համարող և բարեսէր է ան և կօրհնէ զԱստուած իրեն առած ըլլալուն համար այն երկու հարստութիւնը որոնք շատ հարուստներ զուրկ են, այսինքն աշխատութիւն որու շնորհիւ աղատ կապրի, և միտք որով արժանապատուութիւն կունենայ :

Մարիուս ահա այս վիճակը ունեցած էր : Բան մը չմոռնալու համար կըսենք թէ Մարիուս փոքր ինչ չափէն աւելի իսկ հայեցողութեան կուտար իր միտքը : Այն օրը յորում ալ սկսած էր զրեթէ ապահովապէս Ծարել իր ապրուստը, կանդ առած էր հոն՝ աղքատ ըլլալը լաւ սեպելով և աշխատութեան ժամանակին մէկ մասը կառնէր մաքին տալու համար : Այսինքն երբեմնակի օրերով կը մտախոհէր՝ ցնորատեսի մը պէս սքանչացումի և ներքին ճառագայթումի անմուռնչ հեշտութիւններուն մէջ ընկղմելով և սուղելով : Իր կեանքի խնդիրը որոշած էր սապէս. Կարելի եղածին չափ նուազ աշխատիլ նիւթական աշխատութեամբ՝ կարելի եղածէն աւելի աշխատելու համար անջօղափիլ և աշխատութեամբ :

ուրիշ խօսքով ըսենք, իրական կեանքին քանի մը ժամ տալ, և մնացորդը անսահմանութեան անդունդը նետել: Որ և է զրկում մը չկրել կարծելով չէր նշմարել թէ այսպէս ըմբռնուած հայեցողութիւնը հոսի յեպոյ ծուլութեան ձեւերուն մին կըլլայ. թէ կեանքի առաջնական հարկերը զսպելը բաւական սեպած էր, և թէ շատ շուտ կը հանդստանար:

Յայտնի էր թէ ասի Մարիուսի զօրեղ և վեհ բնութեանը համար անցուկ վիճակ մը կրնար ըլլալ, և թէ Մարիուս՝ ճակատադրին անխուսելի խառնակութեանց հետ առջի անգամ ընդհարելուն պէս պիտի սթափէր: Ստոյգ է թէ Մարիուս ակա փաստաբան մ'էր, բայց առ այժմ՝ դատ չէր վարեր, և ոչ իսկ փաստաբանութիւն կը ծախէր, թէև Պ. Ժիւնորման հակառակը կարծէր: Ինքզինքը մտախոհութեան տալուն համար դատաստաններէ հեռի կեցած էր. փաստաբաններու հետ տեսնուիլ, արդարութեան պալատը յաճախել, դատեր փնտռել, ձանձրալի բան. ինչու կրէր այս ձանձրոյթը: Արհեստը փոխելու պատճառ մը չէր տեսներ բնաւ: Այն գնող և աննշան գրավաճառները վերջապէս սպառնալով դործ մը կուտային անոր, նուազ աշխատութիւն պահանջող դործ մը, որ՝ ինչպէս բացատրեցինք արդէն՝ կը բաւէր Մարիուսին:

Գրավաճառներուն մին որոնց համար կաշխատէր Մարիուս, կարծեմ՝ Պ. Մաթիմէլ գրավաճառը առաջարկած էր Մարիուսին իր տունը առնուլ զան, լաւ բնակարան մը տալ, կանոնաւոր դործ մը հայթայթել և տարին հազար հինգ հարիւր Փրանք վճարել: Հանդստաբար բնակիլ, տարին հազար հինգ հարիւր Փրանք շահիլ, անշուշտ զէշ բան չէր: Բայց իր ազատութենէ զրկուիլ, վարձառու մը, ամսականով ծառայող տեսակ մը գրադէտ ըլլալ, միթէ կարելի բան էր այս: Մարիուս կը մտածէր թէ՝ առաջարկութիւնը ընդունելով՝ իր վիճակը լաւագոյն ու միանգամայն յոռեպոյն կըլլար. բարեկեցութիւն կը շահէր, և արժանապատուութիւն կը կորուսէր, անթերի և զեղեցիկ գծադրութեան մը տեղ և ծաղ

րելի նեղութեան մը փոխութեան, կամ թէ կոյրին միականի դառնալուն նման բան մը պիտի ըլլար Մարիուսի վիճակը՝ այն գրավաճառին առաջարկութիւնը ընդունելով. ուստի մերժեց:

Մարիուս առանձնակի կադրէր: Ամէն բանէ՝ դուրս մնալու ճաշակն ունենալուն, նաեւ ստատկապէս խրոչած ըլլալուն համար որոշապէս միացած չէր այն խումբին հետ որու կը նախագահէր Անժօլլա: Թէ Մարիուս և թէ այն խումբին անդամները մէկ միկու հետ իբր լաւ ընկեր կը տեսնուէին. ի պահանջել հարկի ամէն կերպով իրարու օգնելու պատրաստ էին. Բայց ահա այսքան էր միայն անոնց յարաբերութիւնը: Մարիուս երկու բարեկամ ունէր. մին երիտասարդ մը որ էր Գուրֆէյրազ, միւսը ծեր մը որ էր Պ. Մապէօֆ: Ծերին կը միտէր աւելի. վասն զի նախ անոր կը պարտաւորէր իր կրած ներքին յեղափոխութիւնը, նաեւ անոր շնորհիւ ճանչցած և սիրած էր իր հայրը: Ան Բացառապէս, կըսէր Մարիուս:

Ստոյգ է թէ այս եկեղեցւորներ վճռողական փոփոխութիւն տուած էր Մարիուսին:

Այլ սակայն այս պարագայի մէջ Պ. Մապէօֆ ոչ այլ ինչ եղած էր թէ ոչ Նախախնամութեան հանդարտ և անտարբեր դործակալը: Պատահաբար և յանգէտս լոյս տուած էր Մարիուսին՝ Խրադի մը պէս զօր մէկը կը բերէ: Պարոն Մապէօֆ Խրադն եղած էր և ոչ թէ Խրադը բերողը:

Իսկ Մարիուսի ներքին և քաղաքական յեղափոխութեան կանարկելով կըսենք թէ Պ. Մապէօֆ բոլորովին անկարող էր այն յեղաշրջումը հասկնալու, ուզելու և կառավարելու:

Անօգուտ չենք համարել քանի մը բան ըսել Պ. Մապէօֆի վրայ, վասն զի ետքէն դարձեալ պիտի տեսնուինք անոր հետ:

ՔԼԱՐԻ Ք.

Պ. ՄԵՂԻՍԹ

Այն օրը ուր Պ. Մապէօֆ Մարիուսին կըսէր. Անշուշտ, եւ հասնի՞՞ Կապտական կարծիքները, անի իր մաքին բուն վիճակը կը յայտնէր։ Ամէն քաղաքական կարծիքներու նկատմամբ անտարբեր էր Պ. Մապէօֆ, և անհանդարտութիւն մը չկրեալու համար անխտիր կը հաւնէր այն կարծիքներուն ամէնն ալ, ինչպէս Յոյները կը հաւնէին Աստուծոհիները՝ զանոնք «յեղանի, բարի, սիրուն և Էօմէնի» անուանելով։ Պ. Մապէօֆի քաղաքական կարծիքն էր եռանդալիս սիրել տունկերը, նա մանաւանդ զիրքերը։ Ամէն մարդու պէս ան ալ ախան մասնիկ մ'ունէր, առանց որոյ կարելի չէր ապրիլ այն ժամանակները. բայց ոչ արքայական, ոչ պօնաբարդական, ոչ սահմանադրական, ոչ օրէկանական, և ոչ ալ անիշխանական, այլ հին գրքերու վաճառական էր։

Չէր հասկնար թէ ինչո՞ւ մարդիկ զիրար առելու կգլաւդէին խել մը զրաբանութիւններու նկատմամբ, ինչպէս են Աստուծոհիները, Հանրիչխանութիւն, Հարազատութիւն, Միապետութիւն, Հանրապետութիւն, և այլն, քանի որ այս աշխարհի մէջ ամէն տեսակ մամուլներ, խոսքեր և թուիքեր կան զոր կրնային նայիլ, և մեծահատոր ու փոքրահատոր զիրքերու գէղեր զոր կրնային թղթատել։ Անօգուտ ըլլալէ սաստիկ կղզուշանար. զիրք ունենալովը կարգալէ չէր արդիւ ուեր. բուսակէտ ըլլալովը պարտիզպան ըլլալու չէր արդիւ ուեր։ Բօնմէրսիի հետ ծանօթութիւն ըրած ժամանակ, իր և զնդապետին մէջ համակրութիւն մը կար, այսինքն ինչ որ զնդապետը ծաղիկներուն նկատմամբ, ինքն ալ պաուլներուն նկատմամբ կընէր։ Պ. Մապէօֆ յաջողած էր սերմանելով տանձեր արտաբերել որոնք Սէն-Ժերմէնի տանձերուն պէս քաղցրահամ էին. կերեայ թէ Պ. Մապէօֆի տըն-

կային խառնութիւններուն մէկէն ծնունդ առած է հոկտեմբերի Քրապէլ ըստած զեղին և կլոր սալորը որ հիմա երեւիլ է և որ ամառնային Քրապէլն ոչ նուազ անուշահամ է։ Եւ կեղեցի կերթար հեղ քանթէ ջերմեանդ մ'ըլլալուն և մարդերու երեսը սիրելուն այլ անոնց աղմուկը ատելուն համար, վասն զի միայն եկեղեցիին մէջ կը հաւքուէին և կը լռէին մարդիկ։ Չգալով թէ՛ պէտք էր բան մ'ըլլալ Պետութեան մէջ՝ եկեղեցականի պաշտօնը ընտրած էր։ Սակայն երբէք չաջողած էր կին մը կակաչի սօխի մը չափ կամ մարդ մը Եղեղեղի մը (յիւր մը) չափ սիրելու։ Երկար ժամանակէ՛ ի վեր վաթսուս տարեկան հասակը մտած էր երբ օր մը հարցուէյաւ անոր. Միթէ բնաւ ամուսնացած չես։ — Մոռցայ, պատասխանեց Մապէօֆ։ Մեթ ընդ մերթ. Ո՛հ, եթէ հարուստ ըլլայի, կըսէր, — և ո՞վ է ան որ ըսած չըլլայ այս խօսքը, — չէ թէ Պ. Ժիլնօրմանին պէս ակնոցովը աղւոր աղջիկ մը նայելով այլ հին մատանի մը վրայ հիանալով կը յայտնէր իր այն փափաքը։ Միևնակ կապրէր պառաւ սպասուհիի մը հետ։ Փոքր ինչ ցաւոս էին ձեռները, և երբ-կը քնանար, իր անկողնի սաւաններու ծալերուն մէջ կը կրծկուէին մատերը որոնք յօդացաւութեան պատճառաւ չէին շարժեր։ Ֆլէօր Դեյլէրն Գոթլէքէն անունով զիրք մը շինած և հրատարակած էր զուշաւոր պատկերներով. բաւական յարգի էր այս զիրքը որ պղնձեայ կաղապարներ ունէր և զոր ինք կը վաճառէր։ Օրը երկու կամ երեք զնորդ Մեղիկերի փողոցը կուգային անոր գուռը զարնելու և զիրք զնելու համար։ Տարին երկու հազար Ֆրանք կառնէր այն զիրքերու վաճառումէն. ահա այս էր անոր ամբողջ հարստութիւնը։ Թէ և աղքատ էր, բայց համբերութեան, զըրկունքներու և ժամանակին շնորհիւ ամէն տեսակ հազուադիտ օրինակներու թանկագին ժողովածոյ մը կազմելու տաղանդ ունեցած էր։ Երբ որ գուռս ելնէր, միշտ զիրք մը կուգէ ի նկար թեկն տակ, և շատ անգամ երկու զիրքով հոգար-

գառնար : Գետնայարկին սենեակներուն մէջ որք պղտի պարտէզի մը հետ անոր բնակարանը կը կազմէին , իբր զարդ մի միայն շրջանակներու մէջ առնուած բոյսերու ժողովածոյներ և հին վարպետներու քանդակներ կային : Թուր կամ հրացան մը տեսած ժամանակ կահաբեկէր : Աետներին մէջ բնաւ մտնեցած չէր թնդանօթի , և ոչ իսկ Ենթալիտի մէջ : Ստամոքսը բաւական յաջողակ էր , ժողովրդապետ եղբայր մը ունէր , ժողովրդին սպիտակ էին , ուլ ակուայ չունէր ոչ բերնին և ոչ ալ մաքին մէջ , մարմնովին կը դողար , Բիւզարտեանի մը պէս կը խօսէր , մանկաբար կը խնդար , շուտով կը վախնար և ծեր ոչխարի մը կերպարան ունէր : Ձմռանը ըսել նաև թէ կենդանի մարդերու մէջ ամենեին բարեկամութիւն կամ յարաբերութիւն մը չունէր բաց 'ի Բոյօլ անուն մարդէ մը որ Սէն-Ժազի դուռին քով հին գրաւաճառ մ'էր : Պ. Մապէօֆի երազն էր լեզակը Ֆրանսայի մէջ բնաւորել (naturaliser) :

Անոր սպասուհին նոյնպէս անմեղներու մէկ տեսակն էր : Խեղճ բարեմիտ պառուր կոյս էր : Իր կատուն՝ Սուլթան՝ որ Սիքսթինի մատուռին մէջ թերևս կարենար Ալէկրիի Կէր Դաբլան միաւել (miauler) , անոր սրտին տիրած էր և կը բաւէր այն սրտի պարունակած կիրքին : Այս սպասուհիին երազներուն և ոչ մին կըցած էր մինչև մարդս տարածուիլ : Անի բնաւ կըցած չէր կատուն անդին անցնիլ : Պիտեր ունէր կատուին պէս : Իր փառքն էր իր սպիտակ գտակները որք միշտ ճերմակ էին : Արտիկի օրեր պատարադէն ետք ժամանակը կանցունէր իր ճերմկեղէնները արկղին մէջ համրելով , նաև անկողնին վրայ բոպայի գիպակներ տարածելով զոր կը գնէր և զոր բնաւ կարել չէր տար : Աարդալ զիտէր : Պ. Մապէօֆ Պլուլմարդ խաթուն մականունը տուած էր անոր :

Պ. Մապէօֆ հաւնած էր Մարիուսը , վասն զի Մարիուս երիտասարդ և հեղաբարոյ ըլլալով՝ Պ. Մապէօֆի ծերուն

թեան տաքութիւն կուտար առանց վախցնելու անոր վեհերոտութիւնը : Երիտասարդութիւնը հեղութեան հետ ծերերու նկատմամբ ունի այն ազդումը զոր առանց հովի արևը կուեննայ : Երբ Մարիուս լիւրի կը համալուէր ռազմական փառքով , թնդանօթի վառօդով , զօրական քայլերով , հակաքայլերով (contre-marche) և այն ամէն զարմանալի պատերազմներով որոնց մէջ իր հայրը սուրի այնքան մեծ վէրքեր առած և առած էր , Պ. Մապէօֆին հետ տեսնուելու կերթար , և Պ. Մապէօֆ Մարիուսի հետ այն դիւցազնին վրայ կը խօսէր ծաղիկներու տեսութեամբ նկատելով դրնապետը :

1830ի միջոցներուն Մապէօֆին ժողովրդապետ եղբայրը մահած էր , և գրեթէ անմիջապէս , զիշեբային մութը տիրելու ճամնակ չժախուած իրերուն առաջինն է Գլէօրը : Գլէօր Կէր Կալէրի Կլ Գօնլէնցը ծախուելէ դադարեցաւ բոլորովին : Շաբաթներ անցան առանց զնորդ մը գալու : Մերթ ընդ մերթ երբ դուռին պղտի զանդակը կը հնչէր , Պ. Մապէօֆ կարծեւ թէ եկողը զնորդ մ'է , կը սարսուէր . — Պարոն , կընէր Բլիւթարդ խաթունը տրտմապէս , ջրկիրն է եկողը : Երկար չըննք , Պ. Մապէօֆ օր մը Մէզիէրի զոհհէն ելաւ , եկեղեցականութենէ հրաժարեցաւ , Սէն-Սիւրլիս եկեղեցիին հրաժեշտ տուաւ , ծախեց իր չէ թէ զիբքերուն այլ կաղապարներուն մէկ մասը , որք ամենէն աւելի աչքէն ելած էին , և Մօնթաբնասի պուլվարին վրայ պղտի տուն մը բռնեց , ուր սակայն երեք ամիս բնակեցաւ միայն՝ երկու պատճառով . նախ՝ վասն զի զեանայարկին և պարտէզին վարձքը երեք հարիւր ֆրանք էր , մինչդեռ ինք երկու հարիւր ֆրանքէն աւելի վարձ տալու չէր համարձակեր , երկրորդ ֆաթու ձգալուցին

(lir) մօտ ըլլալով՝ պարպուող ատրճանակի ձայները կը լսէր որք անտանելի էին իրեն։

Իր Ֆէօրը, պղնձեայ կազպարները, բոյսերու ժողովա-
ծոյնները, թղթալանները և գիրքը առաւ տարաւ, և Սալ-
բէթրիէրի քով Աստերլիցի գիւղը տեսակ մը անակի
մէջ բնակեցաւ, ուր՝ տարին յիսուն թաւեր վարձ տալով՝
երեք տնեակ, յանկափակ պարտէզ մը և հոր մ'ունէր։ Այս
տնափոխութեան (déménagement) առթիւ իր գրեթէ բոլոր
կարասիները վաճառեց։ Այս նոր տունը մտած օրը Պարոն
Մապէօֆ շատ զուարթ էր, և նոյն իսկ ինք գամեց բեռ-
ները՝ քանդակները և բոյսերու ժողովածոյնները կախելու
համար, ապա մինչև իրիկուն պարտէզը պեղեց, և իրի-
կուն տեսնելով թէ Բլիթարդ խաթունը տխուր կերեար և
կը մտածէր, անոր ուսին զարկաւ և ժպտելով ըսաւ. — Լե-
զակը ունինք։

Միայն երկու այցելու, այսինքն Սէն-Ժաղի դուռին դը-
րավաճառը և Վարիուս թոյլտուութիւն ունէին անոր հետ
տեսնուելու Աստերլիցի տնակին մէջ, աղմկալի անուն որ
ամէն ինչ ըսած ըլլալու համար կը փնթ թէ բաւական ան-
խորժ էր Պ. Մապէօֆի։

Սակայն, ինչպէս քիչ մ'առաջ յայտնեցինք, կեսնքի ի-
րերը յամրաբար թափ կանցնին այն ուղեղներէ որք իմաս-
տութեան մը, կամ յիմարութեան մը, և կամ՝ ինչպէս շատ
անգամ կը պատահի՝ երկուքին մէջն ալ միանգամայն ընկրդ-
մած են։ Այս ուղեղներուն սեպհական ճակատագիրը իրենց-
մէ հեռի է։ Իմաստութեան կամ յիմարութեան և կամ եր-
կուքին ալ ուղեղի մը մէջ ամփոփուելէն կը հեռի կրաւո-
րութիւն (passivité) որ՝ եթէ տրամախոհութեան վրայ հիմ-
նուած ըլլայ՝ կրնայ փիլիսոփայութեան նմանիլ։ Վարդս կը
ծառի, կ'իջնէ, կը սահի, կը փլի իսկ՝ առանց լաւ մը նըշ-
մարելու իր այս փլումը։ Ստոյր է թէ միշտ կուշաբի հօսել
յետոյ, բայց ուշ կուշաբի։ Մինչդեռ այս է իրերու վիճա-
կը, կարծես թէ չեղբ կը մնանք այն խաղին նկատմամբ որ
կը խաղալուի մեր երանութեան և ապերանդութեան մէջ։ Աստ-
տիկուելու կամ կորսուելու համար խաղի դուռն առնալ մենք ենք,

այլ եկու տես որ անտարբերութեամբ կը նայինք սակախաղը
(partie)։

Մինչդեռ Պ. Մապէօֆի բոլորաթիւ այս մթնոթիւնը կը
տարածուէր, և անոր ամէն յոյսերը մի առ մի աներեւոյթ
կըլլային, անի ահա այսպէս զուարթ մնացած էր՝ փոքր ինչ
ազալաբար այլ կարի սաստկապէս։ Իր մտքին սովորու-
թիւնները կը փոխուէր ժամացոյցի մը երթևեկութիւնը ու-
նէին։ Միտքը իբր ժամացոյց երբ պատրանքով մը կը լար-
ուէր, երկար ժամանակ, նաև պատրանքը աներեւոյթ ըլլալէն
ետք կը բանէր։ Ժամացոյց մը յանկարծ չգալով ձիջի այն
պահուն ուր բանակին կը կորսուի։

Պ. Մապէօֆ անմեղ դատումներ ունէր։ Գիւրբաղին և ան-
ակնկալ էին այս զբօսումները, զոր ամենափոքր դիպումն էր
կը հայթայթէր։ Օր մը Բլիթարդ խաթունը սենեկին մէկ
կողմը քաշուած՝ վէպ մը կը կարդար։ Բարձրաձայն կը կար-
գար կարծելով թէ այսպէս աւելի կը հասկնար։ Ով
որ բարձր կընթեռնու, իր ընթերցումը ինքնիրեն կը հաս-
տատէ։ Ան մարդիկ որք բարձր ձայնով կը կարդան և որք
այնպէս կերևան թէ կարդացածնին իրողի կը հաստա-
տեն պատիւնին վրայ երգում ընելով։ Բլիթարդ խաթունը
ահա այս ազդուութեամբ կը կարդար ձեռքը բռնած վէպը։

Պ. Մապէօֆ ընթերցումը կը լսէր առանց ուշ գնելու։
Բլիթարդ խաթունը ընթերցումը շարունակելով հասաւ
հետեւեալ տողին։ Խօսքը զօրավիշապնորդ պաշտօնակրի մը
և գեղուհիի մը վրայ էր։

«... Գեղուհին դէմքը ծռեց, և վիշապը...»։ Հոս ըն-
թերցումը ընդմիջեց՝ ակնոյնները սրբելու համար։

— Պուտտա և Տրակօն (վիշապ), կրկնեց Պ. Մապէօֆ կէս
ձայնով։ Այո, իրաւ է, վիշապ մը կար որ իր խոռոչին մէ-
ջէն բոցեր կարձակէր բերնովը և երկինքը կայրէր։ Արդէն
բազմաթիւ աստղեր հողհհաճ էին այս հրէշէն որ՝ նաև վաղ-
րի մագիլներ ունէր։ Պուտտա անոր խոռոչը դնաց և յաջ-
ղեցաւ հաւատքի բերելու վիշապը։ Լաւ գիւրբ մ'է կարգա-
յած գիւրբը, Բլիթարդ խաթուն։ Ասկէ աւելի գեղեցիկ ա-
ւանդութիւն չկայ։

Եւ Պ. Մապէօֆ հեշտալի մտախոհութեան մը մէջ ինկաւ։

ՓԼՈՒՐ Ե.

ԱՂԱՏՈՒԹԻՒՆԸ ԼՈՒ ԳՐԱՅԻ Է ԹՇՈՒՆՈՒՆԵՐԸ

ՄԱՐԻՈՒՍ կախորժէր այս պարզման ծերէն որ յամբապէս չքաւորութեան ճիրաններուն մատնուելը կը տեսնէր և որ կսկսէր կամայ կամայ զարմանալ՝ տակաւն առանց տակաւին տրտմելու : Մարիոս Գուրգէյրազին կը հանդիպէր, բայց Պ. Մալեօֆը կը փնտռէր : Կը փնտռէր, այլ խիստ քիչ անգամ, ամիսը առ առաւելն մէկ կամ երկու անգամ :

Մարիոսի զբոսանքն էր ժամերով առանձին ման գալ արտաքին պուրճարներուն վրայ, կամ Շան տը Մարսը և կամ Էլիքսանպուրի ամենէն մարդաշատ ծառուղիներուն մէջ : Օրուան կէսը կանցունէր պարտիզպանի մը պարտէզը, աղցանի ածուները, աղբնոցին մէջի հաւերը և նօթայէ³⁵ անիւր դարձունող երիվարը նայելով : Անցորդները զարմանքով կը հայէին Մարիոսին, և ոմանց ալ անոր հագուստը կասկածելի, և կերպարանը սոսկալի կերեւար : Սակայն Մարիոս ոչ այլ ինչ էր, թէ ոչ աղքատ երիտասարդ մը որ կը մտախոհէր առանց աւարկայի :

Անգամ մ'այսպէս առանձնակի պտրտելու ժամանակ գտած էր Կորպոյի խարխուլ տղան, և առանձնութենէն ու աժնութենէն հրապուրուելով հոն փոխադրած էր բնակութիւնը : Այս տունին մէջ Պ. Մարիոս անունով կը ճանչուէր ան :

Հին զօրապետներէ կամ իր հօրը փաղեփ ընկերներէն ոմանք երբ ճանչցան զան, հրաւիրեցին որ գայ տեսութիւն ընէ իրենց հետ : Մարիոս մերժած չէր հրաւերը : Հօրը վերայ խօսելու առիթ մ'էր այս : Հետեւաբար ժամանակ առ ժամանակ Բաթօլ կոմսին, Պէլլափէսնը զօրապետին, Քրիբիօն զօրապետին տունը, նաև Էնվարիտ կերթար : Այս անձներուն տունները երբեմն նուազահանդէս, երբեմն ալ պարահանդէս կըլլար : Մարիոս այսպիսի հանդիսաւոր զիշերներ նոր թիկնոցը կը հագուէր : Բայց եթէ ամենասաստիկ ցուրտ չըլլար, ոչ նուազահանդէսները և ոչ ալ պարահանդէսները կերթար, վասն զի կառքի ստակ չէր կրնար վճարել, ու միտնդ աման կուգէր հայելիի պէս մաքուր կօշիկներով հասնիլ :

Երբեմն կըսէր առանց գաւնութեան. — Մարդիկ այսպէս են, երբ ակումբի մը սրահը կը մտնես, հոգ չէ եթէ վրադ գլուխդ ցնխոտ է, բաւական է որ մուճակներդ մաքուր ըլլան : Մարդիկ լաւ ընդունելութիւն մը ընելու համար քեզմէ անսպասանելի բան մը կը պահանջեն միայն որ է, միթէ խիղճդ, ոչ, այլ կօշիկներդ :

Սրտի կիբքերէն 'ի զատ միւս ամէն կիրքերը մտախոհութեան մէջ կը ցրուին : Մարիոսի քաղաքական տենդերը ժողովութեան մէջ անհետ եղած էին, անհետմամբ որու մտախոհութեան մէջ անհետ եղած էին, անհետմամբ որու նպաստած էր 1830ի յեղափոխութիւնը՝ Մարիոսը դո՛հ ընենքէն 'ի զատ՝ մի և նոյնը մնացեր էին : Մի և նոյն կարծիքները ունէր, միայն թէ ասոնք հիմա մեղմուած էին : Շիտակը ըսելով, ալ մասնաւորապէս կարծիքներ չունէր : Հիտակը ըսելով, և անոր կուսակցութեան ղեկավարութիւններ էին ունեցածը : Ո՛րն էր անոր կուսակցութիւնը. — Մարդկութեան կուսակցութիւնը : Մարդկութեան մէջ Քրիստոսն կընտրէր. ազգին մէջ ժողովուրդը կընտրէր. ժողովուրդին մէջն ալ կինը կընտրէր : Ամենէն աւելի կնոջ վրայ կը ծաւալէր իր արգահատանքը : Հիմա տեսիլ մը իրողութենէ մը, բանահիւս մը գիւցազնէ մը վեր կը դասէր, և աւելի կսքանչանար Յոբին նման զրքի մը քանթէ Մարէն : Կոյի նման դէպքի մը վրայ : Մանաւանդ թէ՛ ամբողջ օրը մտախոհելէն ետք՝ իրիկունները երբ պուրճարէն ետ կը դառնար և երբ ծառերուն ոստերուն մէջէն անյատակ անջրպետութիւնը, անանուն նշոյլները, վիհը, մթնոթիւնը, դադունիքը կը նշմարէր, շատ պզտի կերեւար անոր ինչ որ լուի մարդկային էր :

Վեանքի և մարդկային փիլիսոփայութեան ճշմարիտ կողմը ալ հասկցած ըլլալ կը կարծէր և թերեւ իրօք հասկցած էր, և ալ զրեթէ մի միայն երկինք կը նայէր. երկինք որու միայն կրնայ նայիլ ճշմարտութիւնը իր անդունդին յատակէն :

Բայց և այնպէս Մարիոս ապաղային նկատմամբ շատ մը դիտաւորութիւններ, կարգադրութիւններ, շէնքեր, նպատակներ կը պատրաստէր միտքով : Աչք մը՝ այս մտախոհութեան կը պատրաստէր միտքով : Աչք մը՝ այս մտախոհութեան

Թեան վիճակին մէջ եթէ Մարիուսին նեղու նայելու ըլլար, անոր հոգիին մաքրութենէն պիտի շնորհուր: Իբրեք եթէ մեր մարմնեղէն աշերտն ներքին ըլլար տեսնել ու բիշին խիզձը, շատ աւելի ստուգապէս պիտի կրնայինք գտնել մարդս՝ մեր դատողութեան տեսիլ հիմ քունելով ինչ որ անոր մտախոհութեան առարկան է քանթէ ինչ որ կը մտածէ ան: Մտածումը կամք ունի, այլ մտախոհութիւնը՝ չունի: Մտախոհութիւնը՝ սր ինքնակամ է բոլորովին՝ նաեւ հսկայականին և տեսականին մէջ մեր մարմին պատկերը կառնու և կը պահէ: Այնչէն կրնայ այնքան ուղղապէս և այնքան անկեղծօրէն ելնել մեր հոգիին խորերէն որքան կեանքն և դէպ ի ճակատադրին շքեղութիւնները կը սաւառնին մեր անխորհուրդ և տարապայման փափաքները: Ամէն մէկ մարդուն ճշմարիտ բնաւորութիւնը կրնանք ալ աւելի այս վերին փափաքներու մէջ գտնել, քանթէ բաղադրուած, տրամախոհութեան մաղէն անշաժ և համակարգ տեսիլներու մէջ: Ամէն բանէ աւելի մեր ցնորները կը նմանին մեզ: Իւրաքանչիւր ոք իր բնութեան համեմատ անծանօթին և անհասարկին վրայ կը մտախոհէ:

Մարիուսի ծառայող պառաւ 1831ին միջոցները ըստ աշտոյնի թէ պիտի արտաքսուէին իր գրացիները, այսինքն ծանարէթի թշուառ ընտանիքը: Մարիուս որ դրեթէ իր բոլոր օրերը դուրսը կանցուներ, հագիւ հաղ գիտէր գրացի ունենալը:

— Ինչու պիտի արտաքսուէին, հարցուց Մարիուս:

— Վասն զի չեն վճարեր իրենց սենեկին վարձը, վեց ամիսուան վարձը կը պարտաւորին:

— Ո՞րքան է այդ պարտքը:

— Քսան ֆրանք, ըստ պառաւը:

Մարիուս գործի մը մէջ երսուն ֆրանք ունէր պահուելի:

— Ահա քեզ քսանուհինք ֆրանք, ըստ պառաւին: Վրճարէ այս խեղճ աղքատներուն պարտքը, հինգ ֆրանքն ալ իրենց տուր, և մի ըսեր թէ ես եմ աւուղը:

ԲԱՌԻ Զ.

ՅԱՐԱՐԷ

ԴԻՊՈՒԱՐԸ ուղեց որ պահպանութեան համար Բարիզ գայ այն զօրագունը որու մէջն էր տեղակալ Թէօֆիլ: Այստեղ մօրաքոյր Ժիլնորման երկրորդ զաւակար մ'ունեցաւ: Նախ անգամ մ'եղեակայած էր Թէօֆիլին գիտել տալ Մարիուսի ամէն վարմունքը. երկրորդ զաւակարն եղաւ դատարար Թէօֆիլը Մարիուսին յաջորդն ընելու համար:

Որ և է պարագայի մէջ անպատրաստ չլսնուելու համար, և մանաւանդ ենթադրելով թէ հաւր տունին մէջ երիտաւարական երեսի մը հարկաւորութիւն կուենայ, ըստ որում այս արշալուսային ճառագայթները երբեք քաղցր են աւերակներու, օրիորդ Ժիլնորման կարեւոր սեպած էր ուրիշ Մարիուս մը գտնել: Լաւ, ըստ մտապէս օրիորդը, պարզ վերայի մ'է այս որ դիրքերու մէջ կը տեսնուի. Մարիուսը կարգաւ Թէօֆիլ:

Թոռան որդի մը դրեթէ թոռ ըսել է. երբ փաստաբանը կը պահի, նիդակաւոր մը կառնուի տեղը:

Առտու մը երբ Պ. Ժիլնորման Գօթֆրէէն լրագրին նման բան մը կը կարդար, աղջիկը ներս մտաւ, և իր ամենահեղ ձայնով ըսաւ, ըստ որում իր սիրականին վրայ էր խնդիրը:

— Հայր իմ, այս առաւօտ Թէօֆիլ պիտի գայ իր յարանաց հաւաստիքը ձեզ մատուցանելու համար:

— Ո՞վ է այդ Թէօֆիլ ըսածը:

— Չեր թոռնորդին:

— Ա՛հ, աղաղակեց հաւր:

Ապա սկսաւ կարգալ, ալ չմտածեց թոռան տղային վրայ որ սանկ կամ նանկ Թէօֆիլ մ'էր, և ոչոք մ'եղաւ վրաս: Թիւն մ'եղաւ վրան, ինչպէս որ ստէպ կը պատահէր այս: Այն «թեթթ» զոք կը կարգար և որ՝ աւելորդ է ըսել թէ՛ արքայական էր, առանց որ և է մարդավարական գիտողութիւն մ'ընելու կը ծանուցանէր թէ հեռեւեալ օր տեղի պիտի ունենար այն պղտի դէպքերուն մին որոնք այն ժամանակի Բարիզին օրական դէպքերն էին: — Թէ իրաւապիտու

թեան և բուժադիտութեան դպրոցներու աշխարհները կէսօրին Բանթէօնի մայտանը պիտի հաւքուէին, — խորհրդակցելու համար: — Խնդիրը ներկայ ժամանակի խնդիրներուն մին էր. որ երկու մասի կը բաժնուէր. մին ազգային պահակներու պատերազմական անօթներու խնդիրն էր. միւսն ալ վէճ մը որ պատերազմի պաշտօնէին և « քաղաքացի մարտիկներու » մէջ ծագած էր Լուվրի բակը դրուած թնդանօթներու նկատմամբ: Աւսանողները այս մասին պիտի « խորհրդակցէին »:

Այս դէպքը լիովին կը բաւէր Պ. Թիւնօրմանի զայրոյթը զրոգելու համար:

Միայնք բերաւ Մարիուսը որ ուսանող էր, և որ՝ հաւանա-կան էր թէ՛ ուրիշներուն պէս « կէսօրին Բանթէօնի մայտանը պիտի երթար խորհրդակցելու համար »:

Մինչդեռ այս ցաւալի մտածումին մէջն էր, Թէօֆիլ աւելակալը եկաւ՝ քաղաքաւորի հաղուստով, — վարպետութիւն մ'էր այսպէս հաղուելը, — և զգուշապէս ներս մտաւ օրիորդ Թիւնօրմանի հետ: Նիզակաւորը իւրովի տրամաբանած էր սպալէս. Ծեր տրիւիտը բոլոր հարպետութիւնը ցիւանս եկամուտի փոխարէն: Ասոր փոխարէն ժամանակ առ ժամանակ Բէքիւնցիի կերպարան առնելով ծպտելը մեծ զոհողութիւն մը չէ:

Օրիորդ Թիւնօրման բարձր ձայնով մ'ըսաւ հայրին.

— Ձեր թուրքին Թէօֆիլն է:

Եւ տեղակալին ալ կամաց մ'ըսաւ.

— Հաւանութիւն ցուցուր ամէն ըսածներուն:

Ապա դուրս ելաւ:

Տեղակալը որ այսպիսի պատկառելի տեսակցութիւններու քիչ սովորած էր, վեհերոտութեամբ մը, բարի լոյս, հօրեղբայր իմ, թոթովեց, և խառն բարեւ մը առաւ. այս բարեւը կէս մը ուղղմական և կէս մ'ալ քաղաքաւորի յատուկ բարեւ մ'էր:

— Ա՛հ, դո՛ք էք, լաւ, նստեցէք, ըսաւ հաւր:

Ասի ըսելէն ետք բոլորովին մոռցաւ նիզակաւորը:

Թէօֆիլ նստաւ, և Պ. Թիւնօրման ոտք ելաւ:

Պ. Թիւնօրման սկսաւ յաջ և յահեակ քայլել՝ ձեռները դրպաններուն մէջ դրած, բարձրաձայն խօսելով, և ցատկոտ ու նիհար մատերովը իր երկու քսակներուն մէջ դրած երկու ժամացոյցները չարչարելով:

— Խեղ մը խնոտներ. ստո՛նք պիտի դուժարուին Բանթէօնի մայտանը. վա՛յ ձեր խելքին վա՛յ: Դեռ երէկ կաթէ կըտրուեցան, և այնօր մարդ եղեր են ստահակները: Եթէ քիւթերնին ճնշելու ըլլաս, կրնայ կաթ ելնել. այլ սակայն, վաղը կէսօրին պիտի խորհրդակցին եղեր: Ո՛ր կերթանք, ինչ պիտի ըլլայ մեր վերջը: Յայտնի է թէ դէպ անդունդ կերթանք: Ահա տե՛ս թէ ո՛ր տարին մեզ անշապիկները³⁵ (descamisados): Քաղաքացիներու թնդանօթներ, քաղաքացիներու թնդանօթներուն վրայ խորհրդակցել, ազգային պահակներու փութերուն վրայ հրապարակը երթալ և զբարանել, ո՛ր լուրեր է առանկ ըսն մը, և ինչ տեսակ մարդերու հետ պիտի գտնուին հոն: Տես անդամ մը թէ ժողովէնութիւնը մինչև ո՛ր կերթայ: Աստուած վիայ, ո՛վ որ կուգէ, պատրաստ եմ՝ զբաւ դնելու հետք թէ հոն վաղեմի վերապարտներ և ազատուած դատապարտեալներ պիտի գտնուին միայն: Հանրապետականներ և թիապարտներ, ստոնք մէկ քիթ և մէկ թաշիկնակ կը կազմեն: Գարնո, ո՛ր կուգես որ երթամ, մատնիչ, կրտէր. — Ո՛ր որ կուգես, աւանակ, կը պատասխանէր Գորշէ: Ահա այսպիսի մարդեր են հանրապետականները:

— Իրաւ է, ըսաւ Թէօֆիլ:

Պ. Թիւնօրման գլուխը կէս մը դարձուց, տեսաւ Թէօֆիլը, և շարունակեց.

— Երբ կը մտածեմ թէ ոս անդգամը դարսօնարութեան անդամ ըլլալու սրիկայութիւնը ըրաւ: Ինչո՞ւ ելար գայիր տունէս: Հանրապետական ըլլալու համար, հա՛: Վա՛յ քու խելքիդ, վա՛յ: Նախ ժողովուրդը չուզեր քու հանրապետութիւնդ, ամենեւին չուզեր, անի խելք միտք ունի, դիտէ թէ միշտ թաղաւորներ եղած են և պիտի ըլլան միշտ. շատ աղէկ դիտէ թէ ժողովուրդը վերջապէս ժողովուրդ է, և կը ծաղրէ քու հանրապետութիւնդ, լսեցիր, սինլքոր: Այլանդակութիւն այլանդակութեանց, որու վրայ մարդ ո՛րքան ալ սոսկայ, քիչ է: Հայր Տիւշէնի սիրահարի՛ն, կիլեօթիկնին սիրապէս նայի՛ն, ԳՅի պատշգամբին ներքե տաղերդը և վա՛ն դիւ զարնել, այդ երիտասարդները այնքան ապուշ են որ չիտակը թքնել կուգայ իրենց վրայ: Ամէնքն ալ ահա այս

վիճակի մէջ են։ Եւ ոչ իսկ մէկուն զլուսը խելք կոյ։ Ան-
միտ մ'ըլլալու համար փողոցը անցնող օգը ծծելը կը բաւէ։
Տասնեկինքորդ դարը թոյն է։ Ո՛ր սրիկային հանդիպի,
կը տեսնես որ նսկազի մօրուսին պէս մօրուս մը ձգած է,
ինքզինքը մարդի մը տեղ դրած է, և իր ծեր ծնողաց վրայ
կը ծիծաղի։ Հարցո՛ւր թէ ի՞նչ է ան. հանրապետական է
եղեր, վկայական է եղեր։ Ակպական. ինչ ըսել կուղէ ասի,
կաղաչեմ, շնորհ բրէ, բսէ ինձ թէ ինչ կը նշանակէ ասի։
Ամէն տեսակ յիմարութիւններ։ Ասկէ տարի մ'առաջ Էրեւ-
նի մէջ տեսած էինք ասի։ Եւ չըսեմ ինձ թէ ինչ բան է
այդ Էրեւնի. հակադրութիւններ, պոզուցներ որք և ոչ
իսկ փրանքներն զրուած են։ Այս չէր բաւեր, և ահա հի-
մակ ալ Լուսիի բակը թնդանութիւններ ունին եղեր։ Ահա ա-
ստիւք են արդի ժամանակի աւազակութիւնները։

— Իրաւունք ունիք, հօրեղայր իմ, ըսաւ Թէօփիլ։

Պ. Ժիշնորման կրկնեց։

— Միւլէօփի բակին մէջ թնդանութիւններ դնել, և ինչ ը-
նելու համար։ Ինչ կուզես իղմէ, թնդանութ. Միթէ Պէլ
վէտերի Ապողոնը (Ապողոնի արձանը) ումբակածել կուզես։
Փամփուշտները ինչ բան ունին Մէտիսի Աստղիկին հետ։
Իրաւ կըսեմ թէ սրիկայ են այս հիմնական երկտասարդնե-
րը։ Քանի՞ կառնես ատոնց Պէնթամէն Գօնութանը։ Իսկ ո-
րոնք որ սրիկայ չեն, գիտնաս որ ապուշ են։ Իրենց ամէն
ճիւղ կը թափեն տղեղանալու համար. աղէկ չեն հալուիր,
կնիկներէն կը վախնան, պոռնիկներուն բոլորտիքը կը դառ-
նան մուրալու կերպարանով մը որ սպասուհիներու խնդուկը
կը բերէ։ Պատիւիս վրայ կերդնում թէ սիրոյ ամօթահար
աղքատներ են անոնք։ Տէն են և այս տէնութիւնը իրենց
ապշտութեամբը կամբողջանայ. Թէրոյէնի և Բօթիէի բառա-
խաղերը կը կրկնեն, սոսորակի նման թիկնոց, ձիադարմանի
բաճկոն, հաստ կառէ շապիկ, հաստ չուխայէ բանթալօն,
հաստ կաշիէ կօշիկ կը հագնին, և թուշուրի մը փետուրնե-
րուն կը նմանին. խօսուածքնին ալ իրենց հալուստին կը
յարմարի։ Մարդ կրնայ անոնց խառնաշփոթ բարբառը զոր-
ծածել հինուպուտ մուշակին նորոգելու համար. և այս ա-

մէն պնդիտան լակոսները կը յանդդին քաղաքական կար-
ծիքներ ունենալու։ Պէտք էր խօսիւ արդիւնէ քաղաքական
կարծիքներ ունենալու։ Հաւկիթները դուր իւնենէ կը շնեն,
ընկերային ժողովը կը վերակազմեն, միապիտոթիւնը կը
քանդեն, ամէն օրէնքները վար կը նետեն, շտեմարանը մա-
ւանի՝ և գոնապա մալ թաղաւորի տեղ կը գործածեն,
Եւրոպան հիմնովին տակն ու վրայ կընեն, աշխարհս կը վե-
րաշինեն, և կիսն բէն շնորհք ընդունիլ կը կարծեն ծածկա-
բար նայելով լաթ լոպսոց կնիկներուն սրունքը, երբ սայ-
լը կը մանեն ասոնք։ Ա՛հ, Մարիւս, ա՛հ, անդամդ դու,
հրապարակ իջնել պօռալ կանչվաւելու համար. վիճել,
քննել, միջոցներ պատրաստել, ասոնք ալ միջոց են, Աստ-
ուած իմ. անկարգութիւնը կը փաքի և կըլլայ մարտութիւն.
Քառսը տեսած էի, հիմա ալ տղայական վիճուկ կը տեսնեմ.
Գպրոցի աշիւրանքը ելնեն և ազգային պահակներու վրայ
խորհուրդ ընեն, ասի և ոչ իսկ Օժիպլըվաս և Գալոստ
ըստած վայրենիներուն մէջ տեսնուած բան է։ Բոկոտն
քայլող վայրենիները իրենց փամփուշտին փեարագունդի նը-
ման գլխանցող և ձեռքի մահակով աւելի խելք ունին քան թէ
այս ուսման աստիճանաւորները։ Թզուկներ, որք հինգ ստակ
չեն արծեր և ելեր են վճիւ տալու, որոշում ընելու, խոր-
հուրդ կազմելու և պատճառաբանելու (ratiociner)։ Աշխար-
հիս կատարածն է այս։ Անշուշտ սա թշուառական երկրա-
դունդիս վերջն է այս։ Աերջնական հեծկլուում մը պէտք էր.
Փրանսա ահա կը հեծկլտայ։ Խորհրդակցեցէք, անդամներ.
Այս բաները մեր գլխէն չպիտի պակսին քանի որ Օտէօնի
կամարներուն տակ լրագիր կարգալու կերթան։ Այս ընթեր-
ցումը մէկ ստակի կը նստի անոնց, բայց նաեւ ամէնուն ու-
ղիղ խելքն ալ, իմացականութիւնն ալ, սիրան ալ, հողին
ալ, միտքն ալ մէկ ստակի կըլլայ։ Անկէ կեցնեն, և ամէն
մէկը ընտանիքին տունէն կմկը կը գնէ։ Ամէն լրագիրները
ժանտախտ են, ամէնքն ալ, նաեւ Տրեքօ Պաշ, իրօք խմբակ
Մարթէնիւլէ Ժազօպէն մ'էր։ Ա՛հ, արդար երկինք, հիմա
ալ կընաս պարծիլ թէ հաւիդ համբերութիւնը հայացոցիք։

— Անտարակոյս, ըսաւ Թէօփիլ։

Եւ Պ. Ժիւնորման քիչ մը շունչ առնելու առնեն, նիզապէս կաւորը յարմար առ իմ սեպեց վարդապետաբար շարայարելու:

— Պէտք էր որ միայն Մօնթէնէր մնար իբր լրագիր և Ռաշ-Տախան Կաթէնէրը իբր գիրք:

Պ. Ժիւնորման շարայարեց:

— Իրենց Սիէյէսին կը նմանին. արքայասպան մը որ վերջէն նախարար կը լըսայ. ահա միշտ այս է ատոնց վերջը: Ան-երեսները ամէն կարգի մարդերու հետ դու ըսելով կը խօսին որպէս զի եաքը պարոն կոմս ըստին: Պարոն կոմս, որ անպտեմբերի սպաննիչներուն պէս ամծ են: Սիէյէս փիլի-սոփան. է՛հ, դէժ փառք կուտամ անձիս որ ինչպէս առողջիչ գրած եմ Թիվօլիի կեղծաւորին անոնցները, նոյնպէս կա-րելորութիւն տուած չեմ այդ ամէն փիլիսոփաներու փիլի-սոփայութեանց: Օր մը Մալաքէի ամիսուղիէն անցան նա-խարարները՝ մանիշակապոյն թաւէ վերարկուներով ու-րոնց վրայ միջուներ սփռուած էին, և Հանրի Գ. ի ձե զըւ-խարկներով: Տեսայ անոնց անցնիլը, սոսկալի կերպարանք ու-նէին: Կարծես թէ վաղբին պալատին կապիկներն էին: Քա-ղաքացիք, կը յայտնեմ ձեզի թէ ձեր յառաջդիմութիւնը յիմարութիւն մ'է, թէ ձեր մարդասիրութիւնը երազ մ'է, թէ ձեր յեղափոխութիւնը ոճիր մ'է, թէ ձեր հանրապե-տութիւնը հրէշ մ'է, թէ ձեր նորաբոյս և կոյս Ֆրանսան ըողանոցէն (lupanar) ելած է, և՛ ով կուզէք եղիք, իրաւա-դէտներ ալ ըլլաք, տնտեսագէտներ ալ ըլլաք, օրէնսդէտ-ներ ալ ըլլաք, կիւթօթիկին գանակէն աւելի ալ ճանչնաք աղատութեան, հաւասարութեան և եղբայրութեան ինչ ըւ-լալը, հոյս չէ, ամէնուր ալ կը հաստատեմ իմ ըսածս: Ահա գիտցած ըլլաք, միամիտ արապարներ:

— Անանկ է հապա, պատուական կերպով ճշմարտութիւնը կը խօսիք, պօռաց տեղակալը:

Պ. Ժիւնորման կիսատ թողուց շարժում մը զոր սկսած էր, ետեւ դարձաւ, ուղղակի նիզակաւոր թէօտալիւն նայեցաւ, և ըսաւ անոր.

— Դուռն ալ աւանակին մէկն ես եղեր:

ՎԵՐՋ ԶԻՆԳԵՐՈՐԴ ԶԱՏՈՐԻ

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ԹԱՐԳՄԱՆՁԻՆ

1. Արիթմետիկ կամ արիթմետիկ քաղաքական կանոններն այն դասերն են, որոնք կը ուսուցանեն թիւերը, մարդասպանները և ուրիշ շարքաբանները կը խօսին:
2. Թիթի Բարիդի արուարձաններու բանաւորներուն արուած ժողովրդա-յին անուն մ'է:
3. Բէլօն տեսակ մը ճարտարութեան խաղ, որ է հոյն վրայ գծուած շրջանակէ մը դրամ մը դուրս հանել. նոյն դրամին վրայ ուրիշ դրամ մը նե-տելով:
4. Գլոս Կիօ գրքին հեղինակը նոյն ինքն Վիվթօր Հիւկոն է:
5. Կրէվ Բարիդի մէջ մայրան մ'է ուր մահապարտները կը զխառնուին:
6. Էնօլէ՝ Կաթէնէր-Բիւն կը նշանակէ ըստ դիցարանութեան. աղաղակ մ'է այս որ կարճակուէր բազմական ինճիլներու մէջ:
7. Սուրբ Ժանվիէ Քրիստոսի 291 թուականին զխառնուած մարտիրոս մ'է: Իր նշխարը Նաբուլի փոխադրուած է ուր երեւելի մատուռ մը կայ, որու մէջ այս մարտիրոսին արիւնը պահուած է սրուակով մը. գիրաւհատութիւնը կը հաւատայ թէ այս արիւնը ինքնին հեղուկ կը լըսայ և կեռայ:
8. Բարթեմէն Վիվթի մէջ Միլիթի համար կանգնուած երեւելի և հո-յաչէն տաճար մ'է:
9. Ժէնէի-Հառմայեցեաց իշխանութեան ժամանակ մահապարտներու զըւ-խառնութեան տեղն էր:
10. Հռոմի դիմացի կողմը Թրանսթիվէրէ քաղքին մէջ բնակող խուժան է:
11. Այս լատիներէն տողին թարգմանութիւնն է. Ո՛ր ինչ-էրաբիւս-Բառիէլ զէս որ խճապարէմ:
12. 1789 յուլիսի 14ին ժողովուրդը տիրեց Պառլիլին որ Ֆրանսայի Տե-րութեան ամենէն հին բնակարանն էր, բնակարանութեան պատուարն էր:
13. Ֆրանսայի ընդհանուր կարգափոխութեան 1789ին գնդախաղի (թօփ յունը) հրապարակը երգում ըրին նախ ռազմապարտութիւն մը տալ ազգին և ապա բաժնուիլ առանց ուշ գնելու տէրութեան սպանալիքին: Ֆրանսա սյս երգումին կը պարտաւոր իր փրկուէտ յեղափոխութիւնը:
14. Այս լատիներէն խօսքը կը նշանակէ. Քաղէի ճշմարէ:
15. Տիրեղութեան իշխանութեան ժամանակ կառավարութիւնը ազգին ունեցած պարտուց մէկ երբորդը գեղջեց, և հաստատուն եկամուտներու փո-խեց մնացած պարտքը: Այս եկամուտներուն դրամադրութիւն է ահա Բէլէ Բոն-ճօլտէ բնակարան:
16. Բարիդի արուարձաններու ժողովուրդին վաշտերը զոր 1815ին Նա-բուլիէն կազմեց և կարգաւորեց (organiser) Քեթերէ (շաշուար) կանուանէին:
17. Բառ առ բառ կը թարգմանուի. Հիմալին դադարած Գառն Էրազմուս-Դիւս-Կաթար պէտէ ՏԵՂ, ՉԵՐԲՈՑ և ՏՈՒՆ Կոնիւ: Այս տողին մէջ երկ-դիմի կատակ մը, հեղուկութիւն մը կայ. Դիւս, Յիւրոյ և Դոն բառերուն ֆրան-սերէնը ճիշդ այն երեք պաշտօնեից անուններուն պէս են, ոյսինքն Դէ Սել, Դէ Գալ և Դէ Սեր:

18. Բառամանեակի գատին ինչ ընտրել Տիմայի և Բոլեի 76 և 77-ի անունի վեպը կարդացողը կրնայ գիտնալ:

19. Սիէն քաղաքին շրջականերէն դեղնագոյն հող մը կեղնէ որով ամէն տեսակ դեղին ներկ կը շինուի:

20. Ալեքսիէն լեռը որ այսօր Մոնթե Կալեի մէջ կանուանի մին եօթ լեռներէն մին է որոնց վրայ կանգնած է Հռոմ: Այս լեռին վրայ այլ և այլ յիշատակներ է 'ի զատ Ազատութեան տաճարը և Տիանի տաճար մը կար: Ժողովուրդը անուանակներէն դժգոհելով անտաճարած և կրագոյն առաջնորդութեամբ այս լեռը քաշուած է 493ին:

21. Ռուսիոյ, Բրուսիոյ և Աստրիոյ տէրութիւնները 1772ին Քօլոնիան գրաւեցին մասնութեամբ և բաժնութեամբ իւր իւրին: Մէջ քաշեցին այս երկիրը:

22. Որոշակները հաշուել կը պօռան երբ շինելէն զարնուիլը կը տեսնեն:

23. Կալիֆօնի կանուանի կարգինալներու Ժողովը:

24. Թագաւորը դէմքը ծոցի, վանն զի լիկը (արծիւ) Եւրոպէոն կայսեր դրօշակն ընտրով՝ պուրպոսեան թագաւոր մը չէր կրնար ախորժել: Լաի ԺԸ 'ի սկզբան ակործած չէ ինդրագիրը մատուցանողին անունէն: Կարծելով թէ այս լիկը անունին ուղղագրութեամբ արծիւի նշանակութեամբ լիկը (Paigle) գրուած է:

25. Ֆրանսերէն ել (l) տառը նաեւ Բէ կը նշանակէ երբ ել (alle) կը գրուի:

26. Վանն զի Կրիսթիէն անունը Իւնի եր, միւս էր (R) կը նշանակէ:

27. Այս լատիներէն ստղը կը նշանակէ. Իմացէ՛ք դուք որ Երեւել Էր Դուք:

28. Պատ ըստած օձին նման օձ մ'է պիտիւրը:

29. Այս լատիներէն խօսքը կը նշանակէ. Եթէ անկողնիւնք ապէ:

30. Արձագանք ժիւնսին շրագիր յաւերժահարն է. Ժիւնսն Օդին և Կրիսթիս աղջիկն է:

31. Շարի-Բոգո-Կանուանէր այն սահմանագրութիւնը զոր Լուի ԺԸ Գաղղիացոց շնորհից երբ օտար տէրութեանց պաշտպանութեամբը 1815ին Գաղղիոյ թագաւորեց:

32. Պրիւմերի (յեղափոխական ամիս) 18ին Եւրոպէոն Պոնապարտ Հանրապետութիւնը ապաւեց, և իր այս ոճիւրէն ետք Հանրապետութեան յաջորդեց ռազմականութիւնը, որ իր քաղաքները վաճառելով արիւնքովը դաշտին վրայ դրան 1815 յունիսի 18ին:

33. Ֆրանսերէն մէջ Ժանիէր Կը Լա Մարիէի ոճ մ'է որու բառակապ թարգմանութիւնը Խաբաղի Լա Մարիէ, և որու բուն նշանակութիւնն է սակաւն առիւ, որտեղ գրիւմէրս էնիւրիէ:

34. Դօրիս անասի մը ջրաբաշխական մեքենայ մ'է պարտեզները ջրելու համար:

35. Սպանիացի անուանակները Դիւք-Բոգո-Կանուանէն անա արծաթ աստիկները:

ՅԱՆԿ ՆՈՒՄՈՑ

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ. — ՄԱՐԻՈՒՍ

ԳԻՐԲ ԱՌԱՋԻՆ

ԲԱՐԻՉ ԿԸ ԶՆՆՈՒՄ ԻՐ ՀԻՒԼԵՆ ՄԷՋ

	ԵՐՆՍ
ԳԼՈՒԽ Ա. Մանուկ	5
» Բ. Անոր քանի մը մասնաւոր նշանները	6
» Գ. Ստամբուլը հաճելի է	8
» Դ. Ստամբուլը կրնայ օգտակար ըլլալ	10
» Ե. Ստամբուլին սահմանադրութիւնը	11
» Զ. Սահալ ինչ պտտութիւն	14
» Է. Ստամբուլը թերեւս Եւրոպայի դառնակարգութեանց մէջ զետեղուի	17
» Ը. Ռեքլիսին թագաւորին սիրուն մէկ խօսքը պիտի կարգացուի	19
» Թ. Գաղղիայի հին հոգին	21
» Ժ. Այս Բարիդ. ահա մարդը	23
» ԺԱ. Ծաղրել, իշխել	27
» ԺԲ. Ժողովուրդին թագուն ասպազան	30
» ԺԳ. Պղտի Կապուշ	32

ԳԻՐԲ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՄԵԾ ՔԱՂԱՔԱՍԻՐ ՄԸ

ԳԼՈՒԽ Ա. Իննսուն տարի և երսուներկու ակապ	26
» Բ. Ասանկ տիրոջ ասանկ տուն	38
» Գ. Լիւր Էսքրի	40
» Դ. Հարիւրամայ հետամուտ	41
» Ե. Պասալ և Նիգոլիթ	43
» Զ. Ռեքլիսին ինչ Մանեօ կենը և իր երկու պալիկները	45
» Է. Կաննի մը որ է գիշերը միայն մարդ ընդունիլ	48
» Ը. Երկուքը զոյգ չկազմեր	49

ԳԻՐՔ ԵՐՐՈՐԴ
ՀԱՍԻԸ ԵՒ ԹՈՌՈՒԸ

	ԵՐԵՍ
ԳԼՈՒԽ Ա. Հին անձերու ակումբը մը.....	53
» Բ. Այն ժամանակի կարմիր ճիւղներուն մին.....	58
» Գ. Նը հանգչին.....	67
» Դ. Աւագակին վախճանը.....	80
» Ե. Յեղափոխական ըլլալու համար եկեղեցի երթալու օգտակարութիւնը.....	83
» Զ. Թե ինչ հետեւութիւն կունենայ եկեղեցականի մը հանդիպիլը.....	85
» Է. Միջոցներու մը.....	95
» Ը. Կրանիթին դէմ մերմեր.....	102

ԳԻՐՔ ԶՈՐՐՈՐԴ

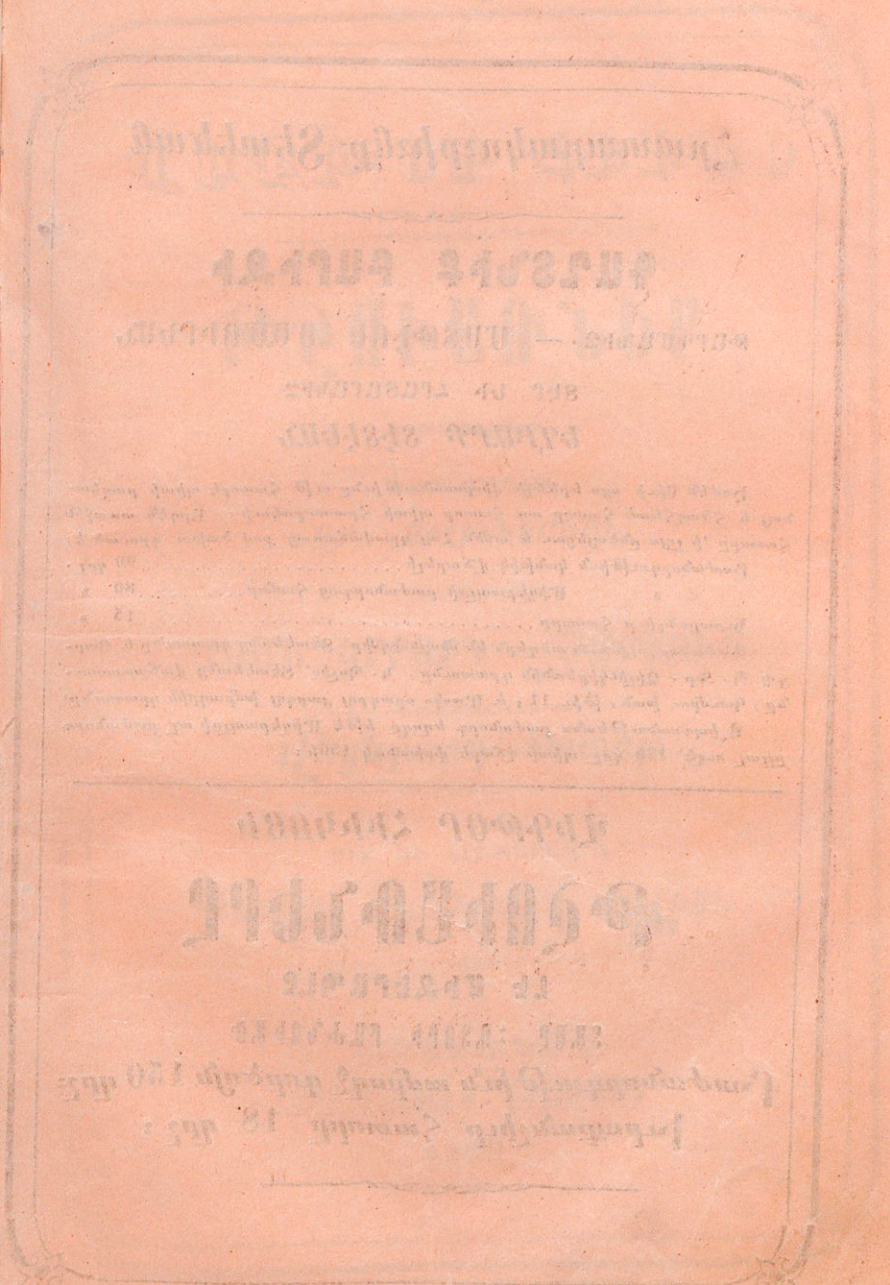
ԱՊԷՍԷԻ ԲԱՐԵԿԱՄԱՆԵՐԸ

ԳԼՈՒԽ Ա. Խումբ մը ու քիչ քան պատմական պիտի ըլլար.....	110
» Բ. Գամբանական ճառ. Վլոնտոյի 'ի Պօսիւէէ.....	130
» Գ. Մարիուսի զարմանքը.....	135
» Դ. Գաֆէ—Միւգէնի ետեի սրահը.....	138
» Ե. Հորիզոնին ընդլայնումը.....	149
» Զ. Կենսիկի ներդրութիւններ.....	154

ԳԻՐՔ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԴԺԲԱՆԴՂՈՒԹԵԱՆ ՎԱՅՄՈՒԹԻՒՆԸ

ԳԼՈՒԽ Ա. Մարիուս չքաւոր.....	159
» Բ. Մարիուս աղքատ.....	162
» Գ. Մարիուս մեծցած.....	197
» Դ. Պ. Մաղէօֆ.....	174
» Ե. Աղքատութիւնը լաւ գրացի է թշուառութեան.....	180
» Զ. Յաջորդը.....	183
» Ծանօթագրութիւնը թարգմանչին.....	189

Հրատարակողնք Տեղեկան

ԳԱՂՏՆԻՔ ԲԱՐԻՁԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ. — ՄԱՏԹԵՈՍ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՏԵՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ԵՂԲԱՐՔ ՏԵՏԷԱՆ

Իօթէն Սիւի այս երեւելի վիպասանութիւնը ութ հատորէ պիտի բաղկանայ և հետզհետէ հատոր առ հատոր պիտի հրատարակուի : Արդէն առաջին հատորը 'ի լոյս ընծայեցաւ և ամեն Հայ գրաւաճառաց քով ծախու գրուած է : Բաժանորդութիւն կանխիկ վճարելը 90 զրշ .

» Միգերապլըի բաժանորդաց համար 80 »

Խւրաքանչիւր հատորը 15 »

Բաժանորդութեան տեղերն են փայն Իզմիր՝ Տէտէեանց գրատունը և Յարգա Պ. Գր. Զիլինկիւրեանին գրատունը . Կ. Պօլիս՝ Տէտէեանց վաճառատունը, Գուսթու. Խան, Թիւ. 11, և Մաւէն օրագրոյ յարգա Խմբագրին գրատունը :

Վիպասանութեանս բաժանորդ եղողը եթէ Միգերապլըի ալ բաժանորդ ըլլալ ուզէ՝ 125 զրշ պիտի վճարէ փոխանակ 150ի :

ՎԻԳԹՕՐ ՀԻԻԿՈՅԻ

ԹՂՈՒՄՈՒՆԵՐԸ

ԼԵ ՄԻՁԵՐԱՊԼԸ

ՏԱՍԸ ՀԱՏՈՐԻ ԲԱԺՆՈՒՄԺ

Բաժանորդութիւն ամբողջ գործոյն 150 զրշ :

Խւրաքանչիւր հատորը 18 զրշ :

158
2156
24576

12013

